

EIROPAS KULTŪRAS MANTOJUMA DIENAS 2016

KULTŪRVĒSTURISKĀ
AINAVA LATVIJĀ

Izdevuma sagatavošanā izmantoti VKPAI Pieminekļu dokumentācijas centra u.c. materiāli.

Izdevuma zinātniskais redaktors: Dr. arch. Jānis Zilgalvis

Fotogrāfijas: Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija (K. Ābele, I. Berga-Muižniece, V. Brice, Dz. Bukeviča, S. Čevere, J. Dambis, K. Kupšāns, D. Ķibilda, I. Liekniņa, I. Mangulsone, J. Mikuļska, R. Pētersons, E. Šulcs, J. Urtāns, J. Zilgalvis)

J. Dripe ("Ķurmju" zemnieku un zvejnieku sēta), O. Java (Oleru muižas kungu māja), L. Taube (Līgatnes papīrfabrikas ciemata vēsturiskais centrs), M. Kārklīšs (Skrāģu krogs), I. Kukainis (Ainažu ostas būves, Kurzeme, Pirmo latviešu Dziesmu svētku norises vieta Dikļos, Rīgas vēsturiskā centra siluets un panorāma), K. Kukainis (Liepājas Ziemeļu forti), I. Meržvinska (Gārsenes pils parks), R. Mūmieks (Kolkasraga ainava ar bāku, Kalnciema ielas koka apbūve), I. Plētiņa (Raunas vēsturiskais centrs), J. Presņikovs (Vēsturiskās Ventspils ostas darbnīcas Ostas ielas promenādes turpinājumā).

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija izsaka pateicību visiem, kuri palīdzēja un piedalījās izdevuma tapšanā.

Dizains: Sandra Betkere

Iespiests: SIA "GR ART & PRINT"

Projekta vadība: Alma Kaurāte-Java

KURZEME

Gleznotāja J. Rozentāla dzimtās mājas "Bebri"	10
Grobiņas arheoloģiskais ansamblis	11
Kazdangas muižas parks	12
Kolkasraga ainava ar bāku	13
Košraga zvejnieku ciems	14
Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā	15
Liepājas piekrastes ainava – Ziemeļu forti un Karosta	16
Pāvilostas vēsturiskais centrs	17
Pedvāles muižu komplekss	18
Sabiles vēsturiskais centrs	19
Seno smiltāju saimniecību ainava Šķēdes jūrmalā	20
Šlīteres ciems	21
Talsu vēsturiskais centrs pie Talsu ezera	22
Užavas bāka	24
Vēsturiskās Ventspils ostas darbnīcas Ostas ielas promenādes turpinājumā	25
Zvejniekciems Kaltene	26

LATGALE

Aglonas katoļu bazilika	28
Daugavpils aizsargdambis	29
Krāslava – pilsēta Daugavas lokos	30
Lūznavas (Glužņevas) muižas apbūve ar parku	32
Preiļu muižas apbūve ar ainavu parku	33
Slutišķu sādža Daugavas lokos	34
Viļānu muiža ar parku	35
Višķu ezera ezeraines ainavu telpa – Maskovskas baznīca pie Višķu ezera	36

RĪGA UN RĪGAS REĢIONS

Pirmā pasaules kara kauju vieta "Nāves sala"	38
Ainažu ostas būves	39
Alderu parks	40
Baltezera (Ādažu) luterāņu baznīca	41
Doles muižas apbūve ar parku	42
Dzīvojamo ēku komplekss Trīs brāļi	43
Jaunupes dambis	44
Kalnāciema ielas koka apbūve	45
Krimuldas luterāņu baznīca un Kubeseles dabas taka	46
Krimuldas muiža	48
Ķīpsala	49
"Ķurmju" zemnieku un zvejnieku sēta	50
Limbažu vēsturiskais centrs	51
Liepupes muižas apbūve	52
Ragaciema sedums	54
Rakstnieka E. Birznieka –	56
Upīša dzimtās mājas Dzirciema Bisniekos	
Rīgas vēsturiskā centra siluets un panorāma	57
Rīgas kanāla ainava	58
Staiķeles papīrfabrika ar vēsturisko dzīvojamo apbūvi	59
Turaidas muzejrezervāts	60

VIDZEME

Alūksnes muižas parks	62
Āraišu ezerpils apkārtnes ainava	64
Cēsu pils parks	65
Dzejnieka E. Veidenbauma dzīves vieta "Kalāči"	66
Latvijas Etnogrāfiskā muzeja filiāle "Vēveri"	67
Litenes muižas apbūve	68
Pirmo latviešu dziesmu svētku norises vieta Dikļos	69
Līgatnes papīrfabrikas ciemata vēsturiskais centrs	70
Oleru muižas kungu māja	72
Rakstnieka K. Skalbes dzīves vieta "Saulrieti"	74
Skrāģu krogs	75
Raunas vēsturiskais centrs	76
Valmieras senpilsēta pie Gaujas	78
Zilaiskalns un Zilākalna ciems	79

ZEMGALE

Bauskas pilsētas vēsturiskais centrs	82
Dobeles pilskalns ar Livonijas ordeņa pilsdrupām	83
Daugavas ieleja no Kokneses līdz Pļaviņām	84
Dzejnieka V. Plūdoņa dzimtās mājas "Lejenieki"	84
Ērberģes muiža ar parku	86
Elejas muižas apbūve ar parku	87
Gārsenes pils parks	88
Jelgavas pils ar parku Lielupes krastā	90
Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas tornis un Driksas krastmala	91
Jēkabpils pilsētas vēsturiskais centrs – Krustpils pils un Sv. Gara pareizticīgo baznīca un vīriešu klosteris	92
Odzianas muižas pils un apbūve	94
Šaursliežu dzelzceļa mezgls Viesītē	95

2016. gadā būs pagājuši 25 gadi kopš radusies Eiropas kultūras mantojuma dienu iniciatīva. Šī skaistā, mantojuma ideālus vienojošā, tradīcija katru gadu septembrī iekustina vairāk kā 20 miljonu cilvēku prātus, sniedzot iespēju labāk izprast Eiropas identitāti. Mantojuma dienu tēmas izvēlē katra valsts izvirza savas prioritātes, bet tomēr nezaudējot Eiropas kopīgā mantojuma ideju.

Pateicoties Eiropas ainavu konvencijas izstrādei un pieņemšanai, ir radīta ainavas jēdziena un nozīmes paplašināta izpratne, kā visu vērtību vienojošai kopsakarībai. Eiropa sastāv no daudzveidīgām kultūrainavām, tās veido nozīmīgu Eiropas mantojuma daļu un kalpo kā liecība par pagātnes un tagadnes attiecībām starp cilvēku, dabisko un viņa paša radīto vidi. Pārmaiņas lauksaimniecībā, mežsaimniecībā, rūpnieciskās ražošanas un minerālu ieguves paņēmienos, reģionālajā un pilsētplānošanā, transporta infrastruktūrā, tūrisma un atpūtas paradumos, kā arī vispārējās pārmaiņas pasaules ekonomikā daudzos gadījumos paātrina kultūrainavu transformāciju, un tām var būt arī negatīvs iespaids uz telpiskās vides kvalitāti un izmantošanu ilgtermiņā.

Ainavas ir svarīga cilvēka dzīves kvalitātes daļa jebkurā vietā: pilsētās un laukos, gan degradētos, gan augstvērtīgos apvidos, gan tādos, kas atzīti par izcili skaistiem, un pavisam ikdienišķās teritorijās. Ikdienas un parastās ainavas, kas ir bieži industriālas un postindustriālas, automaģistrāļu apkārtnes, pilsētu nomales, neizteiksmīgas lauksaimniecības teritorijas arī ir intereses vērtas, kur jādomā par kvalitāti.

Ainavas tiek piesārņotas ar tehniskām iekārtām, reklāmām, utilitārām būvēm un dažkārt arī ar vajadzīgiem infrastruktūras elementiem, kuru novietne bieži ir nepārdomāta, to estētiskā kvalitāte nav atbilstoša vides nozīmībai un vizuālajam tēlam. Globālās ekonomikas, ātra ekonomiskā labuma, vienkāršotas izpratnes, racionālisma, vienotu standartu un jaunu dzīves prioritāšu dēļ tiek apdraudētas gadsimtos uzkrātās vērtības, kuru dēļ Eiropu var identificēt ar vārdu – kultūra. Tieši tāpēc, lai akcentētu kultūrainavas īpašo lomu cilvēka dzīves kvalitātes veidošanā, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija 2016. gadu ir veltījusi šai, Latvijas ilgtermiņa attīstībai nozīmīgai tēmai. Latvijas ainava 20. gadsimta laikā ir piedzīvojusi būtiskas izmaiņas.

Ap 1900. gadu tā bija sasniegusi augstu estētisku kvalitāti. Ainavas vēlākās pārmaiņas ietekmēja 1905. gada revolūcija, Pirmais pasaules karš, agrārā reforma, Otrais pasaules karš, padomju laika saimniekošanas metodes un īpašuma forma, vēlāk īpašumu atgūšana pēc neatkarības atjaunošanas un mūsdienu saimniekošana.

Kultūras mantojuma aizsardzības būtība balstās uz tā pastāvēšanas paildzināšanu autentiskā stāvoklī. Ainavas, dārzi un parki, arī arhitektūras pieminekļi, pilsētu vēsturiskie centri, apdzīvotas vietas un atsevišķas ēkas nav sastinguši, laikam ejot tie nemitīgi attīstās. Katras vietas izmantošana ir daudzveidīga, pārmaiņas diktē laiks, bet svarīgi sekot, lai netiek apdraudēts un nemazinās kultūrvēsturisko vērtību kopums ilgtermiņā. Nav jāpretojas pārmaiņām, bet tās jāvirza racionālā un estētiski augstvērtīgā gultnē. Ainavām ir nozīmīga sabiedriskā loma kultūras, ekoloģijas, vides un sociālajā jomā, tās ir saimnieciskajai darbībai labvēlīgs resurss un to aizsardzība, pārvaldība un plānošana ir visas sabiedrības kopēja atbildība. Arvien lielākas pūles jāvelta apzināšanai, izpētei un plašu zināšanu iegūšanai – katra vieta jāizprot plašākas vides kontekstā. Nepieciešams dialogs starp dažādām profesionālām disciplinām, interešu grupām, kopīgas sapratnes veidošana. Joprojām aktuāla ir tilta veidošana starp tradicionālo, vēsturisko un mūsdienu mākslas aktivitātēm – arhitektūru, dizainu, mākslas izpausmēm. Ainavu pārvaldībā, pārmaiņu kvalitātes vadīšanā un kontrolē vajadzīgi ne tik daudz ierobežojoši instrumenti, kā aicinājoši, rekomendējoši padomi, skaidrojoša analīze un veiksmīgi piemēri visu līmeņu interešu grupām. Pozitīvā un veiksmīgā izcelšana dod spēcīgu impulsu jauniem ieguldījumiem un veiksmēm! Nav jābaidās no idejām. No pielāgošanās spējām mums jāvirzās uz jaunu domāšanu, mums jāprojektē nākotne neatkarīgi no tā, ka nākotne izrādīsies citāda, nekā mēs spējam prognozēt! Kopta saglabāta un attīstīta kultūrvide veidojas tur, kur tā tiek izprasta, novērtēta, kur saglabāšanas vajadzība un cilvēka dzīves telpas kvalitāte ir kļuvusi par sabiedrības ievērojamas daļas atzītu un organisku nepieciešamību.

JURIS DAMBIS

Dr. arch. Valsts kultūras pieminekļu
aizsardzības inspekcijas vadītājs

KURZEME

GLEZNOTĀJA J. ROZENTĀLA DZIMTĀS MĀJAS "BEBRI"

Saldus novads, Saldus pagasts, "Bebri"

Kurzemē, aptuveni 10 km uz ziemeļrietumiem no Saldus pilsētas, atrodas Bebru mājas, kurās 1866. gada 6. martā dzimis Lavizes un Miķeļa Rozentālu septītais bērns Janis. Janis Rozentāls bērnību pavadīja "Bebru" mājās, kur viņa tēvs pēc sava brāļa nāves, līdz jaunā saimnieka pilngadības sasniegšanai, veicis saimnieka pienākumus. Par godprātīgo attieksmi pret aizbilstamo un ieguldījumu mājas apsaimniekošanā, Miķelim Rozentālam piešķirtas dažas pūrvietas "Bebru" zemes mūža lietošanā.

Kurzemes ainava ap "Bebru" mājām radīja sākotnējos impulsus mākslinieka daiļrades izpaušmēm. Gleznojot dzimtās puses ainavas, J. Rozentāls devis iespēju vēlākām paaudzēm uzlūkot apkārtnes kultūrvēsturisko vidi pirms diviem pasaules kariem, 19. un 20. gs. mijā. Glezna "Ainava ar ganāmpulku" (1905) ataino ne tikai mākslinieka dzimtās puses apkārtnes ainavas plašumu rudens krāšņumā, bet arī "Bebru" māju vēsturi – 19. gs. otrās puses zemnieku sētas plānojuma daļu – piebraucamo ceļu.

1967. gadā "Bebri" tika iekļauti pieminekļu sarakstā, taču māju sakopšanai līdzekļus rast neizdevās. 20. gs. 70. gados māju vēlējas nojaukt meliorācijas darbu ietvaros un Rozentāla piemiņas istabu izvietot jaunuzceltajā kolhoza administrācijas ēkā, taču, pateicoties aktīvai Rozentālu ģimenes, Jaņa Rozentāla mākslas skolas, Rakstnieku savienības, Kultūras un Lauksaimniecības ministriju rīcībai, māja tik saglabāta. Šobrīd māju apsaimnieko Arnis Puliņš, pie mājas uzstādīta informatīva zīme.

Šī gada Eiropas kultūras mantojuma dienās, atzīmējot J. Rozentāla 150. jubileju, tiks izzināta ainava mākslinieka daiļradē, kā arī izcelta "Bebru" kultūrvēsturiskās ainavas vērtība un apzināta tās loma cilvēka dzīvē.

(J. Mikuļska)

GROBIŅAS ARHEOLOĢISKAIS ANSAMBLIS

Grobiņas nov., Grobiņa

Grobiņas sākotnējā apdzīvotība saistāma ar akmens laikmetu, vēlāk m.ē. I g.t. sākumā Grobiņa kļuva par vienu no rietumbaltu cilts kuršu centru. 7. gs. vietējā vidē parādījās ziemeļnieki no Gotlandes un Skandināvijas, izveidojot Grobiņā un tās apkārtnē plašas apmetnes. Pa Ālandes upi un Liepājas ezeru tolaik bija iespējama kuģu satiksme ar Baltijas jūru, kas sasaistīja Grobiņu ar lielākajiem tā laika centriem. Grobiņā līdz 9. gs., respektīvi līdz agrīnajam vikingu laikmetam ieskaitot, ir bijusi plaša, tā laika pasaulē labi zināma pilsētveida apmetne, ko iezīmē vairāki atradumiem bagāti līdzenie (Smukumi, Priediens, Atkalni), uzkalniņi (Priediens, Pormali) kapulauki un pilskalns Skabārza kalns ar plašu senpilsētas vietu uz austrumiem no pilskalna un pretējā Ālandes upes krastā. Kopumā abos upes krastos apmetne aizņēmusi ap 20 ha lielu platību. Tā ir lielākā apdzīvotā vieta tā laika Latvijas teritorijā un pēc platības ir līdzīga citām tā laika lielākajām pilsētveida apmetnēm Ziemeļeiropā. Grobiņas arheoloģiskais ansamblis parāda ziemeļnieku un vikingu kultūras mijiedarbību ar vietējo kuršu kultūru, kā rezultātā kurši tika iekļauti plašā tālo sakaru tīklā un pieņēma ziemeļnieku un vikingu dzīves veidu, savukārt ziemeļnieki, iespējams, pieņēma kuršu lauksaimniecības, rotu darināšanas un citas tradīcijas, kas reprezentējās gan senlietās, gan dzīves un apbedījumu vietās. Šķiet, ka Grobiņa, nosaucot to par Seaborgu, ir minēta jau 9. gs. vidū sarakstītajā Brēmenes arhibīskapa Rimberta hronikā Svētā Anskara dzīve, kur aprakstīts karaļa Olafa 854. gada uzbrukums kuršiem. Mainoties apstākļiem, 9. gs. vidū Grobiņas pilsētveida apmetne zaudēja savu iepriekšējo nozīmi. 13. gs. un vēlāk Grobiņa kļuva par Livonijas ordeņa centru ar pili. Grobiņas arheoloģiskajā ansamblī kopš 1929. g. ir veikti plaši izrakumi, kuru rezultāti apkopoti vairākās grāmatās (Nerman, 1958; Petrenko, Urtāns, 2012) un daudzos rakstos.

Grobiņas arheoloģiskais ansamblis ir labi saglabājies, izcils un unikāls arheoloģisko vietu un struktūru kopums. Tā atsevišķas daļas veido ainavisku un savstarpēji integrētu materiālo liecību tīklojumu. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtā materiāla bagātība un daudzveidīgums parāda, ka Grobiņa bija viena no sava laika nozīmīgākajām ziemeļnieku un vikingu pasaules vietām Baltijas jūras austrumu daļā.

(J. Urtāns)

KAZDANGAS MUIŽAS PARKS

Aizputes nov., Kazdangas pag., Kazdanga, Jaunatnes gatve 2

levēribas cieniņš ir ap 100 hektāru liels un dendroloģiski bagātais Kazdangas muižas romantiskais ainavu parks (18. gs. beigas - 19. gs.). Parks sastāv no vairākām daļām, no kurām katrai izveidota sava ceļu sistēma, skatu perspektīvas un stādījumu raksturs. Pils priekšpusē atrodas regulārs parādes pagalmi. No pils ziemeļrietumu virzienā plešas viens no parka masīviem. To šķērso ceļš, kuram vienā pusē ir t. s. Zēnu diķis otrā – Meiteņu diķis. Pirms Zēnu diķa atrodas muižas īpašnieku fon Manteifelu kapenes, kuru iekārtošana aizsākās 1903.-1904. gadā, bet darbus pārtrauca Pirmais pasaules karš. Kapu plāksnes un arhitektoniskās detaļas noņēma 20. gs. 50. gados un virs kapenēm ierīkoja basketbola laukumu. Tagad tam atrasta cita vieta. Citas parka daļas ir t. s. Valātas parks un Šēfera birzs. Valātas parks veidots 19. gs. beigās un sniedzas līdz Valātas pusmuižai. Tas ir mežaparks ar laucēm un skatu perspektīvām uz dzirnavu ezeru. Kraujas augšmalā izveidota laukakmeņu grotā. Tapat arī Balles laukums un Kļavu kalniņš. Šēfera birzs ir jaukts mežaparka masīvs ar gravām un nogāzēm starp dzirnavu ezeru un Aizputes - Skrundas šoseju. Braucot garām krogus ēkai un dzirnavām ar dzirnavu ezeru ceļa otrajā pusē, nonākam pie Pūceskalna kapiem un tālāk draudzes skolas (1876). Par tās tapšanu liecina melna granīta piemineklis (1901).

Kopš 1533. gada Kazdangas muiža bija fon Manteifelu dzimtas īpašums. Kazdangas pils celta K. G. E. fon Manteifela laikā ap 1800. gadu un galvenokārt viņa ierosmē veidots arī parks.

(J. Zilgalvis)

KOLKASRAGA AINAVA AR BĀKU

Dundagas nov., Kolka pag., Kolkasrags

Īpašu vietu Kurzemes piekrastes ainavā ieņem Kolkasraga ainava – vieta, kur tiekas Baltijas jūra ar Rīgas jūras līci. Kolkasraga ģeoloģiskais veidojums – zemūdens sēklis, kas norobežo Rīgas jūras līci no Baltijas jūras, iesniedzis jūrā līdz 6 km, izveidojot šauru un grūti izbraucamu jūras ceļu satiksmei starp Rīgas ostu un Eiropas pilsētām.

Kolkasraga ainavas vizuāli spilgtākais elements ir Kolkasraga bāka uz mākslīgās salas jūrā. Tas uzskatāms par unikālu objektu, jo šāda tipa celtnē – bāka uz tai speciāli uzbūvētas salas ir, tikai viena Latvijā. Bākas ansamblis izveidots 19. gs. beigās un līdz mūsdienām saglabājies bez būtiskām ārējā veidola izmaiņām. Tas iekļauts kultūras pieminekļu sarakstā kā industriālais piemineklis. Savukārt krastā, pašā Kolkasraga smilšu sēkļa smailē, sadugusi akmeņu kaudze, ir senākās Latvijas bākas drupas. Pirmā bāka Kolkasragā uzcelta 1532. gadā. Šo abu kultūrvēsturisko objektu klātbūtne Kolkasraga ainavā to dara estētiski pievilcīgu, īpaši kombinācijā ar dabas parādību – saulrietu.

Kolkasrags sava izvietojuma dēļ ir bijusi stratēģiski nozīmīga vieta, līdz ar to neiztrūkstošā ir militāro objektu klātbūtne. Pagājušā gadsimtā celtās būves stāsta par vēsturiskajiem notikumiem šajā vietā – laiku, kad Kolkasrags pat vietējiem iedzīvotājiem nebija pieejams un katram, kas vēlējās tam tuvoties, nācās kļūt par robežpārkāpēju.

Kolkasraga ainavas nozīmi novērtējuši vietējie uzņēmēji, piedāvājot dažādus pakalpojumus tā apmeklētājiem, tai skaitā Kolkasraga ainavas vērošanu, nakšņojot kempinga mājīnās.

(Sagatavots izmantojot Dundagas novada pašvaldības objekta pieteikumu)

KOŠRAGA ZVEJNIEKU CIEMS

Dundagas nov., Kolkas pag., Košrags

Košrags tiek uzskatīts par jaunāko lībiešu jūrmalas ciemu – zvejnieciem, kas veidojies 17. gs. un pastāvējis jau vismaz 17. gs. 80. gados. 1680. gadā kā vienīgā sēta Košragā minēti “Kūkiņi”, kopš 1896. gada tie zināmi kā “Andulji” un ir Košraga ciema vecākā sēta. Tā bijusi arī viena no lielākajām vecsaimniecībām, uz kuras zemes vēlāk uzceltas vairākas jaunsaimniecības. 1826. gadā Košragā bija 78 iedzīvotāji, četras saimnieku ģimenes un vienpadsmit bezzemnieku ģimenes. Tā bija samērā blīvi apbūvēta apmetne. Sētas izvietojās viena otrai tiešā tuvumā tā, ka saskārās to dārzi. Zvejnieku ciems iekļauts valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.

Nelielais Košrags bija ievērojams lībiešu jūrmalas saimnieciskais un kultūras centrs: 19. gs. vidū tur darbojās pirmā lībiešu ciemu skola; 19. gs. beigās– 20. gs. pirmajos gadu desmitos tajā darbojās “Kine-Diķu” vēdzirnavas un Kukšu ūdensdzirnavas, strādāja laivu būvētāji. Pavasaros te piestāja laivas ar Sāmsalas igauņiem – darba meklētājiem. Ciema iedzīvotāji līdz Pirmajam pasaules karam uzturēja aktīvus kontaktus ar Sāmsalas igauņiem. Didriķis Volganskis, laivu būvētājs un lībiešu kultūras darbinieks, 1932. gadā organizēja ostas izbūvi Košragā. 1938. gadā ar D. Volganska līdzdalību uzbūvēts mols mudas (jūras mēslu) vākšanai.

Zinātnisko ekspedīciju laikā Košragā pierakstīts visvairāk lībiešu folkloras. Šodien Košragā ir 13 mājas, tomēr pastāvīgi apdzīvotas tikai dažas. Dzīve rosīgāka kļūst vasarā, kad pilsētnieki ierodas uz savām vasaras mājām.

(Sagatavots izmantojot Dundagas novada pašvaldības objekta pieteikumu)

KULDĪGAS VECPILSĒTA VENTAS SENLEJĀ

Kuldīgas nov., Kuldīga

1242.-1244. g. Bandavas novadā, netālu no kuršu Kuldīgas pilskalna, pie Ventas rumbas celta ordeņa pils. Pie pils 13. gs. otrajā pusē izveidojās ciemats – otra Kuldīga, kas jau 1355. gadā dēvēta par pilsētu. Tās senais kodols atradies tagadējās Kalna un Auniņa ielas rajonā, pie pils mūriem, ko iezīmēja dabiska apbūves robeža – Alekšupīte. No 1350. gada Kalna un Annas ielas rajonā izveidojās Kalnamiests – vieta ar lineāru plānojuma struktūru, kuru ap 1390. gadu sauca par Jaunpilsētu. Tālāk izveidojušās divas atsevišķas apmetnes – ap veco tirgus laukumu un Katrīnas baznīcu, kā arī Ventspils un Pētera ielu rajonā, kas vēlāk saplūdušas.

Izveidojoties Kurzemes hercogīstei, Kuldīga kļuva par tās galvaspilsētu. Uzplaukumu tā piedzīvoja hercoga Jēkaba vadīšanas laikā, kad strauji attīstījās ražotnes. Vecākā dzīvojamā māja Kuldīgā celta 1670. gadā Baznīcas ielā 7, vēlāk tā pārbūvēta. 1701. gada kaujās zviedri ieņēma Kuldīgas pili un to izlaupīja.

Krievijas impērijas laikā Kuldīgā bijis rātsnams, dzirnavas, ap 200 dzīvojamo ēku, no kurām viena desmitā no mūra. To pusšļautie jumti, vertikāliem dēļiem apšūtie zemeņi, zemie, masīvie ēku stāvi, ko sedz lieli jumti, piešķir Kuldīgas apbūvei daudz zemnieciskas nopietnības pretstatā citu pilsētu pilsētbūvnieciskajam smalkumam. Kuldīgas māju pagalmi, tāpat kā ieliņas, bija bruģēti. Saimnieciska nepieciešamība likusi ēku aizmugurēs celt visdažādākās piebūves un lieņņus. Pagalmos bijuši stāļi, noliktavas, šķūniši. Alekšupīte vijas cauri pilsētai, kuras redzamo namu pirmsākumi meklējami 17., 18. gadsimtā. Upes tecējums licis dēvēt Kuldīgu par mazo Venēciju. Ventas abus krastus savieno viens no garākajiem ķieģeļu tiltiem Eiropā. Tā ir vieta, kur pulcējas iedzīvotāji dažādās svētku norisēs un arī tūristu iecienīta apmeklējuma vieta.

Sarežģītais Kuldīgas reljefs, Alekšupītes un Ventas krastu nogāzes piešķir Kuldīgai raksturīgu ainavu, kur uz ielas pusi šķietamais pagrabstāvs pagalmā izrādās ēkas pirmais stāvs. Vairāk nekā septiņus gadu simtus pilsēta augusi un attīstījusies, un nav zaudējusi savu īpatnību un pievilcību, piesaistot pilsētas viesus ar Ventas rumbu un mazpilsētas īpatno raksturu. Ventas rumba ir platākais ūdenskritums Eiropā, tās platums pārsniedz 100 metrus, bet palu laikā tas ir krietni lielāks. Ventas rumba un upes senleja ir neatņemama Kuldīgas vecpilsētas sastāvdaļa, būtisks pilsētas panorāmas un ainavas elementi.

2013. gadā iznāca iespaidīgs pētījums prof. J. Krastiņa redakcijā, kura autori bija vadoši mūsu kultūrvēstures pētnieki. Tās mērķis bija tuvināt Kuldīgas iekļaušanu UNESCO Pasaules dabas un kultūras mantojuma sarakstā. Paveiktais darbs ir ievērojams cīņai un tas turpinās. Kuldīga neapšaubāmi ir ievērojams vērtis Eiropas kultūras mantojuma objekts un it īpaši jāuzteic vietējās mantojuma sargājošās institūcijas, kas jebkurus pārveidojumus balsta uz arhitektoniski vēsturiskās izpētes pamatiem, tādiem, kas ir aprobēti visā Eiropā.

(J. Zilgalvis)

LIEPĀJAS PIEKRASTES AINAVA – ZIEMEĻU FORTI UN KAROSTA

Liepāja, Karosta

Karosta kā patstāvīga pilsētvide neaizsalstošās Liepājas ostas tuvumā izbūvēta 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Karostu - Krievijas Impērijas Baltijas Jūras kara flotes atbalsta bāzi izbūvēja pēc Krievijas cara Aleksandra III rīkojuma inženieris ģenerālmajors I. Mak-Donalds.

Karostas kanāls bija viena no pirmajām būvēm visā Karostas kompleksā. Kanāls ir nozīmīga Karostas hidrotehniska būve, kas savieno ostu ar atsevišķām tās infrastruktūras daļām, tai skaitā arī karakuģiem paredzēto stāvvietu. 1901. gadā tā būvniecību pabeidza un tas varēja uzņemt pirmos kuģus. Tā kopējais garums ir 3,5 km, platums 150 – 250 m, bet dziļums ap 9 m. Kanālu no abām pusēm pasargā vairāku simtu metru garie Z un D moli. Kanāla viens atzars veidots kā kuģu un zemūdeņu baseins, tur atrodas kuģu remontu rūpnīca (tagadējā "Tosmare") ar vienu peldošo un diviem sausajiem dokiem, kas ir vieni no lielākajiem Baltijā. Karostas kanālā padomju laikā izveidoja zemūdeņu bāzi, kurā bija vietas 50 zemūdenēm. Kanāla galā pie kuģu remonta rūpnīcas vēl šodien var apskatīt bijušo atomzemūdeņu angāru. Karostas kanāla krastos izvietotas visas Liepājas nocietinājumu sauszemes fortifikācijas sistēmas daļas: Ziemeļu forti, Redans, Lunete, Vidusforts, un Austrumu forts, Dienvidu forts. 19. gs. beigās daļa Cietokšņa kanāla bija kuģojama. Interesants fakts par Karostas nocietinājumiem – lai arī to būves un plānojumi ir pamatīgi un grandiozi, tie nekad nav pildījuši Krievijas impērijas aizsardzības funkciju.

Pāri Karostas kanālam izbūvēta unikāla inženiertehniska būve – Karostas tilts, kas ir vienīgais izgriežamais metāla konstrukciju tilts Latvijā. Tilts projektēts pēc franču inženiera G. Eifela skices, tilta metāla konstrukcijas izgatavotas Brjanskā, izgriežamie mehānismi un elektromotors Beļģijā, tilts atklāts 1906. gadā. Padomju laikos pāri tiltam uz Karostu varēja nokļūt tikai ar speciālām atļaujām un tikai dažas stundas diennaktī, pārejo laiku tilts stāvēja atvērts karakuģu satiksmei.

(Sagatavots izmantojot 2012. un 2014. g. Eiropas kultūras mantojuma dienu materiālus)

PĀVILOSTAS VĒSTURISKAIS CENTRS

Pāvilostas nov., Pāvilosta

Pāvilostas vēsturiskā apbūve veidojusies ap Sakas ostu bijušā zvejnieku ciema teritorijā, kas sākotnēji bija sadalīts 66 pūrvietās. 19. gs. beigās izveidotā ciema robežās tagad ietilpst vairāk kā gadsimta garumā attīstījušies nozīmīgi kultūras mantojuma elementi: pilsētas struktūra – ar saglabātu dabas pamatni, atklātu ostas teritoriju Sakas upes labajā krastā, ostas infrastruktūru un Ziemeļu molu, Sakas upes labā krasta ēkām, ielām, laukumiem, kas veido vienotu vēsturiskā centra daļu; arheoloģiskais mantojums – Sakas upes labajā krastā atrodas mezolīta laika arheoloģijas piemineklis, Pāvilostas apmetne (Baznīckalns) ar postītu, bet vēl joprojām nozīmīgu pieminekļa apjomu un struktūru, arheoloģisko kultūrslāni. Arhitektūras mantojums – ietver kopumā ap 300 ēkām, kas vecākas par 50 gadiem. Tās iekļaujas 19. gs. zvejnieku ciemata robežās, kam plānojumu izstrādājis Krievijas senators Pāvils Fjodorovičs Lilienfelds 19. gs. pēdējā ceturksnī (plāna oriģināls Pāvilostas muzejā). No pilsētībūvnieciskā un ainaviskā viedokļa vēsturiskajai apbūvei ir regulārs plānojums, ap taisnstūra laukuma kvartāliem veidojusies un atrodas sagrupēta perimetrāla, nesablokēta apbūve. Vēsturiskās apbūves teritorijā dažādā kvalitātē saglabājušās ēkas no 19. gs. beigām, 20. gs. sākuma līdz 20. gs. 40. gadiem. Tās ir viena vai pusotra stāva neliela izmēra taisnstūra koka ēkas, viena un divu stāvu ķieģeļu ēkas. Mājas būvētas tās pielāgojot kāpu reljefam. 20. gs. liela daļa ēku nenozīmīgi pārbūvētas, veicot laikmeta prasībām atbilstošus uzlabojumus. Ārsienas apmešanas tradīcijas radušās tikai 20. gs. 30-40. gados. Kopumā ēkām daudz autentisku arhitektonisku elementu, ievērots savdabīgs piejūras vēsturiskais kolorīts. Visi zvejnieku ciema, tagad pilsētas vēsturiskās apbūves kultūras mantojuma elementi iekļaujas smilšainā trīsstūrī ar gleznainu kāpu reljefu starp Baltijas jūru un Sakas upi. Pilsētas vēsturiskajā apbūvē kā nozīmīgi objekti atzīmējami atšķirīgā kvalitātē saglabājušās bijušās zvejnieku koka dzīvojamās mājas un ķieģeļu arhitektūras viena un divu stāvu ēkas. Ar dažādu laikmetu uzslāņojumiem tās uzskatāmas par vērtīgu un saglabājamu pilsētas vēsturisko apbūvi.

(Sagatavots izmantojot Pieminekļu dokumentācijas centra materiālus, autore I. Vīze)

PEDVĀLES MUIŽU KOMPLEKSS

Talsu nov., Abavas pag., Pedvāle

Pedvāles muižu komplekss, kurā ietilpst trīs muižas – Firkspedvāle, Briņķpedvāle un Sabiles mācītājmuiža ir saistīts ar daudz plašāku teritoriju – Abavas ieleju, kuras kultūrvēsturiskajai videi ir īpaša nozīme un vērtība. Par Abavas ielejas vēsturi kopumā liecina daudzie kultūras pieminekļi, kas atrodas upes un to pieteku Imulas un Amulas senlejā. Tie ir pilskalni, senkapi, kulta vietas, viduslaiku piļu atliekas, pilsētu – Kabiles un Sabiles – vēsturiskie centri un arhitektūras pieminekļi, to vidū minēto muižu apbūve, kā arī dabas pieminekļi – Abavas rumba, Māras kambari, Ivandes ūdenskritums, Imulas dolomītu klintīs u. c. Kultūrvēsturisko objektu daudzums Abavas senlejā un tās tuvumā liecina par šī novada ainavisko pievilcību.

Īpaša uzmanība minētajai teritorijai pievērsta 1992. gadā, kad tēlnieks Ojārs Feldbergs Pedvālē sarīkoja daudznozaru plenēru, lai izveidotu Pedvāles Brīvdabas mākslas muzeju, kas īpaši paredz saglabāt jau minēto trīs muižu apbūvi. 1993. gadā notika dažādas Eiropas padomes atbalstītas aktivitātes ar ārvalstu ekspertu piedalīšanos, izstrādāta programma Abava, uzsākta apsekošana un izpēte. 1996. gadā pēc Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas un Pedvāles brīvdabas mākslas muzeja iniciatīvas, Abavas ieleja iekļauta 100 pasaules unikālāko un apdraudētāko pieminekļu sarakstā (World Monument Watch). 1996. gadā pēc Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojuma izveidota īpaši aizsargājama kultūrvēsturiska teritorija Abavas ieleja. Būtiska tās sastāvdaļa ir Firkspedvāle, Briņķpedvāle un Sabiles mācītājmuiža.

Firkspedvāles (sauktas arī Pidoles) muižas apbūvi veido kungu māja, saimniecības ēkas, kalpu māja un parks, kas izvietojies gleznainā gravā ziemeļaustrumos no kungu mājas, un varētu būt viens no pirmajiem ainavu parkiem Kurzemē. Muižas ēkas grupētas ap simetrisku parādes pagalmu, uz kuru ved aleja. Galvenā ēka pagalmā ir kungu māja. Izpētes rezultāti liecina, ka tā tapusi vairākos būvperiodos (18. gs. otrā puse, 19. gs. pirmā puse, 1860.-1880. gadi). Kungu mājā iekārtota mājīga viesnīca un sabiedrisko pasākumu telpas. Pagalma vienā malā ierīkots krodziņš "Dāre".

Pretēji Firkspedvālei, Briņķpedvāles muižā (agrāk tā saukta par Pedvāli) izvērstāka ir saimnieciskā funkcija. No 1790. gada Brinkenu īpašumā esošās muižas apbūvi veidoja kungu māja, kalpu mājas, stalli, kūtis, dāre (labības kalte) un spirta dedzinātava. Centrālo vietu šodien ansamblī ieņem kungu māja (18. gs.). Muižas centru iekļauj neliels ainavu parks, kas izveidots ap 18., 19. gs. miju. Domājams, ka aiz kungu mājas atradies arī neliels baroka dārzs. Parks atrodas pašā Abavas senlejas krasta augšpusē. Ārpus muižas robežām atrodas tās īpašnieku Brinkenu kapliča (1780), raksturīga baroka un klasicisma pārejas posma celtnie ar kupola pārsegumu un portiku. Netālu no muižas saglabājusies smēde, kuru tagad dēvē par Briņķu kalvi.

Sabiles mācītājmāja celta 1802. gadā. Taču saglabājies kāds inventāra apraksts, kurā teikts, ka pastorāta vecā dzīvojamā ēka celta ap 1775. gadu. 1786. gadā tā minēta kā koka ēka uz mūra pamatiem. Iespējams, ka šī ēka gājusi bojā vai nojaukta, bet tās atsevišķas daļas izmantotas ceļot jaunu. Mācītājmāja līdz mūsu dienām saglabājusies fragmentāri. Pedvāles brīvdabas mākslas muzeja teritorijā ir ap 100 ha. Šajā vietā izpaužas dažādu radošo pārstāvji. Te redzam gan tēlniecības darbus, gan instalācijas, notiek koncerti, uzvedumi. Muzeja kolekciju veido ap 150 mākslas darbi, kas radīti darbnīcu un plenēru laikā. Bez O. Feldberga mākslas darbiem eksponēti citi pašmāju un ārzemju mākslinieku darbi. Pēdējos gados īstenoti projekti "Akmens. Ainava", "Akmens. Krāsa", "Akmens. Čuguns" u. c. 2016. gada tema ir "Akmens. Mantojums."

(J. Zilgalvis)

SABILES VĒSTURISKAIS CENTRS

Talsu nov., Sabile

Gleznainajā Abavas senlejā, vairāk kā simts kilometru no Rīgas, atrodas Sabile, kur jau 11.-13. gs. bijusi ar aizsarggrāvjiem nocietināta senpilsēta ar pilskalnu. Krusteņu invāzijas rezultātā Sabilē sāka valdīt Livonijas ordenis, kurš uzcēla savu pili, kas vēlāk pārbūvēta. Sabile krietni izpostīta Ziemeļu kara laikā. 18. gs. beigās pilsēta kļuva par tirdzniecības un amatniecības centru. Pirmajā pasaules karā tai postījumi nav nodarīti, 1917. gadā Sabilei piešķirtas pilsētas tiesības. 20. gs. sākumā te veiksmīgi darbojās rūpniecības uzņēmumi – pienotava, alus brūzis, kokzāģētava u. c. Sabile šodien ir pievilcīgs objekts tūristiem, bet arhitektiem un arheologiem izpētes vieta, par kuru var uzziņāt daudz jauna, līdz šim nezināma.

Mazpilsētas centrā ēkas būvētas viena pie otras un veido blīvi apbūvētu ielas ainavu. Dominē divstāvu mūra ēkas, nedaudz mazāk ir vienstāva ēkas. Apbūve galvenokārt veidojusies 18. un 19. gs., un ataino šī laika mazpilsētas izaugsmi un stilistisko evolūciju. Attālāk no centra apbūves raksturs ir citādāks – brīvētāvošas ēkas virknējas mīļoties ar neapbūvētiem zemesgabaliem, pagalmiem, kas bagātīgi apzaļumoti. Lai arī Latvijas mazpilsētām šobrīd nav ziedu laiki, Sabiles ielas ir sakoptas un sakārtotas atbilstoši iespējām un, kas īpaši vērojams – tajās ir daudz gaumīgi kārtoti ziedi.

Pilsētā atrodas vairāki savdabīgi pieminekļi un objekti. Viens no tiem ir Sabiles sinagoga, kas celta 1890. gadā, kad pilsētā bija liela ebreju kopiena. Pēc Otrā pasaules kara ēka palika tukša un šodien tajā iekārtots mūsdienu mākslas un kultūras mantojuma centrs, tādējādi saglabājot šīs minoritātes piemiņu. Jāmin arī Sabiles luterāņu baznīca (1651., 1876.), kurā atrodas 1590. gadā darināta kancele. Dievnamis ir dominante pilsētas ainavā. Cits objekts ir Sabiles vīna kalns, kurā vīnogu audzēšana aizsākusies jau 14. gs. un ar pārtraukumiem turpinās vēl šodien. Vīna kalns ir reģistrēts Pasaules Ģeogrāfijas rekordgrāmatā kā vistālāk uz ziemeļiem esošais brīvā dabā augošais vīnogu lauks. Tie kuri vēlas baudīt kaut ko eksotisku, ir iespējams iegādāties kādu no šiem Sabilē gatavotajiem vīniem. Ne velti Sabile sevi sauc – Pilsēta ar odziņu!

Nekur citur mazpilsētās neatradīsim tik iespaidīgu leļļu dārzu, kāds atrodas Sabiles Rīgas ielas malā. No salmiem veidotas lelles – ietērptas dziedātāju, sportistu, tautiskos u. c. tērpos. Šī kolekcija priecē garāmgājējus un tūristus, it īpaši bērnus, kas šie brīvdienās rod prieku un atpūšas.

(J. Zilgalvis)

SENO SMILTĀJU SAIMNIECĪBU AINAVA ŠĶĒDES JŪRMALĀ

Grobiņas novads, Medzes pagasts, Šķēde

Vietvārds Šķēde laika gaitā ir dots vairākām vietām jūras malā, ziemeļos no Liepājas. Vieta, par kuru runājam, ir mazāk pazīstama, varbūt piesaistījusi uzmanību tikai ar savu atrašanos pie jūras vai kā josla, kas pārvarama ceļā uz pludmali. Seno smiltāju saimniecību ainava atrodas šaurā joslā jūras malā, abpus Annas upītei, kas mūsdienās ir robeža starp Medzes un Vergales pagastu.

Ieskatoties ainavā, redzam priedes, krūmāju pudurus, smilšu vaļņus un bedres starp tiem, taču var pārsteigt ieraudzītie augļu koki, ogulāji, ceriņu krūmi. Ainava var likties nedaudz nesaprotama, taču – tā ir liecība, ka te senākos laikos notikusi cilvēku darbība, bijušas mājvietas. Jūrmalnieki šādas ainavas saukuši par aizjomiem, dumbieriem, jūras dārziem.

Vēstures avoti liecina, ka konkrētā ainava Šķēdes jūrmalā sākusi veidoties 19. gs. vidū, kad piekrastes smiltājos, kur tolaik bija vien zvejnieku būdu puduris, Pērkones muižas bezzemiekiem un kalpiem tika iedalīti mazi zemes gabali. Tādējādi izveidojās turpat 40 saimniecības. To platība bija robežās no 1 ha līdz 2,5 ha, bet bija vēl sīkākas – 0,5 ha un mazāk. Cilvēku dzīve sākās diezgan ekstrēmās piekrastes apstākļos, kur valdīja smiltis, vējš, īpatnējs ūdens režīms. Laika gaitā šajās nelielajās saimniecību platībās izveidojās šodien redzamais īpatnējais reljefs – smilšu vaļņi un ieplakas, jeb bedres starp tiem. Tajās atradās gan mājvietas un dārzi, gan tīrumi un ganības, kuru platība bija mērāma tikai desmitos kvadrātmetru. Jādomā, ka tolaik bija nepieciešams lietderīgi izplānot saimes dzīvi ierobežotajās platībās. Par šīs vietas izskatu un dzīves apstākļu novērojumiem pagājušā gadsimta 20. un 30. gados liecības meklējamas ceļotāju aprakstos. Pēc Otrā pasaules kara jūras piekrastē cilvēku dzīve pārtrūka, un ainavas attīstība turpmāk gāja citu ceļu.

Līdzīgu smiltāju saimniecību ainavu paraugi redzami arī Jūrmalcīemā, Bernātu un Pērkones apkārtnē.

Seno smiltāju saimniecību ainava šeit, Šķēdes jūrmalā, ir Latvijai unikāla nevis skaistu skatu vai atpūtas iespēju dēļ, bet savā īstenā vienreizīguma dēļ. Kā vieta, kas mūsu dienās ir liecība par senu saimniekošanas veidu piekrastes smiltājos, cilvēku darba un dabas mijiedarbībam un to izpausmēm konkrētajā situācijā, par cilvēku prasmi pielāgoties skarbjaiem piejūras apstākļiem, par saiknēm ar šo vietu daudzās paaudzēs. Tas ir mūsu kopējais kultūrvēsturiskais mantojums, taču savās reālajās izpausmēs ļoti trausls.

(A. Melluma)

ŠĻĪTERES CIEMS

Dundagas novads, Dundagas pasgasts, Šļītere

Šļīteres ciems atrodas Šļīteres Zilo kalnu kraujas malā. Tagad tas ir mazapdzīvots, taču senāk ciemā rītejusī rosīga saimnieciskā dzīve. Ciema saimnieciskais centrs bija Šļīteres pusmuiža, kura izveidota 1831. gadā. Toreiz muižai bija zirgu stallis, kūts, siera žāvētava ar dūmeni, labības šķūnis, 27 m dziļa muižas aka. Ūdens sūkņšanai 1919. gadā uzstādīts vēja dzinējs, kuru atveda no Vācijas. Tas darbojies vēl līdz pat 20. gadsimta 50. gadiem. Darbojies arī darvas ceplis.

1865. gadā šeit nodibināta skola, kas bija otra vecākā Dundagas pagastā. 1905. gadā muiža nodedzināta. 1924. gadā nodegušas arī muižas koka ēkas. Mūsdienās saglabājušās tikai kalpu dzīvojamās mājas, dažas saimniecības ēkas un to pamati. Muižas lauku liecības ir arī apkārtnes mežos atrastās iespaidīgās mūra celtņu drupas. Apvidus bijis apdzīvots vēl daudz senāk, par to liecina arheoloģiski atradumi, senas zemkopības pēdas, kā arī nostāsti un teikas.

1559. gadā bīskaps Johans fon Minhauzens Piltenes bīskapiju pārdeva dāņu ķēniņam Fridriham II, kurš to piešķīra savam brālim hercogam Magnusam fon Holšteīnam. Tās īpašumu sadalīja un iekārta. Dundagas ķīlas īpašnieks bija Hans Šļīters. Iespējams, tā radies vietvārds Šļītere. 19. gs. sākumā Šļīteres muižas ierīkošanai Dundagas barons licis nocirst ievērojamu meža platību Šļīteres Zilajos kalnos. Kuģinieki protestējuši, jo mežs Šļīteres Zilo kalnu kraujas malā kalpojīs kā orientieris kuģu navigācijai. Barons meža vietā licis uzslīet nelielu tornīti, bet 1849. gadā pēc Krievijas cara Nikolaja I rīkojuma no laukakmeņiem sāka būvēt Šļīteres bāku. Būvdarbus pabeidza 1850. gadā, tos veica galvenokārt piejūras ciemu lībieši. Kurzemes draudžu hronikā atrodams, ka bākas celtniecība izmaksājusi 7000 rubļu.

1944. gadā Otrā Pasaules kara laikā 400 m uz dienvidaustrumiem no bākas vācieši armijas vajadzībām uzbūvēja bāku no dūralumīnija plāksnēm. Bet pēc divām nedēļām – jūlijā, fronteī tuvojoties, vācieši šo pagaidu bāku uzspridzināja.

(Sagatavots izmantojot Dundagas novada pašvaldības objekta pieteikumu)

TALSU VĒSTURISKAIS CENTRS PIETALSU EZERA

Talsu nov., Talsi

Talsi izveidojušies uz deviņiem pakalniem Ziemeļkurzemes augstienē. Pilsētu šķērso ielaka, kam dienvidu galā atrodas Talsu ezers, bet ziemeļu galā – Vilkumuižas ezers. Abi ezeri senatnē bijuši savstarpēji savienoti.

Talsu pilskalns Talsu ezera dienvidaustrumu pusē bijis apdzīvots 10.-14. gs. un tajā konstatējami vismaz deviņi apbūves periodi. Sākotnēji šeit dzīvoja Baltijas somu cilšu pārstāvji, bet 11. gs. šeit jau sāka dominēt kurši, līdz ar to Talsi ar pilskalnu, priekšpili un plašo senpilsētu pilskalna pakājē bija viens no ievērojamākajiem kuršu centriem. 13. gs. Talsu vēsturē un ģeogrāfijā nozīmīga loma bija arī pārējiem pakalniem – Dzirnalkalnam, Baznickalnam, Tiguļu kalnam, Sauleskalnam, Krievgala, Vilkumuižas, Leču un Ķēniņkalniem.

Dzirnalkalnā Livonijas ordenis 13. gs. beigās cēla savu mūra pili, kuru nopostīta Livonijas kara laikā, bet vēlāk šeit uzcēla dzirnavas, kas redzamas gan vairs tikai senās pilsētās. Kopš 17. gs. Talsi dažādu karu rezultātā panīka, miestu 1733. gadā izpostīja ugunsgrēks. Talsi atkal uzplauka 19. gs. septiņdesmitajos gados, 1905. gadā atkal cieta ugunsgrēkā un pilsētas tiesības ieguva tikai 1917. gadā.

Pilsētas vēsturiskā apbūve atrodas ap Baznickalnu, ap tagadējo Laidzes, Kalna un Kalēju ielu. Pirmā koka baznīca šajā paugurā uzcelta jau 15. gs., bet iespējams pirms tam šeit atradusies arī seno kuršu kulta vieta. Viduslaiku baznīcas tuvumā atradās arī tirgus laukums un soda vieta, bet pauguraino dabas ainavu starp ezeriem piepildīja nelielu koka ēku apbūve, kuru kopš 20. gs. pirmās puses papildināja arī lielākas koka ēkas. Par galveno pilsētas maģistrāli 20. gs. sākumā izveidojās Lielā iela, kas savu nozīmi nav zaudējusi arī mūsdienās. Svarīga ainavas sastāvdaļa ir arī 19. gs. beigās celtā baronu Firsu vasaras muiža – Villa Hochheim, kur tagad ierīkots novada muzejs. Ķēniņkalna pakājē slejas Koklētāja skulptūra – piemineklis Latvijas Atbrīvošanās cīņu upuriem, ko pēc tēlnieka K. Zemdegas meta jau pēc Latvijas neatkarības atgūšanas radīja tēlnieks V. Titāns.

Visi tie, kas ir bijuši Talsos, atzīs, ka no citām Latvijas pilsētām šis novada centrs izceļas ar reljefa dažādību, vēsturisko liecību bagātīgu koncentrāciju un ainavisku krāšņumu.

(J. Asaris)

UŽAVAS BĀKA

Ventspils nov., Užavas pag.

Pirmo reizi Užava vēstures avotos minēta 1230. gadā. Jau 17.-18. gs. ir ziņas par šeit (23 km uz dienvidiem no Ventspils) novietotu navigācijas uguni uz akmens krāvuma kurināta ugunsкура veidā. Uguns kalpojusi kā orientācijas zīme kuģiem, kuri bijuši ceļā uz Ventspils ostu. Užavas bāka atrodas uz vienas no trim augstām mežainām kāpām – t. s. Teniroka kāpas, kuras augstums sasniedz 28 m. No tālienes šī kāpa atgādināja cepamo krāsni, tāpēc 19. gs. Užavas bākas vāciskais nosaukums bija Bakofen. 1878. gadā šajā vietā sāka bākas celtniecību, kā arī jūras piekrastē uzcēla piestātņi celtniecības materiālu piegādei. 1879. gadā pabeidza pirmā Užavas bākas torņa celtniecības darbus. Užavas bāka bija ķieģeļu tornis, kas savienots ar vienstāva dzīvojamo māju, kurā dzīvoja bākas apkalpojošais personāls. Bākas torņa augšpusē novietota metāla gaismas telpa ar laternu tajā. Caur gaismas optisko iekārtu 1879.gada 10. septembrī Užavas bāka sāka sūtīt gaismas signālus. 1879. gadā bākā ievilkta telefona līnija. Pirmais nopietnais bākas un pārējo tās palīgēku remonts veikts 1901. gadā. Lēzenā līdaga dēļ jūras viļņi noārdīja kāpas pakāji, tāpēc 1910. gadā tajā izveidoja rievsienu ar 7 - 8 cm bieziem dēļiem un akmeņu bērumu sienas priekšpusē.

Pirmā pasaules kara laikā Užavas bāka stipri bojāta – nopostīta bākas torņa augšējā cilindriskā daļa, kā arī artilērijas apšaudes rezultātā sagrautas palīgēkas. Neskarta palika tikai torņa apakšējā astoņstūra veida pamatne, uz kuras 1924. gada 24. martā sāka un 1925. gada 21. februārī pabeidza jaunā Užavas bākas torņa celtniecību, kurš pēc ārējā veidola bija identisks iepriekšējam bākas tornim. Līdz tam sagrautās bākas vietā signāluguns bija uzstādīta uz pagaidu koka režģu torņa netālu no bākas. Celtniecības materiālu nogādāšanu līdz buves vietai nodrošināja Ventspils ostas valde. Jūras prāmji tos nogādāja līdz Užavai (3,5 km attālumā no bākas), tad ar laivām aizveda līdz krastam un zirgu pajūgos līdz buves vietai. Darbu vadītājs – J. Lankovskis. Bākas celtniecībai izlietoja 6931 latus. Jaunuzceltā bākas torņa augstums – 16 m, tas tāpat kā iepriekšējais bākas tornis būvēts no ķieģeļiem. Otrā pasaules kara laikā Užavas bāka cieta nedaudz. Bākai ir četri stāvi, tā ir apmesta un balsināta. 20. gs. 50. gados bākas torņa augstums sasniedza 19,4 m. Bākas augšpusē atrodas balkons ar metāla margām un gaismas telpa, kura veidota no metāla konstrukcijām. Tās diametrs ir 3 m, kas ir vienāds ar bākas diametru. Torņa iekšpusē atrodas metāliskas vitņveida kāpnes, kas ved ap centrālo kolonnu. Užavas bāka savienota ar dzīvojamo korpusu.

Visas bākas pastāvēšanas laikā turpinājās blakusesošās krasta nogāzes nostiprināšanas darbi. 20. gs. 20. - 30. gados krasta nostiprināšanai izmantoja kadiķu klūgu grozus, kuri piepildīti ar oļiem, un laukakmeņus. 20. gs. 70. gados tos nomainīja betona bluķi. 1925. gada uzbūvētajā bākā gaismas telpu izgatavoja firma Julius Pintsch (Vācija). Gaismas aparātu samontēja Zviedrijā, firmā AGA. Tā bija acetilēngāzes kvēlgaisma ar četrām rotējošām starmetēju lēcām, kuru grieza pulksteņa mehānisms. Uguns avota augstums sasniedza 44,5 m. 1971. gadā bākas gaisma bija redzama 18 jūras jūdžu tālumā. Gaismas raksturojums: balta grupu zibšņu uguns ar periodu 15 sekundes (zibsnis 0,3 sek., tumsa 2,7 sek., zibsnis 0,3 sek., tumsa 2,7 sek., zibsnis 0,3 sek., tumsa 8,7 sek.). 1952., 1994. gadā bākā veikts kapitālais remonts, 20. gs. 60. gados uzstādīja radiobāku – atbildētāju.

Užavas bāka iekļauta Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.

(Sagatavots izmantojot 2012. g. Eiropas kultūras mantojuma dienu materiālus)

VĒSTURISKĀS VENTSPILS OSTAS DARBNĪCAS OSTAS IELAS PROMENĀDES TURPINĀJUMĀ

Ventspils, Ostas iela

Vēsturiskās Ventspils ostas darbnīcas K. Valdemāra ielā 12 ir celtas 20. gs. sākumā (iespējams, 1903. gadā), kā Ventspils - Maskavas - Ribinskas dzelzceļa līnijas galastacijas kompleksa sastāvdaļa (viens no vairāk kā simts toreiz kompleksi izbūvētām ēkām), tās savu sākotnējo funkciju saglabājusas līdz pat pagājušā gada beigām. Ostas darbnīcu apjoms, pat neraugoties uz padomju laika piebūvēm, ir arhitektoniski ļoti izteiksmīgs sava laikmeta, Ventspils ostas un dzelzceļa attīstības liecinieks, Ventas upes panorāmas būtiska, Ventspils pilsētu un ostu raksturojoša sastāvdaļa – viens no pilsētas un ostas simboliem.

Ostas iela 20. gs. sākumā – Ventspils ostas vērienīgas attīstības un uzplaukuma laikā, ir stiepusies no Dārza ielas Vecpilsētā līdz pat Loču ielai Ostgalā, atklājot skatam Ventas upes ieteku jūrā un jūras vārtus, daudzveidīgo ostas apbūvi un tās darbības dinamiku. Pēc Otrā pasaules kara, līdz pat 20. gs. 90. gadu sākumam, Ventas krastmalas pieejamība sabiedrībai lielā mērā bija pilnībā ierobežota. 20. gs. 90. gados Ostas ielas promenāde Vecpilsētas daļā atjaunota, vēlāk sabiedrībai pieejamu izbūvēja Ventas krastmalu pie ostas kapteiņdienesta, atjaunoja gājēju un velobraucēju ceļu gar Veco ziemas ostu, bet pagājušajā gadā – krastmalas posmu ar autostāvvietām Loču ielas galā. Pašlaik sabiedrībai nepieejams un neatjaunots atlicis pavisam neliels, taču Ventspils pilsētas ainavā ļoti nozīmīgs un izteiksmīgs Ventas krastmalas posms – Ostas ielas turpinājums gar vēsturiskajām Ventspils ostas darbnīcām.

No 2015. gada decembra nekustamais īpašums K. Valdemāra ielā 12, Ventspilī pieder Ventspils brīvostas pārvaldei, kas tuvākajā laikā ir iecerējusi uzsākt tā sakārtošanu, nojaucot nevērtīgo apbūvi, saglabājot un atjaunojot vēsturiskās ostas darbnīcas, kā arī sabiedrībai atverot labiekārtotu Ostas ielas promenādes turpinājumu, pie kura projekta pašlaik tiek strādāts.

(I. Apmane)

ZVEJNIEKCIEMS KALTENE

Talsu nov., Rojās pag., Kaltene

Neaizbraucot līdz Rojai jūras pusē atrodas Kaltene, kas pazīstama ar savu akmeņaino jūrmalu, zvejnieciemu, luterāņu baznīcu (pirmā celta 1567. gadā, tagadējā tapusi 1898. gadā). Baznīcas fasādes risinātas t. s. šķembu stilā kombinējot sarkanā ķieģeļa mūri ar armetumā veidotām plaknēm, kuru virsmā iestrādātas sīkas granīta šķembas. Pie baznīcas 2012. – 2013. gadā uzcelta draudzes māja.

Zvejnieciema mājas virknējas gar veco ceļu, kurš vijas gar pašu jūras malu. Te redzamas gan vēsturiskas ēkas, kāda gulbūve, padomju laika būves un mūsdienu pienesums. Visas šīs ēkas iekļaujas ainaviski pievilcīgā vidē un no to logiem paveras aiz ceļa esošā jūra. Zvejnieciemā atradās arī sedums, kur pietāja zvejnieku laivas un krastā slējās tīklu būdas – katram zvejniekam sava. Šī interesantā vide gan nav saglabājusies. Zvejnieciema dzīvojamo apbūvi papildina arī sabiedriskas ēkas un viena no tām tagadējais kultūras nams, 19., 20. gs. mijas koka ēka. Ciems, neraugoties uz savu ainavisko pievilcību, ir samērā klusa vieta.

Ainaviski pievilcīga ir Kaltenes jūrmala, tik akmeņaina, kādu neatradīsim nekur citur Latvijā. Jūras viļņu apskalotie akmeņi, ar jūras zālēm apauguši, spītīgi turas pretīm vētrām un vējiem. Kaltene pazīstama arī ar saviem svētkiem, kur ciema iedzīvotāji pulcējas vienkopus un tiekas ar ļaudīm, kas savulaik Kaltēni pametuši. Šie pasākumi priecē gan lielus, gan mazus. Atmiņās nāk Čibiņkalns ar savām zaļumballēm, pie baznīcas esošais krogs, senās rēderu mājas "Kalniņi", "Caurnāši" un daudz kas cits.

(J. Zilgalvis)

LATGALE

AGLONAS KATOĻU BAZILIKA

Aglonas nov., Aglonas pag., Aglona, Cirīšu iela 8

Viens no Latgales baroka sakrālās arhitektūras pazīstamākajiem piemēriem ir Aglonas katoļu baznīca. Pēc koka baznīcas un klostera nodeģšanas dominikāņu mūki 1768. gadā sāka celt jaunu mūra baznīcu, galvenie būvdarbi pabeigti 1780. gadā, bet tās svīnīgā iesvētīšana notika 1800. gadā pēc visu darbu pabeigšanas – tieši simts gadus pēc tās dibināšanas.

Ēka ir trīs jomu bazilika ar izteiktu centrālo jomu, altārdaļa noslēgta ar poligonālu apsidu. Altārtelpai abās pusēs atrodas ģērbkambari. Galvenās fasādes stūrus grezno divi frontāli, pakāpienveida torņi. Pretstatā vienkārši risinātām sānu fasādēm, galvenā fasāde izceļas ar savu greznumu.

Dievnama interjera apdare un iekārta tapusi 18.-19. gs. Centrālā altāra (1799) retablā atrodas glezna Aglonas Brīnumdarītāja Dievmāte (17. gs.). Baznīcas iekārtas priekšmeti (kancele, ērģeļu prospekts, ērģeles, soli, biktssols) darināti 18. gs. Sānu altāri tapuši 19. gs. sākumā un 1827. gadā. Dievnamā glabājas plaša gleznu kolekcija.

No 1920. līdz 1924. gadam Aglonā izvietojās Rīgas arhibīskapa sēdeklis. Esošā klostera ēka celta 18. gs. vidū, mazliet vēlāk par baznīcu. 1920.-1924. gadā te atradās katoļu garīgais seminārs, kas vēlāk pārcelts uz Rīgu. Padomju laikos klostera ēkā izveidoti dažī dzīvokļi. 20. gs. 90. gadu sākumā atjaunota klostera funkcija. Viss komplekss pamatīgi paplašināts un rekonstruēts 1992.-1993. gadā, sagaidot Romas Pāvesta vizīti Aglonā. Grandiozi pārveidots un labiekārtots ir baznīcas priekšlaukums, apjūzot to ar jaunu mūra žogu, pārcelti vecie un uzbūvēti jauni vārti.

(J. Zilgalvis)

DAUGAVPILS AIZSARGDAMBIS

Daugavpils, 18. novembra iela

Daugavpils aizsargdambis vizuāli ietekmēja un veido šodienas Daugavpils pilsētas ainavu. Lai arī dambis savulaik sašķēla pilsētas ainavu, atdalot upi no pilsētas, no otras puses tas sekmēja pilsētas attīstību, pasargājot to no regulāriem postošiem plūdiem. Tieši dambis nodrošināja iespēju veiksmīgi pabeigt Daugavpils cietokšņa būvniecības darbus, kā arī noteica tagadējā vēsturiskā centra atrašanās vietu.

Lēmums par Dinaburgas cietokšņa aizsardzības nepieciešamību no plūdiem pieņemts 1821. gadā, jo pavasaros Daugavas ūdeņi cēlās līdz pat 10 m virs parastā ūdens līmeņa, sarežģījot cietokšņa būvniecību un apdraudot visu pilsētu. Inženieri piedāvāja dažādus risinājumus, kā pasargāt pilsētu no plūdiem, tai skaitā mainīt Daugavas gultni.

Tolaik akceptēts inženiera Pāveta Meļņikova projekts par aizsargdambja būvniecību. Šī projekta pamatideja bija nevis ūdens līmeņa pazemināšana upē, kas neļautu saglabāt tolaik intensīvo ūdenstransporta satiksmi pa Daugavu, bet zemes uzbērums (dambja) izveidošana Daugavas labajā krastā. Dambja celtniecība pabeigta 1841. gadā. Tā garums bija 7 km, uzbērums augstums svārstījās 420 - 640 cm robežās. Ne mazāk nozīmīgi ir arī tas, ka aizsargdambja būvniecība veikta paralēli cietokšņa celtniecībai (1810-1878), jo no krastiem izejošā Daugava manāmi apgrūtināja cietokšņa celtniecības darbus.

Dambis veicināja cietokšņa aizsargspēju, kalpoja kā daļa no Pēterburgas - Varšavas lielceļa, bet vēlāk, kad šosejas malās un uzbērums malās iestādīja kokus, dambis kļuva par iemīļoto iedzīvotāju pastaigu vietu. Ilgu laiku dambi sauca par Nikolaja dambi, jo to izveidoja pēc Nikolaja I rīkojuma. Visos laikos, arī starpkaru posmā, dambis bija aktuāls un nepieciešams pilsētai. Dambis ir izturējis vairākus plūdus, tai skaitā arī lielākos plūdus Daugavpils vēsturē – 1922. gadā, kad ūdens līmenis Daugavā bija cēlies par 10 m 62 cm.

Mūsdienās aizsargdambi var uzskatīt par iespaidīgu skatu laukumu, no kura paveras skati gan uz Daugavu, gan uz cietoksni, gan uz pilsētu. Dambis ir savdabīga pilsētas ass, kas veido saikni starp pagātni un tagadni. Gar dambi ir izvietoti vairāki kultūrvēsturiskie objekti: Baznīcu kalns, Daugavpils cietums, siltumcentrāles ēka, vēsturiskais centrs, cietoksnis, Vienības un dzelzceļa tilti.

Daugavpils cietoksnis ir unikāls valsts nozīmes arhitektūras un pilsēt būvniecības piemineklis ar kopējo platību aptuveni divi kvadrātkilometri, kas izvietots abos Daugavas krastos un sastāv no divām daļām, tilta nocietinājuma un galvenās daļas citadeles, kas atrodas Daugavas labajā krastā. Tiltā nocietinājumu un citadeli vēsturiski savienoja pontonu tilts. Daugavpils cietoksnis ir viens no vislabāk saglabātajiem pieminekļiem, kuri veido nocietināto ideālo pilsētu grupu Eiropas kultūrainavas kontekstā.

(Sagatavots izmantojot Daugavpils pilsētas domes objekta pieteikumu)

KRĀSLAVA – PILSĒTA DAUGAVAS LOKOS

Krāslavas nov., Krāslava

Krāslavas apkaimē esošie pilskalni, apmetnes un senkapi liecina par šīs vietas seno apdzīvotību. To apliecina arī senie nostāsti par 10. gadsimtā te dzīvojošo Polockas kņazienu Rognedu Gorislavu, Kijevas kņaza Vladimira sievu, kuras koka pils atradusies tagadējā Teātra kalnā. Pirmie rakstītie avoti par pilsētu attiecināmi uz 16. gs. 1729. gadā Krāslavas miests nonāca Plāteru pārvaldībā. Tobrid Krāslavā bija 47 ēkas un tikai dažas no tām mūra – muižnieku viesnīca Livonija, zirgu pasta stacija, graudu noliktava un divi krogi. Gar šīm ēkām, kā arī gar Krāslavas katoļu baznīcu un grāfu Plāteru pili caur pilsētas vēsturisko centru paralēli Daugavai vijās senākā un nozīmīgākā maģistrāle Krāslavā – Rīgas iela.

Visā Rīgas ielas garumā apbūve veidota gar ielu. Tās ir 19.gs. beigū - 20.gs. sākuma vienstāva un pusotrstāva koka un mūra ēkas ar slēgtiem pagalmiem, lieveņiem un žogiem, kas mijas ar koptiem mazdārziņiem. Senatnīguma gaisotni joprojām saglabā pašā pilsētas vēsturiskā centrā, iepretim kādreizējam tirgus laukumam izvietotā 18.- 19.gs. mūra ēku grupa, kuras tapšanā piedalījies itāļu arhitekts A. Parako. Šo ēku fasāžu barokālie dekoru elementi, ēku nošļauptie jumti vēsturiski sader ar pils un baznīcas arhitektūras formām, veidojot vienotu pilsētas vēsturiskā centra kopainu.

Daļēji saglabājies, Krāslavas muižas parks, kas izveidots 18. gs. otrajā pusē un rekonstruēts 19. gs. vidū, kas joprojām ir viens no lielākajiem Latgales muižu parkiem, kurā saskatāmas divas stilistiski dažādas daļas – baroka dārzs un romantizēts ainavu parks. Daugavas labajā krastā, vietā, kur augstieni šķērso upes senleja, baroka dārzu sāka iekopt laikā, kad Krāslavas muižu mantoja Inflatijas stārasts grāfs Konstantīns Ludvigs Plāters. Necilajā miestā viņš bija iecerējis izveidot Latgales administratīvo, saimniecisko un garīgās dzīves centru. Krāslavā ieradās labākie dažādu amatu meistari no tuvākās apkārtnes, kā arī Rietumeiropas speciālisti. 1746. gadā jauncelamās pils apstādījumu "figurālu aprīšu zīmējumu" namatēvam pasniedzis Daugavpils jezuitu baznīcas būves prefekts Mihaels Lingnaus.

Krāslavas upītes krastā 1759. gadā uzceltās barokālās pils priekšā, līdzīgi kā Rietumeiropas, Pēterburgas vai Kurzemes hercogu dekoratīvajos dārzos, atradās kopēja žoga aptverts parters un t.s. Liepu dārzs, bet aiz tā, Daugavas senkrasta nogāzes izvirzījumā, pletās dabas jeb meža parks.

Nepieciešamība parku paplašināt radās pēc jaunās, ievērojami lielākas pils būvniecības darbu pabeigšanas. Agrākajā dzīvojamā mājā Krāslavas upītes krastā ierīkoja bibliotēku, bet par grāfu ģimenes galveno rezidenci kļuva 1791. gadā uzceltā jaunā pils paugura augstienē. Kompozicionāli jaunā pils ieņēma muižas ansambļa centra vietu un iepriekš maz koptā un reti izmantotā Daugavas senkrasta nogāzes mežaudze kļuva nozīmīgāka par ģeometrisko Liepu dārzu pie vecās pils.

Parka rekonstrukcija notika 19. gs. gaitā vairākos posmos. Sākumā ziemeļos pie jaunās pils tika izveidots plašs ar žogu sadalīts pagalmis, ko no abām pusēm ietvēra saimniecības un kalpotāju dzīvojamās ēkas, bet noslēdza parādes pagalmis ar piebraucamo ceļu pie jaunās pils. Agrākā mežaudze tika nodalīta no vecā barokālā dārza un pārtapa jaunās pils ainavu parkā. Tajā ierīkoja paugura nogāzi aptverošus, dažādos līmeņos izvietotus celiņus, bet nogāzē pret veco pili un Liepu dārzu iedēstīja augļu dārzu. Nedaudz vēlāk augstākajā, jaunajai pilij tuvākajā parka daļā, izveidoja vairākas skatu un atpūtas vietas gan parka celtņu, gan lapeņu veidā, no kurām līdz mūsdienām saglabājušās tikai pamatu mūrējuma paliekas. 19. gadsimta otrajā pusē no granīta laukakmeņiem un šūnakmeņiem, iedvesmojoties no sabiedrībā populārajiem romantisma ideāliem, ainavu parkā mūrēta lielā grota ar skatu laukumu senu nocietinājumu fragmentu izskatā. Spītējot Latgales bargajam klimatam, parkā ieaudzētas aptuveni 50 retu koku un krūmu sugas, kā arī ievesti vīna gliemeži no Spānijas.

Rekonstrukcijas gaitā parkā izveidojās trīs monumentālas un simetriskas skatu perspektīvas, kuras vēl joprojām ir saskatāmas, raugoties no pils vai skatu laukuma virs grotas. Vidējā no tām, virzīta cauri parkam, noslēdzas Daugavas pretējā krastā, kur priēžu meži šīs perspektīvas nobeigumā atkarībā no laika apstākļiem un apgaismojuma var izskatīties gan gaiši zili, gan tumši violeti. Abas malējās, savstarpēji simetriskās skatu perspektīvas iziet ārpus parka robežām un ir virzītas pa Daugavu: viena – Daugavpils, otra – Vitebskas virzienā. Tādā veidā tālajām skatu perspektīvām sekmīgi izmantoti Daugavas ieloks pret parku un parka viesiem, dāvājot iespēju aplūkot Krāslavas apbūvi.

(Sagatavots izmantojot 2007. un 2014. g. Eiropas kultūras mantojuma dienu materiālus)

LŪZNAVAS (GLUŽŅEVAS) MUIŽAS APBŪVE ĀR PARKU

Rēzeknes nov., Lūznavas pag., Lūznava, Pils iela 8

19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā ne mazums muižu Latgalē kļuva par kultūras centriem, galvenokārt pateicoties muižas īpašnieku personīgajām interesēm un iespējām sekot jaunākajiem arhitektūras un mākslas attīstības virzieniem un tos īstenot dzīvē – būvniecībā, lietišķajā mākslā, parku un dārzu izveidē. Viena no tādām ir Lūznavas (Dlužņevas) muiža, kuru 1870. gados nopirka Pēterburgas Zinātņu akadēmijas goda akadēmiķis, Satiksmes ceļu inženieru korpusa institūta profesors Staņislavs Kerbedzs. Lūznavai lielāku uzmanību veltīja viņa meita Jevgēnija Kerbedza – Polijā plaši pazīstama mecenāte un sabiedriskā darbiniece. Lūznavā no 1905. gada līdz 1911. gadam celta jauna, savam laikam moderna dzīvojamā ēka. Īpaša uzmanība pievērsta arī parka radīšanai, kura veidotāju meistarība jūtama vēl aizvien. Parka izteismīgā ainava, dabas elementu formu un krāsu saskanīgā burvība rosina atmiņas par notikumiem šajā vietā, kas saistīja Varšavu un Pēterburgu. Parkā izveidota septiņu savstarpēji saistītu dīķu sistēma, vienā daļā no tiem audzētas zivis, citā ierīkots ūdenskritums, bet betona iekļājums liecina par peldvietas esamību. Parkā atradās nezināma itāļu mākslinieka darināta skulptūra Sv. Marija. Tā laika gaitā stipri bojāta, tāpēc 1991. gadā uzstādīts jauns Madonnas tēls (tēlniece L. Vroņevska).

Parks ir viens no lielākajiem un īpatnējākiem Latgalē. Tajā aug liels skaits introducēto sugu, tādi skujkoki kā lapegle un tūja, lapu koki un krūmi – ošlapu, kalnu, sudraba un Tatārijas kļava, Japānas krūmīdronija, spoža klintene, Vācijas un vilnkausa krustābele, Pensilvānijas osis un pelēkais riekstkoks. Pārstāvētas arī vietējās sugas – kļava, alksnis, bērzs, osis, ozols, pūpolvītols, goba, vikсна u. c.

2015. gadā Lūznavas kungu mājā pabeigti vērienīgi restaurācijas darbi. Maksimāli saglabāts viss autentiskais, darbi izpildīti atzīstamā kvalitātē. Ēkā norisinās dažādi kultūras pasākumi.

(J. Zilgalvis)

PREIĻU MUIŽAS APBŪVE AR AINAVU PARKU

Preiļu nov., Preiļi, Preiļu muiža

Preiļu muižas pils no 1382. gada bija Borhu dzimtas īpašums, bet no 1866. līdz 1872. gadam tā piederēja angļu tirgotājam J. H. Fredrikam. Celtniecības aktivitātes Preiļu muižā sākās 18. gs. sākumā, kad nodegušās kungu mājas vietā uzcelta jauna. Tā nojaukta 1926.-1927. gadā, atstājot tikai pagrabus.

Jauno, šodien redzamo pili projektējuši arhitekti G. Šahts un A. Beleckis. Sākotnējais, 1836. gadā celtais mūra korpusis ir 1860.-1865. gadā paplašināts un pils ieguvusi šodien pazīstamos apveidus. Par iespējamo celtniecību divās kārtās liecina arī vairākas apjoma īpatnības. Pils telpiskās uzbūves pamatā ir asimetriski gleznieciska kompozīcija, kuras pamatu veido senākā ēka ar diviem sānu korpusiem, nedaudz zemāks pārejas posms, kuram seko masīva četrstāvu tornveida daļa ar erkeri. Apaļais tornis savukārt ir nodeva laikmeta modei bez nozīmīgas funkcijas. 19. gs. beigās, kad muižas īpašnieks bija krievu muižnieks K. Gulkevičs, rietumu torni iekārtota baznīcas telpa ar nelielu koka zvanu tornīti virs erkerā.

Ar pils arhitektūru sasaucas parkā esošās kūts un staļļa ēkas drupas. Komplekss bija risināts monumentālās formās ar trīs rizālītiem un gotiskiem zelmiņiem. Zelmiņu centrus rotā kokā atveidotas zirgu galvas. Muižas apbūves ansamblī papildina no sarkaniem ķieģeļiem celti neogotiski vārti, kapela.

Preiļu muižas parka izveide uzsākta 18. gs., bet lielākā parka platības daļa iekopta 19. gs. vidū. Lirisko, nedaudz sentimentālo ainavu parka kolorītu veido aptuveni 150 gadus veci stādījumi, kas labi saskan ar regulāra plānojuma elementiem. Parku īpaši pievilcīgu dara no jaunās pils nedaudz savrupi veidotā dīķu un kanālu sistēma. Skatu punkti parkā koncentrējas galvenokārt ap dīķiem un kanāliem, kā arī uz tiltiņiem un salu stūros. Preiļu parks ir viens no lielākajiem angļu tipa ainavu parkiem Latvijā – kādreizējais Borhu dzimtas varenības simbols. Parka detalizētu izpēti un tā rekonstrukcijas priekšlikumus sniegusi arhitekte I. M. Janelis. Uzsākta aktīvas atpūtas zonu ierīkošana, nostiprināti ir staļļa un kūts ēkas mūri. Šogad uzsākti mērķtiecīgi pils atjaunošanas darbi.

(J. Zilgalvis)

SLUTIŠĶU SĀDŽA DAUGAVAS LOKOS

Daugavpils nov., Naujenes pag., Slutišķi

Slutišķos Daugavas labā krasta terasē Markovas pilskalna pakājē ir izveidojies unikāls vecticībnieku sādžas apbūves komplekss. Vēstures avotos šis ciems minēts jau 1785. gadā. Slutišķu sādžas arhitektoniskais veidols saglabājies no 19. gs. beigām līdz 20. gs. sākuma. Tā ir unikāls etnokulturālās mijiedarbības paraugs. 18.-19. gs. Slutišķi kļuva par vecticībnieku apmešanās vietu, jo atradās izolēti no citām apdzīvotām vietām, mežu ieskaustā Daugavas krastā. Šāda lokalizācija atbilda vecticībnieku noslēgtas dzīves modelim, kas ļāva caur gadsimtiem saglabāt tradīcijas.

Slutišķu sādžā vērojamas vecticībnieku sētas celšanas tradīcijas. Visu koka apbūves pamatā ir taisnstūra guļbūves ēkas, kas nosegtas ar divslīpju jumtiem. Māju apdare un dekorī radniecīgi slāvu tautu celtniecības tradīcijām, kas izpaužas fasādēs, ar kokgriezumiem apdarinātos logos, rotātās durvīs un zelmīņos. Rotājumu izvēlē ir darbojušies augsti profesionālu namdaru fantāzija. Grezni veidotas logu apmales un karnīzes, kuras gandrīz nevienā celtnē neatkārtojas, jo namdari, darīnot detaļu rotājumus, vienmēr domāja par ēku individualitāti.

Slutišķu vecticībnieku sādžas apbūve saglabājama kā vecticībnieku un latgaļu līdzspastāvēšanas un mijiedarbības paraugs, kurā caur dzīvesveida īpatnībām atspoguļojas Latgales slāvu iecelotāju tautas sadzīves un kultūras tradīcijas. Tās saglabājamās vērtības ir zemes gabalu dalījums, apbūves izvietojums zemes gabalā, vēsturiskā apbūve, vēsturisko ēku arhitektūra un materiālu lietojums, būvamatniecības tradīcijas, ēku apdare, tai skaitā dekoratīvo kokgriezumu izpildījums. Vienā no Slutišķu sādžas sētām iekārtota Naujenes novadpētniecības muzeja ekspozīcija, kas sniedz iespēju iepazīt sētas būvniecības vēsturi, plānojumu, iekārtu, kā arī vecticībnieku dzīvesveidu un Slutišķu ciema vēsturi. Muzejs plāno atjaunot vēl vienu pašvaldības īpašumā esošu sētu.

Slutišķu sādža atrodas Aizsargājamo ainavu apvidus "Augšdaugava" teritorijā un tajā ietilpstošā dabas parkā "Daugavas loki", kā arī Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamā dabas teritorijā (NATURA 2000) ar platību 52325 ha. "Augšdaugava" ir izcila teritorija gan no ainavas, gan bioloģiskās daudzveidības, gan no kultūrvēstures viedokļa. Galvenā ainavas dominante un veidotāja ir Daugavas upe, kas šajā posmā ir cilvēka darbības nemainīta. Lielo līdzenuma upju nemainīti posmi Eiropā ir ļoti reti saglabājušies, tādēļ šī vieta ir unikāla ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas mērogā. Krāšņo ainavu nosaka gan teritorijas reljefs un ūdeņi, gan cilvēka radītais skaistums: dažādu konfesiju baznīcas, koka arhitektūra viensētās un sādžās.

(Sagatavots izmantojot Pieminekļu dokumentācijas centra materiālus un Daugavpils novada Kultūras pārvaldes objekta pieteikumu)

VIĻĀNU MUIŽA AR PARKU

Viļānu novads, Viļāni, Brīvības iela 34

Viļānu muižas kungu māja ar nelielu parku un citām muižas ēkām izvietota gleznainā Latgales ainavā Maltas upes ielokā. 1752. gadā Viļānu muižu savā īpašumā ieguva muižnieks Mihails Riķis, kura vadībā tika uzcelts Viļānu klosteris un katoļu baznīca (1772-1777). Vēsturiskais muižas plānojums pārveidots un pielāgots skolas vajadzībām Latvijas brīvvalsts laikā, kas darbojās līdz pat 1982. gadam. Viļānu muižas kungu ēka veidota ar klasicisma periodam raksturīgas arhitektūras izteiksmes līdzekļiem, kompozīcijas elementiem, simetriskas uzbūves principiem. Kompaktā divstāvu būvapjoma gludi apmestās ķieģeļu mūra ēkas fasādes atturīgi dekorētas ar vertikāliem, nedaudz izvirzītiem pilastriem garenfasāžu centrālajās daļās un uz ēkas stūriem. Vēsturiskajās fotogrāfijās redzamā greznā atpūtas terase uz Maltas upes pusi ir zudusi. Pārbūvēts arī galvenās ieejas portīks, no parka puses. Muižas ēkā saglabājušās iespaidīgas pagraba telpas ar krusta un mucveida velvēm. Saglabājušās arī citas muižas ēkas un apbūves elementi. Viena no lielākajām - muižas stallja ēka: masīva laukakmens mūra ēka ar dekoratīvi mūrētiem sarkano ķieģeļu profilētajiem apdares elementiem, kurā jau no 1961. gada darbojas Viļānu mūzikas un mākslas skola. Apbūves struktūru veido arī šķūnis, kalpu māja, kūts, kā arī sarga namiņš un akas mājiņa. Uz Maltas upes pusi ir bijuši ierīkoti labiekārtoti pastaigu celiņi ar kāpnēm uz peldvietu un ūdens avotiņu. Pāri upei izvietotas arī šodien darbojošos Viļānu vēsturisko ūdenszīrnāvu ēkas. Lai gan muižas apbūves ēkas daļēji ir pārbūvētas, daļēji zudušas, ir saglabājusies Viļānu muižas kompleksa telpiskā struktūra, kas sniedz priekšstatu par vēsturisko apbūves mērogu, funkciju un estētisko kvalitāti. Viļānu muižas kungu ēka ar stalli, vairākām citām muižas apbūves ēkām, kas izvietotas ap nelielu parku, vēsturiskais žogs, kopā ar gleznaino Maltas upi, dzīrnāvu diķi, izteiksmīgo reljefu, veido vizuāli nolasāmu, funkcionāli pārdomātu un estētiski veidotu kultūrvēsturiskas vides telpu. Viļānu novada pašvaldības mērķis – kungu mājas atjaunošana un mūzikas un mākslas skolas telpu paplašināšana, veicinās izpratni par kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu, kā arī dos iespēju jauniešiem pavadīt mācību laiku kvalitatīvā, kultūrvēsturiski vērtīgā un harmoniskā vidē.

(I. Mangulsone)

VIŠĶU EZERA EZERAINES AINAVU TELPA – MAŠKOVSKAS BAZNĪCA PIE VIŠĶU EZERA

Daugavpils nov., Višķu pag.

Višķu ezera ezeraines ainavu telpa ir viena no gleznainākajām vietām Daugavpils novadā. Tās reljefa īpatnības, ūdeņiem bagātās un auglīgās zemes ir piesaistījušas cilvēkus jau tālā senatnē, par ko liecina liels pilskalnu un senkapu skaits – Zabornajas (Podgūijes) pilskalns, Maskovskas pilskalns un senkapi, Višķu pilskalns, senkapi un viduslaiku kapsēta, Baranovskas pilskalns, Ezerstarpu senkapi u.c.

Višķu ezera tuvumu par savu dzīvesvietu gadu gaitā ir izvēlējušies gan katoļticīgie zemnieki, gan vecticībnieki, gan pareizticīgie, gan arī ebreji, katrs radot neatkārtojamu kultūras mantojumu. Jauni ainavu papildinoši elementi parādījās 19. gadsimtā Višķu un Ambelū muižu uzplaukuma laikos, kad iekārtoti parki, celti jauni ēku ansambļi, dzimavas, veidojās tirgotāju miestīņi.

1879. gadā uzkalnā netālu no ezera uzcelta Maskovskas Visvētās Dievmātes Patvēruma pareizticīgo baznīca, kas ar savām lakoniskajām būvformām, izvēlēto būvmateriālu – laukakmeņi ar sīku akmens šķembu iespaidumu apmetumā – un nelieliem tornišiem harmoniski ir iekļāvušies apkārtnē ainavā.

Līdz mūsdienām nav saglabājušās vecās Višķu baznīcas, kuru pirmsākumi minami ap 1621. gadu. Toties ainavas pērle ir Višķu Svētā Jāņa Kristītāja Romas katoļu baznīca, kas uzcelta laikā no 1908. līdz 1915. gadam, pieaicinot zviedru arhitektu Kārli Eduardu Strandmani. Romānikas un jūgendstila motīvu savijums baznīcas ārējā veidolā ļoti veiksmīgi iekļāvās apkārtnē ainavā, atbalsojot apkārtnes pakalnu smagās, izlocītās formas.

Pirmā un Otrā pasaules kara notikumi nespēja bojāt ainavas dizenumu. Lai arī 20. gadsimta otrajā pusē – t.s. „padomju gados” – kā ainavu degradējoši elementi parādījās no baltajiem silikātķieģeļiem un dzlezsbetona konstrukcijām veidotās kolhoza saimnieciskā rakstura būves un lopu fernas, tomēr lielākā daļā Višķu ezera apkārtnes ainavas ir saglabājušas savu vērtību.

Mūsdienās, tuvojoties ezeram no jebkuras apdzīvotās vietas puses, paveras plašas, panorāmiskas ainavas ar daudziem skatu koridoriem un gleznieciski kārtotiem mežu, lauku un ūdeņu lāsojumiem.

(Sagatavots izmantojot Daugavpils novada Kultūras pārvaldes objekta pieteikumu)

RĪGA
UN RĪGAS
REĢIONS

PIRMĀ PASAULES KARA KAUJU VIETA "NĀVES SALA"

Ķekavas nov., Daugmales pag.

Krievijas armijas Ikskiles priekštīla nocietinājums (placdarms) Daugavas kreisajā krastā iepretim Saulkalnei pastāvēja no 1915. gada oktobra līdz 1917. gada augusta beigām. Šajā laikā no 1916. gada aprīļa vidus līdz jūlijā beigām un no augusta vidus līdz oktobra vidum "Nāves salas" pozīcijas pārmaiņus aizstāvēja arī 2. Rīgas un 3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljonu karavīri.

Pēc Pirmā pasaules kara beigām, neatkarīgās Latvijas Republikas laikā, nolūkā saglabāt latviešu strēlnieku piemiņu, Vēsturisko kauju vietu apzīmēšanas komisija 1921. gada vasarā lūdza Latvijas Universitātes profesoru arhitektu E. Laubi izstrādāt projektu iecerētajam piemineklim "Nāves salā". Pieminekļa projektu vairākkārt izvērtēja Pieminekļu valdē un 1924. gada februārī pieminekļa projektu ar tajā iestrādātajiem arhitektu P. Federa un P. Kundziņa ieteikumiem apstiprināja. 1924. gada pavasarī sākās pieminekļa celtniecības darbi un 1924. gada 27. jūlijā pieminekli atklāja Valsts prezidents J. Čakste.

1936.-1937. gadā "Nāves salas" teritorijā, pēc arhitekta. A. Galindoma meta uzcēla latviešu strēlnieku muzeja ēkas, kas bija celtas koka guļbūves tehnikā ar niedru jumtiem. Ēkas nav saglabājušās.

1933. gada maijā, Mežu dienā, ap pieminekļa teritoriju apstādīja dzīvzogu – no Daugavas puses ar akācijām, bet no pārējām pusēm – ar eglītēm. Pieminekli ar karavīru kapsētu savienoja stādītu liepiņu un ozolu aleja. 1937. gada pavasarī "Nāves salā" iestādīti piemiņas koki K. Ulmanim un ģenerālim J. Balodim. 1938. gadā Nāves salā iestādīja 1298 egles un bērzus, tajā pašā gadā ģenerālis A. Auzāns ierosināja "atrast par iespējamu restaurēt kaut mazu daļu mūsu un vācu ierakumus Nāves salā".

250 m uz DA no pieminekļa atrodas betona stabiņiem un ķedēm iezogota kapa kopa ar betona krustu (iesvētīta 1932. gadā), ar uzrakstu ŠE DUS 7 NEZINĀMI KAREIVJI, kur apbedītas 1932. gada pavasarī atrastās karavīru mirstīgās atliekas.

Rīgas HES celtniecības laikā 1966.-1975. gadā Nāves salā un tās apkaimē esošie lielākie Krievijas un Vācijas armiju karavīru kapi pārāpbedīti un 1975. gadā, izveidojot Rīgas HES ūdenskrātuvi, Nāves salas teritorija daļēji appludināta.

1986-1987. gadā veikta Nāves salas pieminekļa restaurācija.

(A. Āboltiņš)

AINAŽU OSTAS BŪVES

Salacgrīvas nov., Ainaži

20. gs. sākumā samērā plaša teritorija līdzās tagadējai Latvijas-Igaunijas robežai tika atvēlēta Ainažu jūras ostas izbūvei, kur tolaik jau atradās burinieku ziemošanas vieta.

Pēc 1902. gadā apstiprināta projekta ostas būvniecība ilga no 1904. līdz 1913. gadam. Vispirms veica padziļināšanas darbus un aptuveni kilometra attālumā no krasta uzbūvēja 426 m garu vilņlauzi, tādējādi pasargājot ostas akvatoriju no rietumu vēju ietekmes. Savukārt ostas ziemeļu pusī norobežoja ar 957 m garu molu jeb akmens dambi, pie tā izveidojot koka konstrukcijas kuģu piestātņi. Akmens dambis kalpoja ne vien kā ostas norobežojošā hidrotehniskā būve, bet arī kā dzelzceļa sliežu ceļa pamatne 760 m garajam Smiltenes-Ainažu šaursliežu dzelzceļa atzaram no Ainažu stacijas uz jaunbūvēto Ainažu ostu, kas bija galvenais ceļš ostas kravu transportēšanai. Līdz ar Smiltenes-Ainažu dzelzceļa līnijas atklāšanu 1912. gadā noslēdzās galvenie būvniecības darbi Ainažu ostā, kuras teritorijā uzceltas arī noliktavu ēkas un sliežu ceļi.

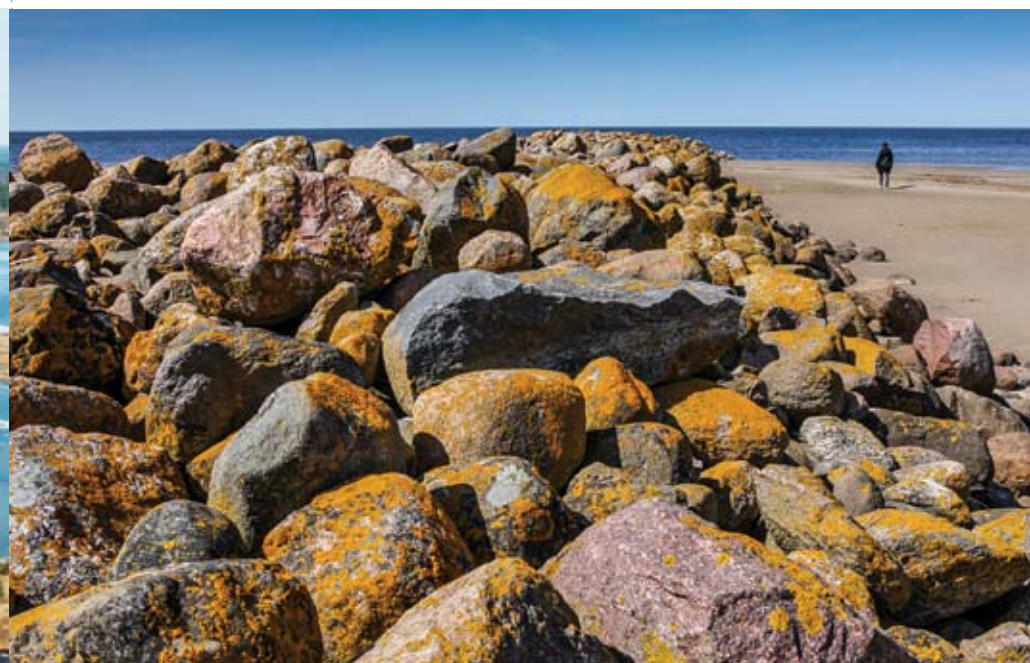
Sākoties Pirmajam pasaules karam – 1915. gadā, sliežu ceļi demontēti un ostas būves nopostītas. Pēc kara Ainažu ostas galvenie atjaunošanas darbi veikti 20. gs. 20. gados, bet 1930. gadā uzcelta 18 m augstā Ainažu bāka, kas kļuva par Ainažu ostas aizmugurējo vaduguni.

Ainažu ostu atkārtoti izpostīja Otrā pasaules kara laikā, taču pēc kara tā savu darbību atsāka. Līdz ar Smiltenes-Ainažu dzelzceļa līnijas slēgšanu 20. gs. otrajā pusē osta zaudēja savu nozīmi un tika pamesta bez izmantošanas.

Pie Ainažu ostas atjaunošanas idejas atgriezās laikā no 1993. līdz 1997. gadam, kad ostas izpētei un projektēšanai iztērēti prāvi līdzekļi. Arī jaunajā gadu tūkstoši ainažnieki vairākkārt atgriezušies pie jautājuma par Ainažu ostas atjaunošanu, vairāk orientējoties uz jahtu ostas, kā arī tūrisma un atpūtas infrastruktūras izveidošanu.

Sobrīd Ainažos ir saglabājušās vairākas nozīmīgas ar ostu saistītas kultūrvēsturiskas būves – akmens dambis, divstāvu sarkano ķieģeļu Ainažu stacijas ēka, bākas tornis un līdzās tam – pie šaursliežu dzelzceļa ierakuma – vienīgais Latvijā semafora – pagājušajam gadsimtam raksturīga dzelzceļa signalizācijas sistēmas sastāvdaļa. Lai arī Ainažu ostas komplekss saglabājies tikai fragmentāri, tomēr pietiekami daudz, lai varētu apgalvot, ka iepriekš pieminētās būves, kas izvietojušās samērā plašā teritorijā jūras piekrastē, veido Ainažiem raksturīgo kultūrvēsturisko ainavu.

(A. Biedriņš)

ALDERU PARKS

Ādažu nov., Alderi

Alderu parka veidošanās pirmsākumi meklējami vēl pirms laika, kad 1903. gadā sāka darboties Alderiem cauri ejošā unikālā inženiertehniskā būve Gaujas-Daugavas kanāls. Objekts, kurš radās līdz ar saimnieciskās rosības uzplaukšanu, Rīgai kļūstot par Krievijas lielāko koku eksporta ostu. "Vidzemes zelts" jeb vērtīgais kokmateriāls no Gaujas pa jaunradīto kanālu tika pludināts uz Rīgu.

Gaujas-Daugavas kanāls savā ceļā šķērsojot Ādažu pagasta teritoriju un Mazo Baltezeru, deva peļņas iespējas gan ādažniekiem, gan apkārtnes ļaudīm, kuri, izvēloties bistamo plostnieka arodu, apmetās uz dzīvi Alderos. Savu vietas vārdu Alderi ieguva no 19. gadsimtā populārās muižas alus darītavas.

Pēc Gaujas-Daugavas kanāla izbūves upīte, kura savulaik ieskāva tā saukto Saliņu, kas patiesībā ir pussala, savu tecējumu tupināja jau kanāla ūdeņos.

Laikiem mainoties, alus darītavas produkcija tā īsti vairs nespēja konkurēt tirgū un inovatīvais projekts par Gaujas-Daugavas kanālu, kurš šķērsoja Alderus, apkārtnes ļaudīm deva atkal jaunus nodarbošanās iespējas. Alderos, kur plosti nonāca veiksmīgi pārvarējuši kanāla slūžas un mākslīgās krāces, reizumis bija no jauna jāpārsien, lai tie spētu turpināt savu pēdējo posmu uz Rīgu. Un Alderos sāka veidoties plostnieku ciems ar savām tradīcijām. Pa kanālu garām Alderu ciemam sākotnēji pabrauca 1000 plostu, bet 1911. gadā jau 2522 plostu. Sezonas laikā koku pludinātājiem savs darbs bija jāsaņāgo ar Rīgas baržām, kuras pa to pašu jaunradīto Gaujas-Daugavas kanālu no ostas dzinēju darbināšanai veda akmeņogles uz turpat blakus uzcelto (1904) Baltezera sūkņu staciju, kura ar izcilu pazemes ūdeni apgādāja tolaik Rīgā dzīvojošos 700 tūkstošus iedzīvotāju.

19. gs. beigās un 20. gadsimta sākums Alderu apkaimē bija ļoti rosīgs un darbīgs. Pirmās Latvijas Republikas laikā Gaujas-Daugavas kanāls kļuva arī par iecienītu tūrisma objektu, kuģīši no Rīgas uz Alderiem kursēja līdz pat 20. gadsimta 60. gadiem.

Padomju gados Alderu ciemā atļāva apmesties ļaudīm, kas bija atgriezušies no izsūtījuma vai kā citādi ar savu uzvedību bija padomju režīmam neizpatikuši, viena iemesla dēļ – cilvēki te varēja iegūt darbu, apgūstot dzīvībai bistamo plostnieka profesiju, kuru citi nelabprāt gribēja veikt.

Sabiedriski aktīvā dzīve Alderos neapstājās arī padomju gados – kanālā ierīkoja straujūdens slaloma trasī, kur plostnieki mērojās savos spēkos un izveicībā, lai plūdu vai stihiju gadījumos būtu sagatavoti, prasmīgi glābšanas darbu veicēji. Alderu plostnieki katru gadu organizēja airēšanas maratonus, veiklības braucienus un visdažādākās sacensības. Pēc sacensībām - parka kalniņā, kuru varam uzskatīt par Alderu Saliņas tradīciju turpinātāju, dalībnieki ballējās pūtēju orķestra pavadījumā.

Alderu parks ir mazs gabaliņš no iepriekšējo paaudžu dzīves liecībām, kaut arī maz vairs te palicis no kādreizējās godības. Tā ir vieta ar kultūrvēsturisku vērtību, kuru ādažnieki grib saglabāt un nodot tālāk nākamajām paaudzēm.

(Sagatavots izmantojot Ādažu novada domes objekta pieteikumu)

BALTEZERA (ĀDAŽU) LUTERĀŅU BAZNĪCA

Ādažu nov., Baltezers

Ādažu draudze rakstu avotos pirmo reizi minēta 1549. gadā, bet pašreizējā Ādažu (pēdējo 50 gadu laikā biežāk saukta kā Baltezera) baznīca celta lielceļa malā starp Lielo un Mazo Baltezeru no 1772. līdz 1775. gadam. Šī gleznainā vieta ir viena no skaistākajām Pierīgas ainavām, kur atrodas visi klasiskie ainavu elementi – ezers ar ūdens spoguli un salām, plavas, mežs, baznīca ar barokāla rakstura torni, apbūve, kas veidojusies ilgākā periodā.

Iebraucot ciemā no augstāka punkta paveras skaists skats uz vietas dominanti – baznīcu un ezeru. Saullēkti, miglas kustība, ūdens vai ledus spogulis, lakstīgalu dziedājums un varžu koris, saulrieti un mēnesnīcas noskaņas šajā dabas un cilvēka veidotajā ainavā it kā veido visu gadalaiku nemitīgu skaistuma sacensību, nevienu neatstājot vienaldzīgu.

Neraugoties uz pārciestajām grūtībām un zaudējumiem, šī vieta savu unikalitāti ir saglabājusi. Padomju laika baznīcas postījumi un centieni no vietas identitātes baznīcas tēlu izdzēst, ir cietuši neveiksmi. Lai arī baznīcā nav saglabāties oriģinālais interjers, tās vērtību veido vēsturiskais būvaprums un apkārtējā ainava. Nevienai Rīgas tuvākās apkārtnes ainavai nav bijis tāds apdraudējums kā Ādažu baznīcai. Padomju laikā baznīcas tiešā tuvumā ir bijušas iecerces uzbūvēt gan daudzdzīvokļu dzīvojamu ēku, gan Vissavienības makšķernieku bāzi, bet laikā pēc neatkarības atgūšanas – moteli, degvielas uzpildes staciju, privātmāju apbūvi, kas nav pieļauts.

Baznīca ir atjaunota, kopta, ainaviskā apkārtnē nesabojāta. Tas ir daudz cilvēku vērtību izpratnes apliecinājums un panākums, ar ko varam lepoties. Baltezera iedzīvotāji un atbildīgās amatpersonas ir nosargājušas to, ko citur neizdevās panākt. Protams, par baznīcas attīstību runājot, vispirms ir jāpieverš uzmanība saturam – garīgai dzīvei, kas ir atjaunojusies. Šobrīd baznīca ir ieguvusi jaunu daudzsološu mācītāju, apveltītu ar degsmi, enerģiju un uzrunājošiem sprediķiem.

(J. Dambis)

DOLES MUIŽAS APBŪVE AR PARKU

Salaspils nov., Doles sala

Doles muižas ansamblis atrodas klinšainā Daugavas krastā blakus viduslaikos nopostītajai Jaundoles pilij. Muižas parks veidots 18. gadsimta 70. gados pēc tās īpašnieka Otto Hermaņa fon Fitinghofa ierosinājuma. Parkā izveidots brīvdabas teātris ar liepu dzīvzogu aizmugurē. Skatītāji sēdējuši uz velēnu sēdekļiem pusapļi ap skatuvi. Teātra iekārtojumam par paraugu kalpojis Veimāras galma dārza teātris.

Kādā muižas plānā, kas tapis 18. gadsimtā, redzamas ap divdesmit ēkām un būvēm. No Rīgas puses ceļš uz muižas centru ved gar divām lielām, domājams, saimniecības ēkām. Tālāk seko ēku grupa ap pagalmu, no kura ceļš strauji pagriežas uz Daugavu un starp divām simetriski novietotām ēkām noved vēl vienā pagalmā. Spriežot pēc ainavu parka un augļu dārza atrašanās vietas cieši blakus tām, te atradies muižas īpašnieka mājoklis.

Situāciju 19. gadsimta otrajā pusē atspoguļo muižas zemju plāns, kuru 1871. gadā zīmējis revīzors D. Fridmans. Parkam ir gan regulāri plānota, četrstūros sadalīta daļa, gan neliela, ar brīvu celiņu sistēmu veidota daļa, kuras centrā ir apļveida laukums.

Parkam sākotnēji bijis četrstūrveida plānojums un to ietvēruši trīs rindu liepu stādījumi, kas laika gaitā pārvērtušies koku grupās. Parkā nav saglabājušās arī liepu alejas un rindas, taču tas joprojām ir ainaviski pievilcīgs. Tam ir brīvs plānojums ar grantētu celiņu tīklu. Parka apmeklējuma laikā var iepazīties ar vietējām skujkoku sugām – parasto priedi, lapu kokiem un krūmiem – kļavu, melnalksni, bārbeli, skābardi, lazdu, osi, ievu, apsi u. c., kā arī introducētām sugām – Eiropas un Kaukāza baltegli, Eiropas un Japānas lapegli, Kanādas, austrumu, melno un aso egli, parasto zirgkastaņu, vārpaino korinti, Virdžīnijas skābardi, spožo un Franšē klinteni, Duglasa krustābeli, parasto smiltsērķšķi, Tatārijas sausserdi u. c.

Parka vidū atrodas lauce ar bijušo muižas īpašnieku Lēvisu of Menāru dzimtai veltītu pieminekli. Granīta obeliska skaldnes rotā uzraksti, kuros minēti visi Lēvisu of Menāru un ar to radniecīgi saistīto dzimtu pārstāvji. Doles muižas parkā novietots arī piemineklis-urna, kurš 1972. gadā pārvests no Līves muižas (1802., tēlnieks J. G. Šadovs). Šis piemineklis bija veltīts minētās muižas īpašniekam Frīdriham Georgam fon Livenam. Parkā atrodas arī pieminekļu fragmenti ar klasicisma vāzu cilpiem (atvesti no Jumpravmuižas) un citi memoriālās tēlniecības darbi. Viens no tiem ir Reingartenu dzimtas kapu piemineklis.

Parkā novietots arī liels laukakmens, kurš atvests no Bramberģes un Līves muižas robežas. Uz tā iekalts krusts un gadskaitlis 1771. Parkā uzstādīta zvejnieku sētas Mellupi apbūve – dzīvojamā ēka, klēts, šķūnis un pirtiņa (19. gs. otrā pusē). Dzīvojamās ēkas iekšējais iekārtojums stāsta par Doles nēgu un lašu zvejnieku iedzīvi, bet pie mājām rekonstruēti nēgu un lašu tači.

(J. Zilgalvis)

DZĪVOJAMO ĒKU KOMPLEKSS “TRĪS BRĀĻI”

Rīga, Mazā Pils iela 19

“Trīs brāļu” gotiskie viduslaiku nami, atbilstoši Baltijas jūras piekrastē izplatītajam Ziemeļeiropas Hanzas savienības pilsētu dzīvojamā ēku tipam, orientēti ar galu pret ielu. Vecākā “Trīs brāļu” ēka ir senākais mūra dzīvojamais nams Rīgā (15. gs.), kas saglabājies līdz mūsdienām. Pie portāla novietoto solu galus rotā piedurvju akmeņi (stēlas).

Ēkas kāpienveida zelmis un tajā esošās smailloka arkām pārsegtās nišas raksturo gotikas stilu, kurš izpaužas arī ēkas plānojumā.

Otra no “Trīs brāļiem” ir viena no tipiskākām 17. gs. vidus dzīvojamām ēkām pilsētā, kas saglabājusi arī senākas Rīgas pilsoņu mājokļa tradīcijas. Fasādes apdarē izmantoti flāmu meistara Fredemana de Frīsa izstrādātie paraugi. Jaunākās un mazākās brāļu ēkas zemesgabals 16. gs. bijis daļēji apbūvēts. 1898.–1899. gadā ēka pārbūvēta (arh. J. Pfeifers). 20. gs. 50. gados ēku grupa restaurēta. Senās celtnes atbrīvotas no vēlāka laika saimnieciskām piebūvēm, labiekārtots pagalmi, sienās iebūvētas arhitektoniski un mākslinieciski vērtīgas detaļas. “Trīs brāļu” pagalmi ir iemīļota tūristu apmeklējuma vieta.

“Trīs brāļu” kompleksu apsaimnieko Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija.

(J. Zilgalvis)

JAUNUPES DAMBIS

Salacgrīvas nov., Salacgrīvas pag.

Jaunupes dambis ir zināmākais Svētupes mākslīgi veidotais hidrotehniskais objekts, kas, spriežot pēc sava laika kartēm, ir pastāvējis jau vismaz 17. gs. otrajā pusē. Svētupe no Jaunupes nodalīta taisnā leņķī un iztek pa spraugu caur no akmeņiem veidotam dambim. Lai gan tautas nostāstos tiek teikts, ka Jaunupe ir mākslīgi rakta kā kanāls, tomēr vairāk ticams, ka pēc tam kad Svētupe aizdambēta, tās ūdeņi atrada jaunu ceļu un pa jauno gultni jeb Jaunupi nonāca Salacā. Jaunupes dambis kopumā ir nepilnus 200 m garš, pret Jaunupi – ap 2 - 3 m augsts, pretējā pusē – ap 4 m augsts. Dambja virspuse ir ap 9 m plata, pie pamatnes tas ir ap 20 m plats. Apmēram 20 m uz abām pusēm no Svētupes attekas dambja sāni līdz 1 - 1,5 m augstumam ir veidoti vertikāli, izliekot tos no lieliem akmeņiem, kas pielāgoti viens otram. Jaunupes dambja pārrāvumā Svētupes gultnē zem ūdens līmeņa konstatētas ar kalēja kaltām būvdetaļām sastiprinātas koka konstrukcijas apakšdaļas – aizvara jeb slūžu paliekas. Jaunupes dambis minēts 19. gs. pagasta tiesu dokumentos, kas liecina, ka tolaik dambis uzturēts, lai nodrošinātu pastāvīgu ūdenslīmeni vecajā Svētupē, tā iegūstot papildplatības sienu pļaušanai un stabilitāti Svētciema ūdenszīrnavu darbināšanai. Jaunupes dambja, kas lietots arī kā lielceļa tilts, aizvars funkcionējis līdz 20. gs. vidum. Ir ziņas, ka dambi atrastas 17.-19. gs. monētas. Ap Jaunupes dambi iezīmējas kāda lokāla centralitāte; te bija zināmas vai tagad apzinātas vairākas arheoloģisko atradumu (Dūņēni, Jaunauziņas, Ikšķīles, Straujupītes) un apbedījumu (Avotkalni) vietas. Iespējams, ka šī centralitāte ir bijusi saistīta ar Svētupes kā ūdensceļa izmantošanu – varbūt laivu pārkraušanu vai preču novietošanu. Laivas no Limbažiem pa Jaunupi tieši nokļuva Salacā un pa Salacu tālāk Salacgrīvas ostā; tādejādi upes laivām nevajadzēja doties jūrā, kam tās nebija piemērotas.

(J. Urtāns)

KALNCIEMA IELAS KOKA APBŪVE

Rīga, Kalnciema iela

Kalnciema ielas vēsture iesniedzas 17. gs., kad tā bija galvenais satiksmes ceļš no Jelgavas uz Rīgu, aizvedot līdz Āgenskalna līča pārceltuvei pār Daugavu. Plašāka koka ēku apbūve gar šo ceļu sāka veidoties kopš 18. gs. sākuma un pašreizējā Kalnciema ielas koka apbūve pārstāv Rīgas priekšpilsētu celtniecības tradīcijas sākot no 18. gs. līdz 19. gs. beigām, kas šādā kvalitātē un kvantitatē citviet Rīgā gandrīz nav saglabājusies straujās pilsētubūvniecības attīstības rezultātā un ir retums arī visas Eiropas kontekstā. Raksturīga iezīme ir ēku izvietojums gar ielu un dārzi zemes gabalu dziļumā. Kopā 24 ēkas abās ielas pusēs veido vienotu apzaļojuma ietvertu apbūves ansambli, kas līdz ar zemo apbūves intensitāti uzskatāma par vienu no šīs vides kultūrvēsturiskajām vērtībām. Ēkas izceļas ar harmoniskām fasādēm, pārdomātām proporcijām, gaumīgu arhitektoniski dekoratīvo risinājumu. Izmantotas klasicisma formas, kas visbiežāk kārtotas eklektisma stilam raksturīgā manierē.

Priekšlikumu Kalnciema ielas ēku ansambļa atjaunošanai jau 2002. gadā izteica biedrība Latvia Nostra, pateicoties kuras sabiedriskajām aktivitātēm šī ideja ieguva arī lielu Kalnciema ielas iedzīvotāju atbalstu, par ko liecināja arī 2005. gadā veiktās socioloģiskās aptaujas rezultāti. Pateicoties atsevišķu ēku īpašnieku iniciatīvai tika uzsākta dažu ēku restaurācija un pakāpeniski ielas ēku atjaunošana kļuva par pirmo Rīgā realizēto publiskās un privātās partnerības projektu. 2006. gada vasarā Kalnciema ielas koka apbūvi iekļāva Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā un kopš tā laika pakāpeniska ēku atjaunošana, piesaistot gan valsts, gan pašvaldības un privātos līdzekļus, veiksmīgi turpinās, restaurāciju sasaistot ar dažādām mūsdienu dizaina un tūrisma aktivitātēm.

(Sagatavoja – J. Zilgalvis, izmantojot 2010. g. Eiropas kultūras mantojuma dienuizdevuma materiālus)

KRIMULDAS LUTERĀŅU BAZNĪCA UN KUBESELES DABAS TAKA

Krimuldas nov., Krimuldas pag.

Krimuldas luterāņu baznīcas pamatakmens likts 1205. gadā un tā pabeigta 1207. gadā. Vēlāk dievnams vairākkārt pārbūvēts, daļēji celts no jauna un remontēts. Senā baznīca bija halles tipa, ar taisnstūrveida apsidu un samērā neliela, virs draudzes telpas jumta kores rotāja mazs poligonāls koka tornītis. 1865. gadā baznīcā veikti plaši remonta darbi. Kancele pārvietota vairāk ziemeļu puses stūrī, ģērbkambari ierīkoti krāsns un tieša uzeja kancelē. Šajā laikā radīti arī jauni griesti, krāsoti soli, durvis. 1870. gadā Biriņu muižas īpašnieks baznīcai dāvinājis krucifiksu, 1878. gadā iesvētīts jauns zvans. Vecās baznīcas ģērbkambari paplašināja 1898. gadā. Nākamajā gadā logus sāka rotāt E. Todes darbnīcā Rīgā pagatavotās vitražas. 1899. gadā nolemts celt jaunu mūra torni pie gala fasādes. Nākamajā gadā arhitekts Augusts Reinbergs izstrādāja projektu un 1902. gadā likts pamatakmens, 1905. gadā jaunā torņa celtniecība pabeigta. Jaunais tornis kļuva par būtisku dievnama apjoma papildinājumu. Tam bija četri stāvi, augsta astoņstūra smaile un sānos poligonāla izbūve kāpnēm. Tā fasādēs redzamas neoromānikas formas, izmantoti divi materiāli – sarkanais ķieģelis un apmetums. Virs galvenās ieejas perspektīvā portāla novietots rozēs logs ar ritmiski kārtotu rombveida elementu frīzi augšpusē.

1918. gadā baznīcas iekārta gandrīz pilnībā iznīcināta. 20. gs. 20. gados draudze izpostīto dievnamu atjaunoja un iegādājās arī jaunus iekārtas un rituāla priekšmetus. Padomju varas gados dievnama iekārta bija zudusi. Dievnams bija pamests un tajā iekārtota minerālmēslu noliktava. Baznīcas atjaunošana aizsākās 20. gs. 80. gadu vidū.

Baznīcā atrodas kancele, kuras korpus izveidots pēc 18. gs. pirmās puses parauga un uzstādīts 1996. gadā. Kanceles pildīņus rotā gleznojumi ar apustuļu tēliem. 20. gs. 60. gados vecā altāra retabls, kura gleznas bija jau zudušas, nogādāts Rundāles pils muzejā. 1996. gadā izgatavotas vairākas skulptūras, kuras novietotas altārdaļas nišās un draudzes telpā.

Savdabīgs koka arhitektūras klasicisma perioda paraugs ir arī Krimuldas mācītājmāja, kura pateicoties Kaspara Dimitera aktivitātēm 20. gs. 80. gadu vidū piedzīvoja atdzimšanu. Mācītājmāja pēc draudzes gana Jāņa Ermana (Ērmaņa) ziņām varētu būt celta Krimuldas muižas īpašnieka fon Helmersena ierosmē 1775. gadā. Tā ir guļbūve ar stāvu divslīpju jumtu, kura gali daļēji nošļaupti. Ēkas būvforma ir tradicionāla, maigi noapaļota, nedaudz smagnēja. Pie mācītājmājas sākas Kubeseles dabas taka, kas izveidota 2002. gadā. Tās garums ir 3,6 km. Taka aizved līdz pat Gaujai un atpakaļceļā noslēdzas savā sākuma punktā. Soļojot pa šo taku varam iepazīties ar virkni pieminekļiem – Kubeseles pilskalnu, Kaupo piemiņas vietu (piemiņas akmeni ar citātu no Indriķa hronikas) (2001., tēlniece G. Grundberga), veco baronu kapsētu kurā ved divi vārtu stabi, seno baltu un lībiešu uzkalniņkapiem u. c. Atceļā, iepretim kalnā esošai mācītājmājai redzama Kubeseles ala, kas saukta arī par Runtiņālu. Tā atgādina lielu istabu, kuras garums ir ap 6 m, bet augstums ap 3 m. Plaša apkārtnē ap baznīcu un mācītājmāju laika gaitā saglabājusī savu ainavisko pievilcību un tās kultūrvēsturiskā vide – autentiskumu.

(J. Zilgalvis)

KRIMULDAS MUIŽA

Siguldas novads, Sigulda, Mednieku iela 3

Krimuldas muižā saglabājusies vēsturiskā apbūve un pilsdrupas, kuras 1794. gadā attēlojis J. K. Broce. Viņa zīmējumā redzami divi augsti sienu fragmenti ar aizmūrētām arkām lejas daļā. Šī senā pils pirmo reizi rakstītos avotos minēta 1312. gadā, taču pastāvējusi jau agrāk kā Rīgas Domkapitula īpašums. 15. gs. ārpus pils sienām nodibinājusies amatnieku apmetne. Polijas-Zviedrijas kara laikā Krimuldas pilij vairākkārt mainījusies īpašnieki. 1664. gadā muiža iekļāta Helmersenu dzimtai, kurai grāfs Georgs Uksensērna to 1726. gadā atdeva īpašumā. Helmerseni muižā saimniekoja līdz 1817. gadam, kad to nopirka ģenerālleitnants firsts Johans fon Līvens. Jaunā muižas pils celta ap 1848. gadu, kad Krimuldu mantoja viņa dēls landmaršals firsts Pauls fon Līvens. Pēc viņa nāves līdz pat Latvijas agrārreformai muižā saimniekoja viņa mantinieki. Pēc tam muižu ieguva Latvijas Sarkanais krusts un iekārtoja tajā sanatoriju.

Jaunās Krimuldas pils arhitektūra veidota pēc antikās dzīvojamās mājas un renesanses villu paraugiem. Ēkas uzbūves pamatā ir gandrīz kubisks divstāvu apjoms, kuram pagalma pusē pievienots masīvs četru kolonnu portīks ar trīsstūra zelmini, bet sānos – vienstāva korpusi. Virs centrālā korpusa jumta paceļas skatu platforma jeb belveders. Pils aizmugures fasādē izbūvēts rizalīts, kurš asociējas ar klasicisma piļu rotundu.

Krimuldas pils līdz mūsdienām saglabājusies pārbūvētā veidā: belvederu neapvij terase, par divām logailu asīm pagarināti abi sānu korpusi un tiem uzbūvēts mansarda stāvs, bet domājams, kādreiz bijusi pusapļa veranda pret pārvaldnieka māju, pārvērsta piebūvē.

Krimuldas muižā saglabājusies pārvaldnieka māja (19. gs. otrā pusē), kuras viens gals ir poligonāls un pārsegts ar kupolveida jumtu. Blakus pārvaldnieka mājai atrodas laidars (19. gs. otrā pusē) – kūtīs grupējas no trīs pusēm ap taisnstūrveida pagalmu, kurā ved monumentāli vārti ar arkādēm abās pusēs. 19. gs. beigās muižas apbūve papildināta ar vairākām laukakmeņu mūra ēkām: kalpu māju, ratnīcu (1897), smēdi un stalli-ratnīcu (1893).

Krimuldas muiža ir ievēribs cienīga ar savām Šveices mājām, no kurām viena ir pilnībā pārbūvēta, bet otra saglabājusi savu veidolu un detaļas – koka mežģīnes. Brīnišķīgs skats paveras no pils aizmugures puses logiem uz Gaujas senleju un tālumā esošo Siguldas pili.

(J. Zilgalvis)

ĶĪPSALA

Rīga, Ķīpsala

Ķīpsala Rīgas urbānajā veidolā ir nenoliedzami spilgta un atmiņā paliekoša “dzimumzīmīte” – 2650 m gara un apmēram 520 m plata.

Cēlusies 17. gadsimtā, tad augusi 18. un 19. gadsimtā, saplūstot vairākām Daugavas salām un sēkliem. Pirmsākumos vien dažu zvejnieku un pārcēlāju ģimeņu apdzīvota, tolaik smilšaini klāja vieta iepretī Rīgas Citadelei un ostai. Iesākumā Ķīpsala bija viena no vairākām kaimiņos esošām (Žagaru, Burkānu, Darvas, Peldu) salinām, kuras pavisam nedaudz pacēlās virs upes spoguļa, bet pēc Daugavas straumes regulācijas dambju uzcelšanas, sēkļu radās aizvien vairāk, salīgas saplūda un 20. gadsimta sākumā visas “arhipelāga” attekas izzuda pavisam. Kopš 18. gadsimta beigām pakāpeniski tapa Balasta dambis un tā apbūve. Otrā Ķīpsalas iela, kas var lepoties ar izcelsmes senumu ir Ogļu ielas Balasta dambim tuvākais gals.

Gandrīz visu 19. gadsimtu ķīpsalnieki dzīvo nelielās guļbūves mājīnās, no kurām saglabājušās vien pāris. Līdz ar celtniecības bumu centrā, pa kādam lielākam namam uzbūvē arī šeit, bet neērtā satiksme ar centru, komunikāciju un ērtību trūkums šai mazpilsētas šarma apdvēstajai oāzei Rīgas centrā vēl ilgi saglabā tālas nomales auru. Pirms Otrā pasaules kara trešdaļu salas aizņēma mājas, trešdaļu malkas plači, trešdaļu – pļavas un smilšu klajumi.

Lielais pārmaiņu laiks iestājās gadu tūkstošu mijā, kad vēsturiskajiem Ķīpsalas rosīgo aborigēnu vārdiem (Seļi, Kraukļi, Nariņi, Kronenbergi u. c.) savu pievienoja Māris un Zaiga Gaiļi, pateicoties kuriem šīs salas zemes un mājas kļuva iekārojamas, vērtīgas un arī dārgas.

Šodienas Ķīpsala sastāv no vairākām savpatīgām daļām. Dienvidu gala, kas ir ap Vanšu tilta trasī, vieta, kas atdota debesskrāpjiem tagad un nākotnē. Gar Zundu jeb Āzeni salai pa vidu aug Rīgas Tehniskās universitātes (RTU) apbūve. Salas austrumu pusē no Krišjāņa Valdemāra ielas līdz Loču ielai un pats centrs visā platumā ir Veckīpsala. Starp RTU pilsētiņu un Veckīpsalu ir Gaiļa rindu mājas, kas tur labi iederas kā Ķīnas mūris, kas nodala skaļās mūsdienas no vēsturiskā rīmtuma. Viss vai gandrīz viss pārējais vēl ir zaļojoša haosa jeb tapšanas stadijā.

Veckīpsala nekad nav bijis muzejs, lai gan tur ir daudz kultūrvēsturisku vērtību. Joprojām dominē 19. gadsimta nogales un 20. gadsimta pirmās puses koka mājas ar vai bez atjaunošanas pazīmēm. Vēsturiskas vides vērtību mūsu acīs nosaka ne jau jaunās apbūves būvizmaksu lielums, bet paliekošais vides autentiskums, patiesums. Ķīpsala ir zaļa, ļoti zaļa. Zaļāka kā Pirmās republikas laikā, kad tās zaļums bija ļoti klajš. Kur toreiz bija sakņu un augļu dārzi, tur tagad daudzviet aug lieli koki. Salas vietu Rīgā vislabāk var izjust tās ziemeļu galā, kur, rudens vētrā stāvot uz pašas smailes akmeņiem, dabas spēku var izbaudīt ļoti patiesi. Ceļojums gar salas rietumu krastu būs pastaiga zaļumos ar skatu pret industriāli sagandēto Zunda kanāla jeb Āzenes kreiso krastu.

Ainaviski vērtīgākā vieta Ķīpsalā ir Daugavas krasta gabaliņš pie Balasta dambja, iepretī Enkuru ielai, jo no turienes var izgaršot kompakti fokusētu - vienu no izcilākajām Eiropas vecpilsētu panorāmām - Vecrīgas garīgo dominanšu parādi.

Dodoties no Ķīpsalas tālā gala uz centru, to ieteicams darīt pa Balasta dambi un izbaudīt mainīgo Vecrīgas panorāmu vakara saulē vai ļoti agrā rītā. Nedariet to ar velosipēdu, jo Balasta dambis tam ir galīgi nepiemērots. Ejiet kājām.

(P. Blūms)

“ĶURMJU” ZEMNIEKU UN ZVEJNIEKU SĒTA

Salacgrīvas nov., Liepupes pag.

Ēku komplekss, kura telpiskā dominante un lielākā kultūrvēsturiskā vērtība ir valsts nozīmes arhitektūras piemineklis – 1879. gadā celtā dzīvojamā rija, atrodas ainaviski interesantā vietā pie Ķurmjraga vēsturiskās bākas un tikai 66 metrus no Baltijas jūras stāvkrasta. Tiešā vizuālā saiknē ar dzīvojamo riju izvietota klēts, pirts un palīgēka, bet 2 ha lielā zemes īpašuma dienvidu stūrī atrodas vecās kūts pamati. Visas ēkas ir guļbūves un to jumtus veido plēstu skaidu klājums, kas rada ansambļa un telpiskas harmonijas sajūtu. “Ķurmju” sēta novietota savrupi un no tās nav redzami citi būvobjekti. Dzīvojamās rijas apjomā, kas sastāv no dzīvojamā gala, rijas un piedarba, pilnībā saglabāts sākotnējais plānojums un lietotie materiāli, bet pati rija telpa un krāsns nav mainījusi veidolu kopš 19. gs. otrās puses. Vēsturiskās būves telpiskie akcenti ir vienojošais jumts ar vērīnīgām jumta pārkarēm rijas un piedarba daļās, kā arī pagājušā gadsimta 20. gados piebūvētā veranda. Ēkā saglabājušies arī lauksaimniecības un zvejas rīki no 19. un 20. gs., kā arī 1885. gada zemes rentes kontrakts.

(J. Dripe)

LIMBAŽU VĒSTURISKAIS CENTRS

Limbažu nov., Limbaži

Limbažu pilsēta veidojusies 13. gadsimtā kā Rīgas arhibīskapa vēsturiskais centrs. Ar to saistīta lībiešu apmetne un senie ceļi. 1385. gadā apstiprināts pilsētas plāns, kam bija iecerēta ideāla apla forma. Ceļu krustojumā izvietojusies apbūve pēc mūru uzcelšanas ieguva trīsstūrveida centrālo laukumu – tirgu. No tā izejošās koncentriskās šķērsielas veidoja īpatnējus segmentveida kvartālus.

Limbažu pilsētas apbūves vēsture saistīta ar divām Rīgas ielām – Mazo un Lielo Rīgas ielu. Pedēja no tām veidoja sākotnējā pilsētas plānojuma, radiālā ielu tīkla struktūru. Tā bija viena no piecām trasēm, kas veda ārpus viduslaiku mūra ieskautes apbūves. Abas Rīgas ielas atzīmētas pilsētas 1798. gada plānā. Lielā iela sākās no Tirgus laukuma un caur bijušajiem Cēsu vārtiem izgāja ārpus pilsētas vēsturiskā kodola robežām. Vienu kvartālu tālāk tā leņķi pagriezās pa labi, bet taisnais ceļa turpinājums jau dēvēts atšķirīgi – par Lielo Cēsu ielu. Savukārt Mazā Rīgas iela (tag. Lībiešu iela) sākās lejpus Limbažu pilsmuīžas centra pie Lejaskroga jeb Pils kroga. Tā ar Lielo Rīgas ielu šaurā leņķī savienojās jau aiz bijušā aizsargmūra, veidojot triju ielu krustojumu. Kā trešā no tā atzarojās Klosters iela. Mazās Rīgas ielas lejasgalā rudenos notika t. s. zemnieku jeb ratu tirgi, no kuriem Limbaži iepriekšējos gadsimtos bija iemantojuši palamu – Renģu galvaspilsēta. Uz šiem gadatirgiem sabrauca vairāki desmiti t. s. jūras zemnieki – sāļū pārvēvēji.

Pilsētas apbūvi galvenokārt, līdz pat 20. gs. pirmajam ceturksnim veidoja tikai vienstāva koka ēkas. Vēlāk tās vietumis nomainīja divstāvu ires nami. Uz Lielās Rīgas ielas 18.-19. gs. izvietojās turīgāko Limbažu pilsoņu tirgotāju un amatnieku nami, piemēram, birģermeisters Rota greznā klasicisma perioda koka ēka (tagad Cēsu ielā 1).

Limbažu vēsturiskā centra kultūrvīdi veido vairākas raksturīgas ēkas. Viena no tām – Ugunsdzēsēju depo ēka (19. gs. 3. ceturksnis) pārstāv t. s. ķieģeļu stila arhitektūru. Ēkas vizuālais tēls un novietojums ir būtisks pilsētvides elements. Būvāpjomā ietvertais trīsstāvīgais tornis ir vēl viena vertikālā dominante šajā vecpilsēta daļā, iepretī Limbažu luterāņu baznīcas tornim.

Otra senākā ēka no 18. gs. ir vecais rātsnams Burtnieku ielā 4, kurā saglabājusies siena ar gleznojumu. Ēka ir vērīnīgi restaurēta un tās pagalma pusē izveidota mūsdienīga stiklota piebūve. Savu ārējo veidolu un izskatu atguvusi Rīgas rātes jaunā pils (19. gs. sākums), tagad Limbažu muzejs. Citas vēsturiskam centram būtiskas ēkas vēl gaida savu atdzimšanu, piemēram, zviedru garnizona baznīciņa, Dzirnau ielā 1, kā arī dažas koka dzīvojamās ēkas.

(Sagatavoja – J. Zilgalvis, izmantojot 2014. g. Eiropas kultūras mantojuma dienuzdevuma materiālus, autors G. Plešs)

LIEPUPES MUIŽAS APBŪVE

Salacgrīvas nov., Liepupes pag., Liepupe, "Liepupes muiža"

Ziemeļu kara laikā Liepupes muiža, tāpat kā visa Vidzeme, pamatīgi izpostīta. Muižas īpašnieks F. V. fon Meks savā mājvietā atgriezās 1723. gadā. Viņš mira 1744. gadā, tādējādi viņa atraitnei S. A. fon Mekai nācās īstenot jaunās, vēl šodien redzamās kungu mājas būvniecību. Muižas projekta autors bija slavenā Rīgas arhitekta K. Häberlanda tēvs – mūrniekmeistars J. A. Häberlands. Liepupē vairākās paaudzēs saimniekoja Meku dzimta, vēlāk muižas īpašnieki mainījās.

1922. gadā muižu atsavināja un vēlāk kungu mājā darbu uzsāka laukstrādnieku skola, kas pastāvēja līdz Otrajam pasaules karam. Kara laikā muižas apbūve izņemot parku necieta, bet pēc tam padomju laikā kungu mājā bija izvietots saimniecības "Liepupe" centrs. Ēka uzturēta kārtībā. Ap 2002. gadu Liepupes muižas kungu māja jau ilgstoši bija pamesta un tai bija jārod jauns saimnieks un tāds 2004. gada beigās atradās rīdzinieces Egītas Lauskas personā. Ēkas restaurācija un atjaunošana ilga astoņus gadus. Darbi pabeigti 2012. gadā.

Kungu māja ir vienstāva, ar cokolstāvu un mansarda stāvu, tās simetrisko galveno fasādi sānos akcentē spēcīgi izvirzīti rizalīti, centrā likts trīs ailu asu mezonīns ar trīsstūra frontonu. Galvenās ieejas priekšā veidotas divpusējas ieloka veida kāpnes, virs kurām kolonnas balsta otrā stāva līmenī novietotu terasi. Ne mazāk izteiksmīga ir fasāde pret parku, kurā gan nav rizalītu, bet toties centrālo daļu, tāpat kā parādes pagalma pusē, uzirdina mezonīns ar trīsstūra frontonu. Kungu mājas interjers ir restaurēts un iekārtots ar vēsturiskām mēbeļiem. Tajā šobrīd atrodas viesnīca ar 10 gresniem apartamentiem, restorāns, vīna pagrabs un SPA.

Muižas apbūvi veido smēde, kas atrodas attālāk no parādes pagalma. Vistuvāk kungu mājai ir pārvaldnieka māja, kas celta klasicisma stila tradīcijās, tajā iekārtota viesnīca. Muižas centra apbūvi veidoja arī kalpu mājas: Lielā un Mazā kalpu māja. Ratnīcas (19. gs.) sienas mūrētas no šķeltiem laukakmeņiem javā iespiežot sīkas granīta šķembas. Klēts ir viena no arhitektoniski interesantākajām muižas saimniecības ēkām (19. gs. otrā pusē). Tās sienas ir tonētas baltas, taču zeltiņi, stūru rusti un ailu apmales ir veidotas sarkanajā ķieģelī. Kūts ar gala uzbrauktuvi atrodas attālāk no muižas apbūves centra. Celtne pārsteidz ar saviem apmēriem un vareno veidolu.

Muižas parka esošie stādījumi veidoti 19. gs. otrajā pusē. Kungu mājas priekšā plānojums ir regulārs ar aplveida puķu dobi centrā. Kādreiz aiz ēkas bijis iegurārs plānojums – ar plašu zālienu un cirtu liepu rindām. 20. gs. 90. gados tas bija nekopts un aizlaists, ar haotisku stādījumu papildinājumiem. Šodien parks ir sakopts. Tajā aug gan vietējās, gan introducētās sugas. Atjaunotas cirtu liepu rindas ēkas parka pusē un starp tām – plašs zāliens. Arī parka diķis un pie tā esošās koku un krūmu grupas sniedz jaukus iespaidus. Ūdens virsmā atspoguļojas krastmalas ainava, no diķa krastmalas paveras arī jauks skats uz muižas ēkām – kungu un pārvaldnieka mājām. Kopumā muižas apbūve un parks no pamestas un nekoptas vietas ir kļuvusi par vidi, kas vairo cilvēka dzīves kvalitāti.

(J. Zilgalvis)

RAGACIEMA SEDUMS

Engures nov., Lapmežciema pag., Ragaciems, "Sedumi"

Par sedumiem sauc kādreizējās zveju laivu piestātnes, kurās zvejnieki cēla tiklubūdas un glabāja savu inventāru. Šādās vietās zvejnieki krastā sprieda par lomu, bet viņu sievas darbojās ar tikliem. Sedums atradās arī Ragaciemā, kura daļēji zudusi apbūve laika gaitā ir atjaunota un sniedz informāciju par zvejniekiem ļaužu darbu un ikdienas sadzīvi.

Jūras malā, smilšaina, zālē ieauguša ceļa abās pusēs redzamas tiklu būdas – nelielas ēkas ar stāvu divslīpju jumtu un vertikāliem dēļiem fasādēs. Jumtiem visbiežāk izmantotas niedres. Pie būdām redzami arī zvejas rīki, ierīce laivu uzvilksanai krastā, savas vecumdienas kāpu smiltis vada vecas, savulaiku nokalpojušas laivas. Starp tiklu būdām novietoti dažī koka galdi un soli, te iespējams izjust to noskaņu, kad sedums bija ļaužu pilns un jūrā vēl bija zivis... Seduma senatnīgo vidi ir atjaunojuši vietējie zvejnieki, lai godinātu savu sentēvu piemiņu.

(J. Zilgalvis)

RAKSTNIEKA E. BIRZNIEKA – UPĪŠA DZIMTĀS MĀJAS DZIRCIEMA “BISNIEKOS”

Tukuma nov., Zentenes pag., Dzirciems

Dzirciema kultūrvēsturiskā ainava ir viena no tām ainavām Tukuma novadā, kas veidojusies dabas faktoru un cilvēku mijiedarbības rezultātā, ietver etnogrāfijas, arhitektūras, mākslas, vēstures objektus un atspoguļo tradicionālo izpratni par Latvijas ainavas skaistumu. Dzirciemā kompaktā veidā saglabājusies tradicionālā apbūve: Dzirciema baznīca, pirmā pagasta skola “Kesteri”, jaunā pagasta skola, zemnieku sēta “Bisnieki” – Pastariņa muzejs. Tie ir nozīmīgi objekti Dzirciema vēsturiskajā centrā, kas atrodas raksturīgā dabiskā vidē ar lielu ainavisko vērtību.

“Bisniekos” dzimis, bērnību un jaunību pavadījis rakstnieks Ernests Birznieks-Upītis (1871–1960). Viņa populārākajā darbā – triloģijā “Pastariņa dienasgrāmata” raksturota dzīve šajā lauku sētā 19. gadsimta pēdējā ceturksnī, stāstu krājumos “Pelēkā akmens stāsti” un “Zem ābeles” atspoguļoti dzirciemnieku likteņi.

Birznieku dzimta “Bisniekos” dzīvojuši no 18. gadsimta vidus līdz pat 20. gadsimta beigām. Pēc tēva nāves saimniecību mantoja topošā rakstnieka vecākais brālis Kārlis (1864–1941). Ernests devās uz Kaukāzu – strādāja par skolotāju, bibliotekāru un ierēdni naftas kompānijā, nodibināja un vadīja izdevniecību “Dzirciemnieki”, rakstīja grāmatas un atbalstīja latviešu literātus, kā arī palīdzēja sava brāļa ģimenei, kas dzīvoja “Bisniekos”.

No rakstnieka bērnības laika saglabājusies tikai dziļā kūts-vāgūzis (1830). Visas pārējās ēkas – seklo kūti (1896), klēti (1894) un jauno dzīvojamā ēku (1913) būvējis viņa brālis Kārlis. Rakstnieka bērnības sēta atspoguļota tikai maketā, kas atrodas dārzā un veidots pēc analogijas ar apkārtnē esošajām attiecīgā perioda ēkām.

Saskaņā ar restaurācijas un rekonstrukcijas projektu (arhitektes I. Caunītes birojs, 2004) pārvesta un restaurēta pirts-dāre (2006), restaurēta dzīvojamā ēka (2007–2009), dziļā kūts-vāgūzis (2011, 2014), klēts (2015) un rekonstruēta seklā kūts (2015).

Ekspozīcija dzīvojamajā mājā iekārtota atbilstoši laikam, kad “Bisniekos” saimniekoja rakstnieka brālis Kārlis un viņa ģimene. E. Birznieka-Upīša memoriālais muzejs atvērts 1967. gadā. 1972. gadā tas kļuva par Tukuma muzeja filiāli, bet 1998. gadā pārdēvēts par Pastariņa muzeju. Muzeja prioritāte ir “Bisnieku” sētas izpēte, tai skaitā arheoloģiskā izpēte, un restaurācija, kā arī vietējo celtniecības un sadzīves tradīciju atdzīvināšana.

E. Birznieka-Upīša personība un daiļrade ir veidojusies ciešā saistībā ar norisēm Bisnieku sētā un Dzirciema apkārtnē 19. gadsimta pēdējā ceturksnī, kad tradicionālo saimniekošanas veidu nomainīja modernais.

Pastariņa muzeja ekspozīcijas nozīmīga sastāvdaļa ir ne tikai apkārtnes ainava, tradicionālās Ziemeļaustrumkurzemes celtniecības piemēri, bet arī nemateriālā kultūra, tai skaitā vietējās sadzīves tradīcijas un kulinārais mantojums. Interaktīvā programma “Maizes cepšana” dod iespēju apmeklētājiem aktīvi darboties: malt miltus, mīcīt mīklu, kurināt krāsni, veidot kukulišus un, protams, nogaršot pašu cepto maizi, kā arī veikt citus tradicionālus lauku darbus.

(Sagatavoja J. Zilgalvis, izmantojot Tukuma muzeja objekta pieteikumu, autores A. Ozola un I. Dišlere)

RĪGAS KANĀLA AINAVA

Rīga, kanālmala

Viena no Rīgas vēsturiskā centra rotām ir kanālmalas apstādījumi. Tajos liela nozīme ir ūdens virsmai – kanālam, kurš veidots bijušo nocietinājumu grāvju (1650) vietā. Nolidzinot kādreizējos ravelinus un bastionus, radās gleznieciski likumotais kanāla ritējums. Vienlaikus ar vaļņu nojaukšanu 1858. gadā celti tilti – pār Kr. Valdemāra, Brīvības un Kr. Barona ielām. Tie vēlākā laika posmā paplašināti. Pirmos apstādījumus no Kr. Valdemāra ielas līdz Kr. Barona ielai ierīkoja pēc Libekas inženiera A. Vendta (A. Wendt) skicēm. Tajās Smilšu bastions pārvērsts Bastejkalnā, kura virsotnē 1860. gadā uzcelts paviljons. Šajā gadā un arī turpmākos ierīkoti apstādījumi starp Kr. Barona un Marijas ielu.

1880. gadā apstādījumi ievērojami pārveidoti Rīgas dāru un parka direktora G. F. F. Kufalta (G. F. F. Kuphaldt) vadībā. Īpaši tas attiecas uz Bastejkalnu, kur no jauna veidoti spirālveida pastaigu celiņi. Darbi pabeigti 1887. gadā. Pēc 1898. gada kalna pakājē izveidoti akmens krāvumi ar kaskādēm un ūdenskritumiem (G. F. F. Kufalts). Bastejkalna mūra daļu nostiprināšana veikta 1951. gadā un 1974. gadā.

Operas apstādījumi tapuši 1881. gadā. Zemākajā terasē G. F. F. Kufalts paredzēja regulāru parteru apstādījumu kompozīciju, pieskaņojot bijušā Pilsētas teātra arhitektūrai. Taisno celiņu malā esošos Persijas ceriņus apvija mežvītenī. Partera galā 1887. gadā uzstādīta strūklaka-skulpturāla grupa (tēlnieks A. Folcs (A. Volz)). 19. gs. otrajā pusē celti vairāki gājēju tiltiņi pāri kanālam, izveidota gulbju mājiņa. G. F. F. Kufalta veidotos kanālmalas apstādījumus tālāk pilnveidoja un mainīja nākamais Rīgas dāru un parku direktors A. Zeidak.

Kopš 20. gs. 60. gadu beigām apstādījumos izvietotas dekoratīvas skulptūras un pieminekļi. Apstādījumos veiksmīgi lietoti ainavu parka kompozīcijas principi – krāsu un formu kontrasti, gleznieciskums un pievilcība. Plaši atklātus laukumus vietām aizēno kuplu koku ēnas, kontrastējoša ir stādījumu izvēle un tas pats princips ievērots arī augu grupējumos. Kanālmalas apstādījumus vēl skaistākus padara tilti un tiltiņi pāri Kanālam.

(Sagatavots izmantojot 2007. g. Eiropas kultūras mantojuma dienu materiālus)

RĪGAS VĒSTURISKĀ CENTRA SILUETS UN PANORĀMA

Viena no UNESCO Pasaules kultūras un dabas mantojuma sarakstā iekļautā Rīgas vēsturiskā centra vērtībām ir Rīgas siluets un panorāma.

Rīgas siluets veidojies no 13.gadsimta. Sākotnēji baznīcu torņiem bija gotiskas formas, kuras vēlāk nomainīja baroks. Raksturīgi, ka to smailēs novietoti metālā kalti gaili, kas vienlaikus kalpo kā vējrādītāji.

Izteismīgākās Rīgas silueta dominantes lielākoties ir garīgās vertikāles: Sv. Pētera baznīca (17.-18.gs.), Rīgas Doma baznīca (13.-19. gs.), Sv. Jēkaba katoļu baznīca (13.-18.gs.), Sv. Marijas-Magdalēnas Romas katoļu baznīca (13.-17.gs.), Sāpju Dievmātes Romas katoļu baznīca (uzbūvēta 1785. g., pārbūvēta 1859. g.), Anglikāņu baznīca (1852-1859), Rīgas Reformātu brāļu baznīca (1727-1732), Sv. Pētera un Sv. Paula baznīca (1781; 1785).

Siluētā saskatām arī Rātsnamu (1750-1765; 2000-2003), Rīgas Pili (1330, 1515, 1783, 1938), Zinātņu Akadēmijas augstceltni (1953-1957), Citadeles augstceltni (arh. A. Reinfelds), kas ir vienīgā no trijām, Citadeles teritorijā plānotajām internacionālā stila augstceltnēm, kas uzbūvēta (1968-1978), bet vēlāk atzīta par pilsētbūvniecības kļūdu. Blakus tai 2005. gadā pabeigta "Centra nama" būvniecība (arh. U. Šēnbergs), kas mēģina "mikstināt" grupas kopējo robustumu. Redzama arī viesnīca "Reval Hotel Latvija" (arh. A.Reinfelds, (1967-1978, rekonstrukcija 2001), uzbūvēta Rīgas Bulvāru lokā, bet redzama arī Vecrīgas siluētā.

Rīgas vēsturiskā centra panorāma un siluets visprecīzāk raksturo pilsētas un teritorijas piederību Eiropas kultūrai, garīgo simbolu kopums un arhitektonisko formu valoda veido pilsētas identitāti. Vecrīgas panorāma un siluets ir kļuvusi par pilsētas vizītkarti, kas lietota un ir plaši pazīstama kopš 1544. gada, kad tas publicēts. Arī mūsdienās iebraucot pilsētā, šķērsojot Daugavu, panorāma un siluets ir vistiešāk uztveramā vērtība.

(Sagatavots izmantojot Pieminekļu dokumentācijas centra materiālus)

STAICELES PAPĪRFABRIKA AR VĒSTURISKO DŽĪVOJAMO APBŪVI

Alojas nov., Staicele

1846. gadā vietā, kur šobrīd atrodas Staiceles centrs, krogu un pārcelāja māju apvienoja pusmuižā, kurai vārdā deva kroga īpašnieces iesauku – Staicele. 1887. gadā uzcelts pirmais tilts pāri Salacai pie Staiceles, kuru iesauca par Zaļo tiltu. 1897. gadā Staicelē sāka celt papīrfabriku, darbus pabeidzot jau 1898. gada rudenī. To turpināja pilnveidot līdz 1901. gadam. Sākotnēji fabrikā bija tikai viena mašīna, ar kuru ražoja jumta papi. 1905. gadā uzstādīta "Fjulnor" firmas papirmašīnu. Pēc papīrfabrikas uzcelšanas sāka veidoties ciemata – toreizējā Rozēnu pagasta – centrs. 1904. gada rudenī strādnieku bērniem atvērta privātskola. 1935. gadā Staiceles ciemā bija 870 iedzīvotāju, 65 mājas, 21 mājā bija petrolejas lampu apgaismojums, bet 44 - elektrisks.

Staiceles papīrfabrika ar vēsturisko dzīvojamo apbūvi pārstāv pilsētas apbūves tipu, kas veidojies pie rūpnieciskās ražošanas objekta, attīstoties dzīvojamai un sabiedriskajai apbūvei. Tās kultūrvēsturiskā vērtība ir labi saglabājusies, Latvijai savdabīga 19. un 20. gadsimta pilsētbūvnieciska industriālā mantojuma struktūra dabas ainavā, vēsturiskā apbūve, tās mērogs un raksturs, oriģinālās fabrikas iekārtas, materiālu lietojums un kultūrvēsturisku vērtību kopuma radītā noskaņa. Staiceles papīrfabrika ar vēsturisko dzīvojamo apbūvi 2011. gadā iekļauta valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā vietējās nozīmes pilsētbūvniecības piemineklis.

(Sagatavots izmantojot Pieminekļu dokumentācijas centra materiālus, autors A. Igals)

TURAIIDAS MUZEJREZERVĀTS

Siguldas nov., Sigulda, Turaidas iela 10

1988. gadā izveidots Turaidas muzejrezervāts, kura galvenā sastāvdaļa ir Turaidas viduslaiku pils. Kompleksā ietilpst daudz dabas un kultūras pieminekļu, kas radušies laika posmā no 11. līdz 20. gadsimtam. Mūra pils pirmsākumi saistās ar 1214. gadu. Pils mūru ieskaitajam pagalmam vienā galā piekļaujas ziemeļu priekšpils ar cvingeru, otrā dienvidu priekšpils. Galvenos ieejas vārtus sargāja apaļš tornis, bet pirms tiem ziemeļu priekšpils daļā atradās vēl vairāki vārti un nolaižamais tilts. Centrālās daļas pagalmā līdz mūsdienām slejas piecstāvu dzīvojamais tornis – donžons. Pils rietumu pusē centrālās daļas aizsargmūrī izbūvēts liels, pusapaļš tornis, bet dienvidu priekšpils aizsargmūrī – mazs pusapaļš tornītis. Austrumu pusē torņu nav, taču tiem līdzīga ir ēka pie dienvidu sienas – četrstūrveida būve.

17. gs. sākumā, attīstoties šaujamieročiem, pili sāka modernizācija un bez būtiskiem postījumiem tā pastāvēja līdz ugunsgrēkam 1776. gadā. Pils pārvērtās pilsdrupās. 18. gs. beigās pils teritorijā izveidojās pilsmuižas apbūve.

20. gs. 50. gadu sākums iezīmēja jaunu pavērsienu Turaidas pils pastāvēšanā. Pēc galvenā torņa restaurācijas (arh. K. Vikmanis) un arheoloģiskās izpētes (A. Stubavs) veikta tā iekštelpu un augšējā stāva atjaunošana, uzlikts jumts. 1961. gadā (arh. G. Zirnis) pabeigta klēts atjaunošana un restaurācija. Tajā iekārtoja Siguldas novadpētniecības muzeju. Pils pusapaļais tornis agrāko veidolu ieguva 1973. gadā (arh. G. Jansons). 1976. gadā J. Graudoņa vadībā sāka kompleksa arheoloģiskā izpēte, kas ilga gandrīz 25 gadus.

Muižas saimnieciskajā centrā iekļaujas vesela virkne ēku. Restaurēta dārznieka māja (1840. gadi), kalte (19. gs. otrā puse), pārvaldnieka vecā dzīvojamā ēka (19. gs. sākums), pārvaldnieka jaunā dzīvojamā ēka (1900-1901) un citas ēkas. Ainavā jauki iekļaujas kalpotāju māja, smēde, klēts, muižas ļaužu pagrabklēts un citas ēkas. Atjaunota ir arī zivju diķu sistēma, kurā ietilpst 14 diķi. Tās ir senajās viduslaiku ķieģeļnīcās izmantotās māla ieguves vietas. Unikāla vērtība ir Tautasdziesmu parks – Dainu kalns un Dziesmu dārzs, kurā izvietotas 26 tēlnieka Induļa Rankas veidotās skulptūras. *Apzinoties, ka dabas un kultūras mantojums ir pasaules mēroga vērtība visā tā dažādībā, muzejrezervāts, saglabājot mūsu tautas interesanto un daudzveidīgo mantojumu, kolektīvo pieredzi, cenšas bagātināt pasaules pieredzi un zināšanas.* (Turaidas vēsturiskais centrs. Ceļvedis. – Rīga, 2011. – 6. lpp.).

(J. Zilgalvis)

VIDZEME

ALŪKSNES MUIŽAS PARKS

Alūksnes nov., Alūksne

levērojama, un ar arhitektūras mazajām formām bagāta ainavu parka veidošana Alūksnē ilgusi gandrīz gadsimtu. Tajā atspoguļojas 18. gs. otrās puses parku mākslas tendences, kā arī 19. gs. otrās puses jauninājumi. Alūksnes parka veidošanas sākumi meklējami 18. gs. beigās, kad muižas īpašnieki fon Fitinghofi senākās klasicisma stila pils priekšā ierīkoja goda pagalmu ar celiņiem ģeometriskās formās un ampīra stila vārtiem. Vēlāk parks ievērojami paplašināts un pārveidots. No senākajām 18. gs. beigu parka būvēm jāmin divas strūklakas (nav saglabājušās), akmens soli, venēciešu tilts ar laternām un laivu piestātni (saglabājies daļēji), Eola templis (veltīts sengrieķu vēju dievam Eolam, kura tēls tajā atradās) un granīta obelisks, celts 1799. gadā Otto Hermaņa fon Fitinghofa piemiņai. Obeliska smaili rotājusi lode, skaldnes minētās personas profila bareljefs un uzraksti. Viens no tiem vēstīja, ka pieminēkli tēvam cēlis pateicīgai dēls, tātad Kristofs Burhards fon Fitinghofs.

Līdz mūsu dienām nav saglabājies ķīniešu paviljons – būve, kas raksturīga izsmalcinātiem ainavu parkiem. Paviljonam bija divi stāvi, abus balstīja četri stabi, bet pārsedza graciozi ieliekts lēzens teltsveida jumtiņš. Vēlākam laikam attiecināms tā saucamais Aleksandra paviljons, būtībā vārti. To centrā ir smailloka arka, sienu augšdaļu un austrumniecisko jumtu balsta sešpadsmit stabi. Uz paviljona griestu dēļiem gleznotas debesis ar bezdelīgām, uz sienām – festoni, slavas eņģeļi, bet uz ailas ieloces – kasetes. Aleksandra paviljons celts 1822. gadā par godu cara Aleksandra I vizītei šajā vietā. Paviljons mūsdienās restaurēts.

Antīkās mākslas triumfu atspoguļo paviljons rotonda (1807) un celtā Alūksnes muižas īpašnieku fon Fitinghofu kapliča – mauzolejs (1832). Ar kupolu pārsegtā būve atrodas parka attālākā nostūrī. Bez minētajiem arhitektūras darinājumiem Alūksnes parkā kādreiz atradās arī Putnu paviljons ar pūķu figurām, Pomonas – dārkopības dievietes templis (nojaukts 1935. gadā). Vairākas skulptūras, urnas un vāzes, viena no tām itāļu tēlnieka A. Kanovas darbs bija izvietotas kā parkā, tā arī oranžerijā jeb tā saucamajā Palmu mājā. Alūksnes muižas parkā var aplūkot no Gaujienas muižas pārvesto brīvstāvošo pergolu.

Alūksnes muižas parks neskatoties uz daudzajiem, stilistiski dažādiem papildinājumiem nezaudēja kopējās kompozīcijas viengabalainību. Parka koptelā katrai no būvēm bija sava nozīme, funkcija un novietojuma jēga, taču kopumā pakļauta ainavu parka kompozīcijas principiem. Alūksnes parku idejiska kopība vieno ar Pavlovskas parku pie Pēterburgas, kur minētais muižas īpašnieks Kristofs Burhards fon Fitinghofs līdz Pāvila I nāvei pildīja kambarkunga un galma maršala pienākumus. Iespējams, ka arī citu paraugu ietekme sekmeja parka veiksmīgu izveidi.

(J. Zilgalvis)

ĀRAIŠU EZERPILS APKĀRTNES AINAVA

Amatas nov., Drabešu pag., Āraiši

Āraišu mozaikveida pauguraines ainavu telpas raksturu nosaka stipri paugurainais reljefs, Āraišu ezera ieplaka ar nolaidenām un pauguru stipri saposmotām nogāzēm. Ainavas tēlu būtiski ietekmē kultūrvēsturiskie ainavas elementi: Āraišu ezerpils, vēdzirnavas, baznīca, ozolu aleja un citi kultūrainavas elementi. No Āraišu ezera ieplakas nogāzes pauguriem redzami vai nu daļēji noslēgti skati uz ezeru ieplaku, vai arī atklāti un relatīvi plaši skati. No vēdzirnavām saskatāmi Gaujas senlejas meži, bet no Karātavu kalna – Vidzemes augstienes ziemeļu grēdas plašā nogāze. Vizuāli estētiskie faktori Āraišu mozaikveida pauguraines ainavu telpā raksturīgi ierobežotu skatu mija ar tālām skatu perspektīvām. Ainavas telpas vizuālo vērtību nosaka ainavu daudzveidība. Vizuālā ziņā ainavas vērtību nosaka ainavas raksturojums: plašā, atklātā kultūrainava, ar atsevišķiem izolētiem meža nogabaliem, koku puduriem, grupām, alejām, Āraišu ezeru. Nozīmīgu vietu ainavas vērtību skalā ieņem vietas aura: ezerpils, pilsdrupas un ar tām saistītās teikas.

Vērtīgākie ainavas skati: skats no Drabešu-Cēsu ceļa uz ezeru, ezerpili un Āraišu viduslaiku mūra pils pils drupām. Skatam raksturīgs tikai tuvplāns un vidus plāns, jo tas noslēdzas Āraišu ezera pretējā krasta kokos. Skats uz vēdzirnavām – tā vizuālo vērtību nosaka vēdzirnavu dominante. Skatā no vēdzirnavām uz apkārtni ainavu paveras izcilas ainas gan tuvplānā (kopta vēdzirnavu apkārtnē), gan vidusplānā (pauguri, likumotais lauku ceļš), gan tālplānā (Gaujas senleja). Skatu vietu vērtību paaugstina laba sasniedzamība. Skats no Karātavu kalna uz apkārtni ainavu tālplānā redzamas Vidzemes augstienes ziemeļu grēdas nogāzes.

(Sagatavots izmantojot A. Ramatas objekta pieteikumu)

CĒSU PILS PARKS

Cēsu nov., Cēsis, Pils laukums

Viens no romantiskākiem un noskaņās bagātākajiem parkiem atrodas Cēsu pilsmuižā. Dārzs pie viduslaiku pils atradies jau ļoti sen, kā tas redzams Cēsu pils un pilsētas plānā, kuru 17. gs. 90. gados zīmējis J. Palmstruks un tadā pašā plānā, kuru 1693. gadā zīmējis J. A. Ulrihs. Šajā laikā dārzs atradies priekšpils teritorijā, bet tagadējā parka vieta bijusi pauguraina ar nelielu avotu un izmantota ganībām. Tāda tā redzama arī Pauluči albūmā ievietotajā zīmējumā, kas tapis laika posmā no 1827. līdz 1830. gadam. Pirmo reizi jaunais parks minēts Cēsu luterāņu draudzes mācītāja Karla Fridriha Punšela hronikā un datēts ar 1832.-1833. gadu. Riekstu kalna pakājē izveidots liels diķis ar salām, likloču pastaigu celiņi, atpūtas soli, lapenes un tiltiņi. Parka veidotājs bija grāfs Karls Gustavs fon Zivers, kuram par godu viņa dēls, grāfs Emanuels fon Zivers 1908. gadā licis parkā uzstādīt pieminekli – uz augsta melna marmora postamenta liktu krūšutēlu. Krūšutēls gājis zudībā, bet postaments saglabājies pie tagadējā muzeja ēkas. Parka labiekārtošana turpinājās vēl 1841. gadā, kad atklāta ūdens dziedniecības iestāde. 19. gs. 30. gados iepretim Pils krogam veidots arī t. s. Alekša parks, kura nosaukums cēlies no 1832. gadā Maskavā dzimušā grāfa mazdēla Alekseja vārda.

Cēsu pilsmuižas parkā liela nozīme ir reljefam – pauguriem un pilskalnam – Riekstu kalnam, kā arī viduslaiku aizsardzības grāvjiem. Diķis savukārt nodrošināja pils mūru un koku grupu atspulgu ūdeni, kas pastaigu pa parku padarīja emocionāli vēl iespaidīgāku. Parks kopā ar Alekša parku redzams vairākos 19. gs. zīmētos Cēsu pils parka un promenādes plānos. Te attēlots celiņu tīkls, koku un krūmu grupas, diķis, skatu laukumiņi un terases. Arī priekšpils teritorijā iekārtots ainavu parks. 1884. gadā mērnieks K. Millers uzmērījis priekšpili esošo ainavu parku, kurā redzama tagad vairs neeksistējošā apbūve, celiņu tīkls un divas, regulāri plānotas puķu dobes.

Parks šodien ir sakopts un kopā ar viduslaiku pili un Jauno pili ir neatņemama pilsētas kultūrvides sastāvdaļa un priecē ikvienu apmeklētāju.

(J. Zilgalvis)

DZEJNIEKA E. VEIDENBAUMA DŽĪVES VIETA "KALĀČI"

Priekuļu nov., Liepas pag., "Kalāči"

Lauku sētā "Kalāči" ierīkots Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs. Apmeklētājus gaida arī dvīņu klēts, un bijusī Kalāču kūts – izstāžu zāle, kur vienkopus var redzēt Latvijā plašāko Vidzemes lāžu izstādī un iepazīties ar 19. un 20. gadsimta saimniecības piederumiem.

Plašajā dārzā aug dzejnieka tēva stādītie ozoli un uzstādīts pieminēklis E. Veidenbaumam (autors Laimonis Blumbergs). Dārza stūrī atrodas klētiņa, kas restaurēta 1963. gadā. Klētiņā apskatāma gulta, grāmatu skapis un veļas rullis, ko E. Veidenbaums izmantojis kā rakstāmgaldū. Diļmalā iespējams ielūkoties melnajā pirtī.

Veidenbaumu ģimene uz "Kalāčiem" pārcēlās 1872. gada pavasarī, kad E. Veidenbaumam bija četrarpus gadi. "Kalāči" 19. gs. otrā pusē bija liela saimniecība ar 265 pūrvietām, no kurām apmēram puse bijusi aramzeme. Plašos laukus dzejnieka tēvs, Jēkabs Veidenbaums, saņēma nolaistus, krūmiem apaugušus, mazražīgus. "Kalāčos" ienākdams, J. Veidenbaums istabas priekšā iestādīja astoņus ozolus, katram bērnam, sev un mātei, tā ka iznāca vesels ozolu aplis. No tiem seši drīz nokalta, un arī sešiem ģimenes locekļiem dzīves gaitas izbeidzas pārāgri. Palika mātes un māsas Karlinas ozoli, kas izauguši kupli, vareniem stāviem un aug vēl šodien. Pirmajos desmit gados "Kalāču" jaunie saimnieki dzīvoja tikai ar nepārtrauktu aizņēmumu palīdzību. Grūtības pieauga vēl vairāk, kad 1878.gadā nomira J. Veidenbaums. Vecākajam dēlam Kārlim tad bija tikai trīspadsmit gadu, māte viena nespēja tikt galā ar visām rūpēm par māju un sešiem bērniem un "Kalāčus" uz vairākiem gadiem izrentēja. Šajā laikā arī sacerētas E. Veidenbauma pirmās dzejas rindas par ganiem.

Mājās E. Veidenbaums vientulību meklēja un atrada dārzā. Ābeļdārza paēnā atradās klētiņa, E. Veidenbauma iemīļotākā vieta darbam un atpūtai kā pirms aizbraukšanas uz Rīgu, tā vēlākos vasaras brīvlaikos. Šo nelielo senlaiku ēku ar sūnainu salmu jumtu, augstu sliekšni un aizšaujamo bulstu durvis dzejnieks pats sauca par savu "studijalonu". Un tieši tajā sarakstījis lielu daļu no saviem dzejoļiem.

(Sagatavots izmantojot Priekuļu novada domes objekta pieteikumu)

LATVIJAS ETNOGRĀFISKĀ BRĪVDABAS MUZEJA FILIĀLE "VĒVERI"

Vecpiebalgas nov., Vecpiebalgas pag., Vēveri

Muzejs izveidots 20. gadsimta 70. gados, bet 1988. gadā tas pārtapās par Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja filiāli. Tajā ietvertas septiņas zemnieku un amatnieku sētas – "Jaunvēveri", "Vecvēveri", "Mazvēveri", "Lielvēveri", "Virolvēveri", "Streinvēveri", "Lejasvēveri" un "Kalnvēveri" – visas ievēribas cienīgi tautas celtniecības pieminekļi. Ēkas celtas guļbūves tehnikā 19. gs. vidū – 20. gs. sākumā. Lielākā daļa Vēveru iedzīvotāji bija audēji. Viņu amata rīki ieņem būtisku vietu muzeja ekspozīcijā, kopā ar sadzīves un darba priekšmetiem.

Vēveri ir viena no gleznieciskākajām kultūrvēsturiskām vietām Vidzemē. Seno sētu puduri kārtojas pie likloču lauku ceļiem. Muzeja vērtība ir tautas celtniecības paraugi, kas saglabāti sākotnējā Vidzemes augstienei raksturīgā, ainaviskā vidē. Te dabas vide un cilvēka radītās vērtības savijas harmoniskā veselumā. Caur naktsviņoju pļāvām ved romantiskas takas, arī uz attālajiem ezeriem. Ainavā izteiksmīgi iekļaujas arī vēdzirnavas. Vēveru ciems neatstās vienaldzīgu nevienam apmeklētāju, kam rūp izzināt savas tautas pagātņi.

(J. Zilgalvis)

LITENES MUIŽAS APBŪVE

Gulbenes nov., Litenes pag., Litene, "Skola"

Litene ir viens no Gulbenes novada trīspadsmit pagastiem. Tā teritorija ir līdzena bez īpaši izteiktiem reljefa pacēlumiem un lielu teritorijas aizņem meži. Litenei cauri tek ainaviskā un skaistā upe – Pededze, kas sākas Igaunijā un kuras garums ir aptuveni 153 kilometri.

Pededzes stāvajā krastā atrodas Litenes muižas pils, kas ir daļa no plašā muižas kompleksa, kuru 1802. gadā, kļūstot par Litenes muižas īpašniekiem, sāka veidot baronu Volfu dzimta. Šajā laikā sākās muižas galveno ēku celtniecība un muižas parka izveide. Muižas pils celta 19. gs. pirmajā pusē klasicisma stilā, vēlāk vairākkārt pārbūvēta, īpaši ap 1840. gadu, un atjaunota pēc nodedzināšanas 1905. gadā. Muižas kompleksā ir saglabājušās gandrīz visas saimniecības ēkas, kas ir izvietotas muižas kungu mājas abās pusēs un veido pusloku ap parādes pagalmu. Starp tām sākotnēji bijis mūra žogs ar vārtiem. Muižas kompleksā ir klēts, stallis ar arkādi, divstāvīga veļas māja, kučiera māja, kalpu mājas, vagara māja, šķūnis. Kopš 1925. gada pili atrodas skola, no 1944.-1961.gadam – vidusskola, mūsdienās – Litenes pamatskola, kurā iekārtots novadpētniecības muzejs, savukārt klēts ēkā ir kultūras nams, veļas mājā – sporta zāle, vairākas ēkas izmantotas dzīvokļiem. Parādes pagalmā starp tagadējo skolas ēku un šoseju ir ar lielu koku grupām un regulāra plānojuma centru.

Litenes muižas pili ieskauj ainavu stila parks ar izteiksmīgu liepu aleju – tautā dēvētu par Liepceliņu. 19. gs. otrajā pusē sākās parka labiekārtošanas darbi. Parka teritorija kopumā ir 15,36 ha liela. Parkam cauri tek Pededzes upe. Reljefs Litenes muižas pils priekšā ir līdzens, bet aiz tās sākas Pededzes grava. Tālāk ir lēzens upes līcis ar eksotisku koku grupām. Pāri Pededzei ved tilts uz līci, kur atrodas estrāde un sporta laukums. Parkā stādītas vietējās un eksotisku koku un krūmu sugas. Vietējās sugas – kļava, osis, egle, priede, pilādzis, liepa, goba, ozols.

Viena no skaistākajām un bez šaubām arī romantiskākajām vietām Litenes muižas kompleksā ir Pededzes zaļā promenāde, kas atrodas "Parkaliči". Nokļūšanai uz "Parkaliči" ir izveidots ērts celiņš bez pakāpieniem, ar margām, kur pieturēties. Pastaigājoties pa zaļo promenādi ir sajūta, ka tikko pa to gājusi muižas baronese, un malcojusi tēju, raugoties uz balto muižu upes krastā un klausījusies lakstīgalu skaņās.

Gan romantiskā promenāde, gan vēsturiskās celtnes un parks, kas tās ieskauj, veido vienreizīgo un neatkārtājamo Litenes muižas kultūrvēsturisko ainavu.

(Sagatavots izmantojot Gulbenes tūrisma un kultūrvēsturiskā mantojuma centra objekta pieteikumu)

PIRMO LATVIEŠU DZIESMU SVĒTKU NORISES VIETA DIKĻOS

Kocēnu nov., Dikļu pag., Dikļi, "Neikenkalns"

Dikļu muižas parks veidots 19. gs. sākumā un tā pamatā ir regulāri plānotā parādes pagalma daļa pils priekšā – ar celiņu sistēmu, stādījumiem un atpūtas vietām. Savukārt uz dienvidiem no pils atrodas paliels diķis, aiz kura tek Mazbriedes upe. Upes stāvājās gravās izveidots ainavu parks, kurš tālāk pāriet mežaparkā un turpinās gar Mazbriedes stāvkraustu rietumu virzienā līdz mācītājmuižai. Austrumu pusē izveidots uzpludināts diķis ar brīva plānojuma stādījumiem ap to. Mežaparks sastāv galvenokārt no lieliem vietējo sugu kokiem, starp kuriem ir atsevišķas lapegļu grupas. 20. gs. 60. gados konstatēts, ka parkā atrodas ap 20 eksotisku koku. Parkā atrodas arī dižkoks – liepa, kuras apkārtmērs ir 4,8 metri. Dikļu parks pie mācītājmuižas vēlāk saukts par Mācītājbirzi un Promenādi, kā arī par Neikena parku. Gleznaini ir upītes krasti, kuras rāmo tecējumu ēno koki un krūmi. Noskaņām bagāta ir ainavu parka daļa rudenī ar savām lielo koku grupām, nelielajām alejām un diķiem. Arī pavasarī, dabai mostoties šeit var atrast daudz jauku un neaizmirstamu skatu. Parka attālkajā galā, raugoties no pils puses saglabājusies mācītājmāja. Draudzē no 1857. gadam līdz 1867. gadam kalpoja un pastorātā dzīvoja mācītājs Juris Neikens (1826-1868). Kad J. Neikens bijis Dikļu draudzes mācītājs, 1864. gadā viņa ierosmē sarīkoti pirmie kopā dziedāšanas svētki. Piemiņu par šo notikumu glabā svētku vietā liktais piemiņas akmens ar metālā veidotu bareljefu.

2014. gadā, sagaidot J. Neikena rīkotās Dziesmu dienas Dikļos, kas aizsāka UNESCO Reprezentatīvajā cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā ierakstīto dziesmu svētku tradīciju Latvijā, 150. gadadienu, Kocēnu novada dome pārbūvēja estrādi, pēc arhitekta Uģa Šēnberga projekta ierīkojot ainavā iederīgu, kultūrvēsturisko un dabas vidi respektējošu multifunkcionālu dabas koncertzāli, ilgtermiņā nodrošinot dažādu pasākumu rīkošanu šajā vietā. Pie estrādes novietots Ivara Mailiņa vides objekts "Sidraba birzs", ko papildina "Skaņu birzs" – mākslinieka veidoti mūzikas instrumenti, kurus izmēģināt aicināts ikviens.

(J. Ziļgalvis)

LĪGATNES PAPĪRFABRIKAS CIEMATA VĒSTURISKAIS CENTRS

Līgatnes nov., Līgatne

Līgatnes vārds ir cieši saistīts ar papīrfabriku, kura dibināta 1815. gadā. Līgatnes papīrfabrikas ciemata vēsturiskais centrs pieskaitāms pie nozīmīgākajiem Eiropas strādnieku ciemata pilsētībniecības ansambļiem. Uzplaukuma laikus fabrika piedzīvoja 19. gadsimta beigās. Līdz ar fabriku attīstījās arī papīrfabrikas strādnieku ciemats ar plašu infrastruktūru. 20. gadsimta sākumā līgatniešu sociālais nodrošinājums bija viens no augstākajiem Eiropā. Papīrfabrikas darbiniekiem bija piešķirti atsevišķi dzīvokļi, par fabrikas piegādāto malku, ūdeni un elektrību nebija jāmaksā. Līgatnes ciematīņā bija sava skola, slimnīca, dzemdību nams, ambulance un 1897. gadā uzceltais papīrfabrikas saviesīgās biedrības nams (vēlāk – kultūras nams).

20. gadsimta sākumā celtās strādnieku mājas – barakas ir saglabājušās līdz mūsdienām un tiek apdzīvotas arī šodien. Ir saglabājusies arī aptieka, skola, slimnīca (tagad aprūpes centrs), fabrikas direktoru viesu nams (tagad bērnudārzs) un papīrfabrikas kultūras nams, kas atjaunots 2011. gadā.

Interesants objekts ir alas, ko papīrfabrikas ciemata iedzīvotāji veidoja smilšakmens atsegumos, lai tur ierīkotu pagrabus. Pagrabu iekārtošanas darbus uzraudzījis inženieris Eižens Irmers, kurš 1882. gadā ieradās Līgatnē. Darbos iesaistīti papīrfabrikas strādnieki, kā arī pieaicināti palīgi. Kopumā Rīgas kalna iežos izcirstas trīs pagrabu ejas jeb ganģi, kurās joprojām atrodas 45 pagrabi, kuros līgatnieši uzglabā kartupeļus, ievārijumus un citus produktus.

Zīmīga Līgatnes ainavas daļa ir Līgatnes tiltiņi, kas ved pāri Līgatnes upītei, kanālam un gravām, un kam piešķirti cilvēku vārdi. 2012. gadā Līgatnē noslēdzās projekta “Līgatnes papīrfabrikas ciemata kultūrvēsturiskās tūrisma takas izveide” īstenošana. Šī projekta ietvaros atjaunoti tiltiņi, labiekārtotas pastaigu takas, uzbūvēti jauni šķūniši un žogs ap Rīgas kalna mājām, iekārtots rotaļu laukums un veikti citi labiekārtošanas darbi.

(Sagatavots izmantojot Pieminekļu dokumentācijas centra materiālus)

OLERU MUIŽAS KUNGU MĀJA

Rūjienas nov., Jeru pag., Oleri

Oleru muiža atrodas Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta kultūrvēsturisko ainavu aizsardzības zonā blakus Oleru purvam. Uz muižas kompleksu no abām pusēm ved ozolu alejas, savukārt, muižas parka centrālās lauces ozols ir dižkoks.

Muiža veidojusies 18. gadsimtā un sākotnēji tajā bijusi koka kungu māja ar saimniecības ēkām. Jauns muižas centrs uzcelts ap 1780. gadu agrā klasicisma stilā ar mūra ēkām, kas novietotas ap parādes pagalmu. Pretī iebraucamajam ceļam bija kungu māja ar mansarda jumtu, abās pagalma malās, viena otrai pretī – klēts un pārvaldnieka māja. Aiz kungu mājas, uz ezera pusi, izveidoja dārzu un parku. Kungu mājā interjeru apdari veidoja agrajam klasicismam raksturīgi sienu gleznojumi, kas iekļauti valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.

Grezni veidoto iekštelpu turpinājums ir apkārtnes ainava, kuras veidošanā, tāpat kā gandrīz it visās lietās, muižkungi pakļāvās Eiropas modei. Oleru muižas parks jeb dārzs nav liels – tā platība, neskaitot kompleksa ēkas un parādes pagalmu ir tikai 8 ha. Tas veidots pēc ainavu dārza principa. Ar ārpus dārzam izejošo perspektīvu palīdzību, pievedceļu alejām, brīvajām meža takām, Oleru purva (sākotnēji - ezera) skatu vietu un bijušajiem muižas kapiem, vizuāli un emocionāli ainavas teritorijas apjomi tiek nozīmīgi palielināti.

Pretī kungu ēkas 19. gadsimta beigās koka verandai atrodas dārza centrālā lauce, ko ieskauj lazdu un filadelfu stādījumi ar lapeglu, ozolu un liepu grupām, starp kurām kādreiz pavērs garais skats pāri Oleru ezeram. Šobrīd tas noslēdzas ar Oleru purva lieguma dabiski aizaugušo melnalkšņu dūbrāju, ko vasaras saulgrīžos bagātina ziedošie cūkauši. Ainavu dārzs Oleros tiek veidots un uzturēts, sekojot 19. gadsimta beigū tradīcijām, ar tām atbilstošu augu izvēli. Muižas dārza niansēto zaļo toņu saskaņa, gaismēnu spēle un pārdomāti izvēlēto ziedošo krūmu smarža nemanāmi pāriet apkārtnes ainavā un lauku skatos. Dārzs ir vieta, kur aizbēgt no ikdienas steigas.

Kungu ēkas dienvidu pusē 20. gadsimta sākumā izbūvēta valēja mūra veranda ar lēzenajā nogāzē veidotu terasi. No terases ejot pa celiņu tālāk uz dienvidu pusi, pārejot romantisko tiltiņu var nokļūt uz meža takas. Tāku ieskauj dabiski veidojies mežs, kur starp eglēm ir sastopamas liepas un baltegles. Noskaņu emocionāli bagātina tālie purva skati.

Astoņdesmito gadu beigās, pašreizējie Oleru muižas īpašnieki nopirka kompleksu. No 2013. gada, domājot par vēsturiskās ainavas bagātināšanu, uzsāka aitikopību. Turpinot dārza atjaunošanas darbus, 2004. gadā nolemts atgriezties pie agrākā dārza plānojuma (tāda, kāds tas redzams 1907. gada kartē) un 19. gs. beigū posma koka verandas tapšanas laika stādījumu analogiem. Izmantoti pat Krideneru dzimtas nostāsti, ka Oleru muižas dārzā visbiežāk stādītais krūms bija parastais ceriņš.

Kopš 1994. gada Oleru muižā notiek dažādi publiski kultūras un izglītības pasākumi, kurus apmeklē gan apkārtnes iedzīvotāji, gan arī viesi no tālākām vietām. Ikgadējie kamermūzikas koncerti ir veicinājuši vietas atpazīstamību visā Latvijā.

(Sagatavots izmantojot levas Zemītes objekta pieteikumu)

RAKSTNIEKA K. SKALBES DŽĪVES VIETA "SAULRIETI"

Vecpiebalgas nov., Vecpiebalgas pag., "Saulrieti"

Rakstnieka Kārļa Skalbes ģimene savu jaunuzcelto vasaras mājokli Saulrietos iesvētīja 1926. gadā. Ēka pacēlās skaistā vietā – no tās pavērās plaša Vecpiebalgas ainava ar Alauksta, Ineša un Tauna ezeriem. Par saviem iespaidiem K. Skalbe raksta:

*Še sirdij viss, ko viņa prasa,
Še saule spīd, še veldzē rasa.
Trīs spoži ezeri,
Trīs brāļi – milzeņi,
Nes augšā lietu kalnos manos,
Kur priecīgs klausos vēja zvanos.*

Ēkas projektu bija izstrādājis arhitekts A. Treibergs iedvesmojoties no norvēģu zemnieku māju arhitektūras. 20. gs. 30. gados projektu pilnveidoja rakstnieka znots arhitekts Roberts Legzdīņš. Guļbaļķu sienas apšūtas ar dēļiem un tonētas sarkanbrūnā tonī. Pārveidota arī saimes istaba, otrajā stāvā izbūvētas istabiņas viesiem. Gaumīgi, bet vienkārši iekārtota arī dzejnieka dzīvesbiedres Lizetes Skalbes istaba. Viņa latviešu rakstniecībā ienāca 20. gs. sākumā ar dažādu autoru darbu tulkojumiem. Vasarnīca kopumā ieguva skandināvisku nokrāsu, jo ēkas saimniekam tuva bija norvēģu daba un kultūra. 1939. gadā uzcelta pirts. 1940. gadā nodega K. Skalbes tēva mājas "Incēni", kuras divus gadus vēlāk atjaunoja pēc R. Legzdīņa projekta. Šī sēta atrodas turpat netālu.

"Saulrietos" plaši izvērtās sabiedriskā dzīve – svinētas rakstnieka meitas Ilzes kāzas, mazdēla Andreja kristības, Jāņi. "Saulrietos" ciemojās daudzi pazīstami kultūras darbinieki – rakstnieks un dzejnieks Antons Austrīņš, komponists Jānis Zālīte, rakstnieki Zenta Mauriņa, Jānis Akurāters, Ilze Kalnāre, Kārlis Leviņš u.c.

"Saulrieti" no saviem pirmsākumiem līdz pat 1944. gada rudenim bija kultūrvēsturiski piesātināta, radošu enerģiju pārpilna vieta, kurai ir paliekoša nozīme Latvijas garīguma vēsturē. Arī šodien šai vietai ir īpaša aura, tik jāprot to izjust.

(J. Zilgalvis)

SKRĀĢU KROGS

Jaunpiebalgas nov., Zosēnu pag., "Skrāģukrogs"

Zosēni ir allaž bijis rosīgs novads, tāpēc arī šeit tik daudz kultūrvēsturisku liecību, piemēram, Māras ezers ar diviem svētakmeņiem, Elku kalns, Kāpurkalns un protams, Skrāģu krogs un tā ainaviskā apkārtnē. Lauku ceļa malā ar varenu divslīpju jumtu segtā ēka ir būtiska apkārtējās kultūrvēsturiskās vides liecība. Ceļš gar krogu, kas savulaik savienoja Jaunpiebalgu ar Pēterburgu, bija dzīvības pilns, taču šodien pieklusis. Skrāģu krogs ir pirmās latviešu operas "Baņuta" libreta autora A. Krūmiņa dzimtā vieta. Pie kroga izveidota estrāde, kurā tiek rīkoti nozīmīgi pasākumi – operas "Baņutas" izrādes, Ligo svētki u.c. Netālu no Skrāģu kroga esošajā Tīrguskalnā savulaik bijusi tirgus vieta. Tur ļaudis pulcējušies jau īsi pēc saullēkta. Tirgus noslēdzies ar apdāvināšanos, dziedāšanu un pat dejām. Vienā kroga daļā ierīkots muzejs pirmās latviešu operas atcerei. Ja apmeklējuma laikā laimējas sastapt Rīgas Latviešu biedrības priekšsēdētāju Gunti Gailīti, kam šeit dzimtas mājas, piedzīvojums paliks atmiņā ilgu laiku.

(J. Zilgalvis)

RAUNAS VĒSTURISKAIS CENTRS

Raunas nov., Raunas pagasts, Rauna

Raunas vēsturiskā centra pirmsākumi meklējami viduslaikos, kad 14. gs. otrajā pusē 21 m stāvajā pakalnā tika uzcelta Raunas mūra pils (pirmo reizi rakstītajos vēstures avotos minēta 1381. gadā). Pils pakājē, kur, jādūmā jau agrāk, bija pastāvējis ceļu krustpunkts, 15. gs. izveidojās neliela apdzīvotā vieta. Tā Livonijas pastāvēšanas laikā pilsētas tiesības neieguva, bet savā kvalitātē bija kas vairāk par ciemu. Apdzīvotās vietas centrālie elementi bija baznīca, krogs un dzirnavas. Pirmajos kartogrāfiskajos materiālos no 17. gs. beigām redzams, ka Raunas apbūve bija izvietojusies kroga apkārtnē, starp baznīcu un dzirnavām. Līdz pat 18. gs. otrajai pusei apbūvēts bija tikai pats Raunas centrs, kur atradās baznīca, skola, krogs, dzirnavas un dažas amatnieku mājas. Vēlāk, 1875. gadā, Raunas centra ainavā tika iekļauts arī Raunas pagasta nams.

18. gs. beigās sāka apbūvēt arī ceļa līniju, kas agrāk tika dēvēta par Trikātas, bet mūsdienās par Valmieras ceļu. Raunas daļu, kas atrodas pāri Raunas upei, agrāk dēvēja par Pārupi un tā ilgstoši piederēja Raunas draudzei. Tikai 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā zemes gar ceļu tika sadalītas un apbūvētas. Starp apbūves gabaliem izveidojās atsevišķas mazas, šauras ieliņas, kas šai apdzīvotajai daļai piešķīra romantisku raksturu. Vēlāk, Padomju laikos, tālākais ceļa trases posms tika apbūvēts ar t.s. rindu mājām.

Neliela rakstura apbūve pie t.s. Smiltenes ceļa izveidojās jau 17. gs., taču ilgstoši, līdz pat 20. gs. sākumam gar šo ceļu pastāvēja lauksaimniecībā izmantojami lauki. 20. gs. 20.-30. gados gar šo ceļu izvietojās atsevišķas privātmājas, taču Padomju laikos neizmantotajos apbūves gabalos uzcēla daudzdzīvokļu namus.

Savukārt Rīgas ielas apbūve, atskaitot dažas 17. gs. uzceltās Raunas pils muižai piederošās saimniecības ēkas (rijā, ratnīca), sāka veidoties tikai 20. gs. sākumā, 1909. gadā uzceļot Raunas Lauksaimniecības biedrības namu. 20. gs. 20. gados Rīgas ceļa labo pusi (virzienā uz Rīgu) apbūvēja dažādu amatu meistari. Nedaudz vēlāk uzceltajās mājās tika izvietotas arī tīrgotavas.

Starp Raunas vēsturiskā centra ainavas dominējošajiem elementiem vienmēr ir bijusi baznīca, pilsdrupas, kroga ēkas (vēlāk pienotava). Vēlāk tiem piebiedrojās Lauksaimniecības biedrības nams (1909), Raunas pagasta nams (1875) un Raunas Brīvības piemineklis (1933).

(E. Plētiens)

VALMIERAS SENPILSĒTA PIE GAUJAS

Valmiera

Valmieras vēsturiskais centrs izveidojies dabas ainavu un reljefa apvidu krustpunktā, pie Rātsupītes ietekas Gaujā, Gaujas senlejas labajā krastā.

Pilsēta veidojusies pie sena tirdzniecības ceļa, kas gar Gauju veda no Baltijas jūras piekrastes uz igauņu un krievu apdzīvotajām vietām. Vienlaikus ar pilsētu, kas 13. gs. veidojās pie ordeņa mūra pils, 13.-15. gs. pastāvēja arī apmetne Lucas kalnā. 14. -16. gs. Valmiera bija Hanzas savienības locekle. No 16. gs. otrās puses līdz 18. gs. sākumam Valmiera kļuva par krievu, zviedru un poļu karaspēku savstarpējo cīņu objektu, kā rezultātā pilsēta vairākas reizes nopostīta. Pēdējie lielākie postījumi pilsētas vēsturiskajam centram nodarīti 1944. gada septembrī, kad ienākot Sarkanās armijas daļām, lielākā daļa centra nodega.

Viena no Valmieras viduslaiku apbūves dominantēm ir 1283. gadā iesvētītā Sv. Sīmaņa baznīca. Tās rietuma sienā vērojamas romānikas stila iezīmes; uz sākotnējo būvniecības periodu attiecas arī baznīcas ar kontraforsiem pastiprinātais poligonālais koris. Vēlāk uzcelts rietumu tornis ar īpatnēju kupola pārsegumu pirmajā stāvā, kuram, iespējams, ir bijusi aizsardzības nozīme. 14. gs. beigās un 15. gs. sākumā baznīca ieguva bazilikas izskatu, bet torņa smaile izveidota 1640. gadā.

Valmieras ordeņa pils celta kā pirmais Livonijas ordeņa nocietinājums Gaujas labajā krastā, dabīgā paugurā starp Gaujas augsto krastu un Melnās upītes gravu. Ziemeļu kara laikā Valmieras pili un pilsētu nopostīja krievu karaspēks, tomēr senpilsētas kādreizējā nozīmība ar pils apkārtmūriem, priekšpilīm, aizsarggrāvjiem un telpisko struktūru šajā pilsētas daļā kopumā vēl samanāma.

Nozīmīga loma Valmieras senpilsētā neapšaubāmi ir Gaujai, kuras gultne pilsētas teritorijā nav būtiski mainījusies. Valmieras senpilsētas panorāma skatā no Gaujas kreisā krasta (ar Sv. Sīmaņa baznīcas torni, ordeņa pils nocietinājuma mūra fragmentu, Valterkalniņu) nemainīgi attēlota dažādos vēsturiskajos panorāmas skatos, sākot no 1793. gada J. K. Broces zīmējuma līdz mūsdienu attēliem.

17. gs. 40. gados Valmierā izveidots renesansei raksturīgais ielu tīkls un tainstūrveida kvartāli-plānojums ir vienīgais, kas saglabājies arī pēc Otrā pasaules kara rūpniecības attīstības izraisītajām pilsētvides pārmaiņām, jo pēc 1944. gada ugunsgrēka saglabājušās tikai dažas 18.-19. gs. ēkas. Neraugoties uz to, Valmieras senpilsētas saglabājušās iezīmes atspoguļo sava laika arhitektūras koncepcijas un pilsēt būvnieciskās struktūras izveides principus, un kalpo par nozīmīgiem akcentiem arī mūsdienu Valmieras ainavā.

(J. Zilgalvis)

ZILAIKALNS UN ZILĀKALNA CIEMS

Kocēnu nov., Zilākalna pag., Zilaiskalns

Zilaiskalns ir viena no plašāk pazīstamajām senajām svētvietām ne tikai Vidzemē, bet visā Latvijā. Tā virsotne atrodas 127 m virs jūras līmeņa, bet virs nedaudz viļņotās tuvākās apkārtnes kalns paceļas par apmēram 70 m un ir redzams no lielāka attāluma. Kalna nosaukumu tautas tradīcija skaidro ar zilo miglu, kas vienmēr ietin Zilākalna virsotni, tomēr seno svētvietu nosaukumos vārds "zils" ir sastopams visā Eiropā. Zilākalna virsotne sastāv no vairākiem izcēlumiem. Savā laikā pierakstīts daudz nostāstu par Svētavotu Zilākalnā (ar avota ūdeni dziedināja acu vainas un, kad avotiņš izsīka, arī tā smiltis bija ārstnieciskas), par svētajām birzīm un kokiem, par burvjiem, priesteriem un pareģiem, par tautas pulcēšanos Jāņu, Labrenča un citās īpašās dienās, par nākotnes pareģošanu un ziedošanu, iekarot ziedojumus koku zaros un iemetot avotiņā, par tautas svētkiem un tirgus dienām, par mirušo pieminēšanu. 1637. gada baznīcas vizitācijas protokols liecina, ka vietējie zemnieki gājuši uz Zilokalnu kā savu svētvietu, bet mācītājs viņiem to noliedzis. Vēlākajos 17. un 18. gs. dokumentos ir liecības, ka zemnieki Zilākalnā bez baznīcas ziņas apglabājuši savus mirušos un par to no baznīcas puses sodīti ar naudas sodu, bet liķus likts izrakt un iegāzt akačos. Kapsētas pastāvēšanu Zilākalnā apliecina arī arheoloģiskie izrakumi. Zilākalna popularitāti vairojuši un sev iedvesmu guvuši rakstnieki un dzejnieki – G. Merķelis, Auseklis, Rainis, A. Pumpurs, K. Skalbe, J. Akuraters, S. Kaldupe, M. Zālīte, V. Rūja u. c. Arī mūsdienās Zilais kalns tiek izmantots vasaras saulgriežos un arī citos gadskārtu svētkos. Pie Zilākalna dzīvoja pazīstamā dziedniece Zilākalna Marta, istajā vārdā Marta Rācene.

Zilākalna ciems atrodas nepilnus divus kilometrus no Zilākalna. Tas izveidots 20. gs. 50. gadu beigās, kad sākās lielā Zilākalna purva kūdras krājumu izmantošana. Šajā laikā uzceltas pirmās barakas kūdras fabrikas „Zilaiskalns” strādniekiem, arī skola un slimnīca. Dzīvojamās mājas galvenokārt būvētas 20. gs. 60.-80. gados, izveidojot savā ziņā savdabīgu padomju ciematu. Arī šodien pie Zilākalna tiek turpināta kūdras ieguve.

(J. Urtāns)

ZEMGALE

BAUSKAS PILSĒTAS VĒSTURISKAIS CENTRS

Bauskas nov., Bauska

Līdz 13. gs. Bauskas apkārtnē atradās Upmales zemē, vēlāk Livonijas konfederācijas sastāvā. 15. gs. vidū Livonijas ordenis Mēmeles un Mūsas sateces vietā uzbūvēja Bauskas pili, blakus cietoksnim izveidojās Vairogmieasts. Bauska kā pilsēta tagadējā vietā, Mēmeles upes kreisā krasta senlejā, veidojusies 16. gs. otrajā pusē. 1609. gadā Kurzemes hercogs Fridrihs dāvāja pilsētai zīmogu ar lauvas attēlu, un tradicionāli šo uzskata par Bauskas dibināšanas gadu, jo precīzs pilsētas tiesību piešķiršanas gads nav zināms. Bauskas vēsturiskā centra plānojuma struktūra sākusī veidoties 16. gs., bet esošo konfigurāciju ieguvusi 18. gs. pirmajā pusē. 16. gadsimta beigās un 17. gs. sākumā Bauskā izveidotā ielu struktūra ir mainījusies. Divas paralēlās ielas, Rīgas un Plūdoņa, iezīmē to satiksmes ceļu, kas veda cauri pilsētai uz Rīgu. Viens no abu paralēlo vecpilsētas ielu – tagadējās Rīgas ielas un tagadējās Plūdoņa ielas – uzdevumiem bija organizēt satiksmi pilsētā un savienot trīs pilsētai nozīmīgas sabiedriskās ēkas: Svētā Gara baznīcu, Rātsnamu un Svētās Trīsvienības baznīcu, kas līdz 1733. gada ugunsgrēkam atradās tagadējā Saules dārzā. Lai arī, gadsimtiem ejot, Rīgas iela ir zaudējusi savu svarīgo lomu pilsētas dzīves organizēšanā, tā joprojām ir saglabājusī īpašo auru vecpilsētas noskaņā.

No 1797. gada plānā redzamajām četrām mūra celtnēm saglabājušās trīs – evaņģēliski luteriskā Sv. Gara baznīca, Rātsnams un bij. T. Lodīnga dzīvojamais nams Rīgas ielā 39.

Pilsēta pamatīgi cieta Otrā pasaules kara laikā, kad Bauska atradās piefrontes zonā, kas gāja pa Mēmeles - Mūsas - Lielupes upi, kauju laikā nopostīja apmēram trešdaļu pilsētas ēku. Šobrīd vēsturiskajā centrā atrodamas vairākas zonas, kurās dominē pēckara apbūve (pēc Otrā pasaules kara). Īpaši tas attiecināms uz kvartāliem starp Dambja, Rīgas, Rūpniecības un Baznīcas ielu, Kalēju un Rūpniecības ielu līdz Baznīcas ielai, kvartālu starp Rīgas, Strautnieku, Kalna ielu un upi, kvartālu starp Plūdoņa, Kalna, Kalēju un Pasta ielu, kā arī Plūdoņa ielas apbūvi, sākot no Kalēju ielas virzienā uz austrumiem. Tāpat arī pilsētas vizuālo uztveri ietekmē tranzītiela, kas vecpilsētu sadala divās daļās.

(Sagatavots izmantojot Bauskas novada administrācijas objekta pieteikumu)

DOBELES PILSKALNS AR LIVONIJAS ORDEŅA PILSDRUPĀM

Dobeles nov., Dobeles

Dobeles Livonijas ordeņa pils teritorija ainaviskās Bērzes upes krastos veido pilsētvidei raksturīgu kultūrvēsturisku ainavu – mantojumu no iepriekšējām paaudzēm un dzīves, un darbības vietu mūsdienu paaudzēm. Dobeles Livonijas ordeņa pils teritorijas ainavu veidojošie elementi ir reljefs – Zemgaļu pilskalns, parki, zaļās zonas, kultūrvēsturiskie un dabas aizsardzības objekti, lineārie ainavu objekti un pilsētvides apdzīvotās vietas Bērzes upes krastā, kas atrodas Dobeles Livonijas ordeņa pils pakājē. Pils mūris ir saglabājies pa visu perimetru un iezīmē pils teritorijas robežas.

2013. gadā izbūvētā promenāde atklāj ainavas pievilcību un nodrošinātas vides pieejamības prasības. Šobrīd pils kompleksa teritorija ir iedzīvotāju un tūristu atzīta vērtība. Pils teritorijas kultūrvēsturiskā nozīme tiek akcentēta ik gadu rīkotajos Senās pils svētkos, kas kļuvuši par tradīciju. Lai saglabātu un nodotu kultūrvēsturisko mantojumu nākamajām paaudzēm, Dobeles novada pašvaldība kopš 2002. gada veic ieguldījumus Livonijas ordeņa pils mūru saglabāšanā – konservēšanā, un kopā ar saviem uzņēmumiem apsaimnieko Dobeles Livonijas ordeņa pils teritoriju un rūpējas par tās sakoptību. Notiek arī darbs pie būvprojekta "Dobeles pils kapelas rekonstrukcija un konservācija" aktualizācijas.

(Sagatavots izmantojot Dobeles novada pašvaldības objekta pieteikumu)

DAUGAVAS IELEJA NO KOKNESES LĪDZ PĻAVIŅĀM

Daugavas ieleja no Kokneses līdz Pļaviņām ir Latvijas kultūrvēsturiskā un dabas mantojuma nozīmīga daļa, kas veidojusies mijiedarbojoties dažādiem cilvēka darbības un dabas elementiem, ilustrē sabiedrības evolūciju, tās raksturu laikā un telpā un ir ieguvusi sociāli atzītu vērtību pēdējo simts gadu laikā. Daugavas ielejas auglīgās zemes bijušas apdzīvotas jau vairākus gadu tūkstošus atpakaļ. Kopš viduslaikiem īpaša nozīme ir Daugavai kā dabiskam ūdensceļam, ko izmantojuši gan tirgotāji, gan iekarotāji. Daugavas ūdensceļš lielā mērā noteica reģiona attīstību līdz pat 20. gs. sākumam, kad to sāka izkonkurēt dzelzceļš, vēlāk arī auto transports.

Pēc Pļaviņu HES celtniecības appludināta ne tikai viena no skaistākajām Latvijas ainavām, bet arī kultūras pieminekļi. Mūsdienās vien aculiecinieku stāsti un fotogrāfijas liecina par laiku, kad Daugavā vēl varēja redzēt istus plostus peldam pāri neskaitāmām krācēm, skatīt Daugavas augstās un krāšņas klintis. Tikai daļēji vairs var nojaust Kokneses pilsdrupu varenumu, skatam zudušo Pērses ūdenskritumu – vienu no Latvijas nacionālajiem dabas dārgumiem, teikām apvīto Staburaga klinti, Oliņkalnu, Liepavotu, u. c.

Kokneses pilsdrupas un priekšpils ir valsts nozīmes kultūras pieminekļi. Līdz Pļaviņu HES celtniecībai pils atradusies augstu klintī, pašreiz tā Daugavas un Pērses sateces vietā skatāma kā pils uz ūdens. Šeit notiek kultūras pasākumi, darbojas laivu noma, notiek braucieni ar vikingu laivu, kā arī iespējams apgūt viduslaiku ciņas elementus.

Kokneses muižas ansamblis veido muižas pārvaldnieka māja, kur dzīvojis rakstnieks Rūdolfs Blaumanis, atjaunota mūra klēts, dīķu sistēma, kas saglabājusies no muižas laikiem un iekopts dārzs ar parka stādījumiem. Pašreiz šeit saimnieko Latvijas valsts meži.

Kokneses parka platība ir 18 ha. Saglabājušies meža parka stādījumi ar zviedru laika riņķa krustiem un 17. gs. izgatavotiem čuguna lielgabaliem. Izveidota piemiņas vieta Pērses ūdenskritumam. Kokneses luterāņu baznīca (1687) atrodas stāvā Daugavas krastā un ainavā tā vislabāk vērojama no Likteņdārza.

Pasta muižas Velnakmens ir divās daļās sašķēlies kulta akmens, kurš atrodas vecās Rīgas-Daugavpils šosejas malā pie Senču mājām. Klintaines ūdensriņķis (krasta kritenes) un Maltupītes sausā gultne ir īpaši aizsargājams dabas objekts – pēc dolomīta karjera izveidošanas upe vairs neieplūst Daugavā, bet pazūd plaisās, nemanāmi aizplūstot pazemē, atstādama sausu gultni. Sausās daļas gultnē veidojas kritenes. Upītes izziņāšanai izveidota taka.

Stukmaņu muiža 13. gs. piederējusi Rīgas arhibīskapijai. Muižas ansamblis veido klēts, zirgu staļļu un ratnīcu ēkas ar torni-caurbrauktuvi un muižas pils, no kuras saglabājusies tikai daļa. Daugavas otrā krastā 1 km lejpus Vīgantes parkam kādreiz pacēlās apmēram 18, 5 m augsta saldūdens kaļķiežu klints – slavenais Staburags.

(Sagatavots izmantojot Koknese tūrisma centraobjekta pieteikumu)

DZEJNIEKA V. PLŪDOŅA DZIMTĀS MĀJAS "LEJENIEKI"

Bauskas nov., Ceraukstes pag. "Lejenieki"

Dzejnieka Viļa Plūdoņa muzejs Lejeniekos, viņa dzimtajās mājās, izveidots 1963. gadā. Lieli nopelni muzeja tapšanā bija skolotājam Eduardam Smilškalnam. Pakāpeniski māja atbrīvota no patstāvīgajiem iedzīvotājiem un 1980. gados muzeja ekspozīcija jau aizņēma visas pirmā stāva telpas. Interjerā pārsvarā 20. gs. 30. gadu iekārta, kad V. Plūdonis šeit pavadīja vasaras. Te aplūkojama arī etnogrāfisku priekšmetu un darbarīku kolekcija, bet tā sauktajā Zaķišu pirtīnā – zīmējumi. Sēta ir raksturīga Zemgalei – te redzams tipisks ēku izkārtojums ap četrstūra pagalmu, apbūvi papildina lieli koki un aka sētas vidū. 1959. gadā Lejeniekiem piešķirts memoriālās mājas statuss. Kilometru garā dzejnieka taka ir atjaunota un vijas gar Mēmeles upes gleznainajiem krastiem. 1998. gadā dzejnieka dēls Varimants Plūdonis atjaunoja īpašuma tiesības un Lejeniekus dāvināja Ceraukstes pagastam. Ainaviski jauka ir arī māju apkārtnē.

(J. Zilgalvis)

ĒRBERĢES MUIŽA AR PARKU

Neretas novads, Mazzalves pagasts, Ērberģe, Skolas iela 1

Ērberģes muižas centrs izvietojas Dienvidsusejas upes kreisajā krastā vairāk kā 7 ha plaša parka ieskāpumā. 18. gs. muižā saimniekoja fon Taubes dzimta, bet no 19. gs. sākuma līdz pat agrārreformai – fon Hānu dzimta. Muižas centrs savā patreizējā izskatā izveidojies 19. gs. Centra apbūvi veido kungu māja (1868), kurā atrodas Mazzalves pamatskola, klēts, vešūzis (1875), smēde, putnu kūts (1823) un divi pagrabi (ap 1876). Agrāk muižas centru veidoja arī spirta brūzis, rija, kalpu māja, zirgu stallis, cūku un govju kūtis. Iespaidīgākā no esošajām ēkām ir kungu māja. Divstāvu ēka segta ar divslīpju jumtu, kura gali daļēji nošļauti. Galvenās fasādes centrā atrodas mezonīns ar noslēdzošu atiku, bet zemāk lievenis ar verandu augšpusē. No lielas, savulaik greznas verandas uz upmalu ved kāpnes. Ēkas arhitektūrā dominē atturīgi eklektisma stila motīvi, taču tie šķiet slēpj kādu 18., 19. gs. sākuma ēku.

Kā jau minēts, apbūvi ieskauj parks. Tajā aug gan vietejo sugu koki, gan svešzemju stādījumi. Parks laika gaitā ticis īpaši izkopts, domāts par pastaigu celiņiem, skatu perspektīvēm, ainavu. Laika gaitā parks daļēji zaudējis savu kvalitāti, taču joprojām kopā ar apbūvi veido reģionam raksturīgu kultūrvēsturisko vidi. Liela nozīme ir Dienvidsusejas rāmajam plūdumam. Tās otrajā pusē ainavu veido iekopti lauki, pļavas, mazāk stādījumi un koku grupas.

(J. Zilgalvis)

ELEJAS MUIŽAS APBŪVE AR PARKU

Jelgavas nov., Elejas pag.

1785. gadā Elejas muižu mantoja grāfs Kristofs Johans (Žanno) Frīdrihs fon Mēdems – daudzpusīgi izglītotas cilvēks, mākslas un kultūras atzinējs. Elejas pils celta pēc Krievijas galma arhitekta Dž. Kvarengi izstrādātā projekta, kurš jau pirms tam ar izmaiņām izmantots Mežotnes pils celšanai. Latvijas muižu klasicisma arhitektūras attīstībā Elejas muižas pilij, kuru īstenoja arhitekts J. G. Ā. Berlīcs 1806.-1810. gadā bija liela ietekme, jo tās iespaidā J. G. Ā. Berlīcs 19. gs. pirmajā ceturksnī Kurzemē radījis vairākus ievērojamus klasicisma pieminekļus. Elejas muižas aptuveni 25 ha lielais ainavu parks, domājams, veidots vienlaikus ar pils celtniecību, taču norādes par kokskolas ierīkošanu jau sastopamas 18. gs. beigās. Parks veidots ap pili un apbūves centru veidojošo parādes pagalmu un tas robežojas ar ceļu, kas ved perpendikulāri pils simetrijas asij. Iespējams, ka parka projektu izstrādājis pats J. G. Ā. Berlīcs, par to rosina domāt citu arhitekta vadībā tapušu Kurzemes piļu parku salīdzinājums ar Eleju. Sākotnēji galvenā piebraucamā aleja veda tieši parādes pagalmā, kura galā atradās pils. Lai pie tās nonāktu, vispirms vajadzēja izbraukt cauri diviem vārtiem, kurus sargāja sfinksu pāri. Parka galvenā daļa atradās aiz pils. No tās logiem pavērās skats uz galveno lauciņu. Tās galā, cauri koku lapotnēm bija redzama aleja uz Tējas paviljonu – nelielu parka būvi, kas tapusi reizē ar parku, bet paplašināta 1863. gadā, kad tajā tika novietots pēdējais Kurzemes hercogienes Dorotejas piemineklis (1827., tēlnieks E. Šmits fon der Launics). Paviljons tagad restaurēts.

Liela nozīme parka plānošanā pievērsta skatu perspektīvām – gan no pils, gan uz to un arī no citām pastaigu vietām. No diķa pussalas īsa skatu perspektīva pavērās uz pretim esošajiem stādījumiem, garāka – uz augļu dārzu. Pāri diķa šaurākajai vietai veda tiltiņš, pa kuru ejot caur koku lapotnēm skatam jau varēja pavadīt tālāk esošā pils, savukārt uz abām pusēm no tiltiņa diķa ūdensvirsmā atspoguļojās tā malās esošie stādījumi. Augļu un sakņu dārzi atradās aiz abām parādes pagalmu malas veidojošām ēkām. Iespējams, ka to atrašanās vieta saistāma ar senāku, baroka laika muižas apbūvi.

1905. gadā G. Kufalts izstrādājis parka rekonstrukcijas projektu. Tas paredzēja parku paplašināt ziemeļu virzienā, vienā galā izveidojot arī kapsētu. Rekonstrukcija īstenota 1912. gadā. Pēc 1905. gada tapis arī paviljons-rotunda, kādu bija pierasts redzēt muižu parkos jau simts gadus atpakaļ – sešas toskāniskā ordera kolonnas balsta stāvu kupolveida pārsegumu. Laika gaitā tas sabrucis.

1915. gadā kara laikā, atkāpjoties krievu armijai, muižas apbūve daļēji nodedzināta. 1933. gadā pils lielākā daļa nojaukta. No pārējās apbūves līdz mūsdienām saglabājusies muižkunga māja jeb Kavaleru nams, teātra ēka jeb klēts, minētais tējas paviljons, atsevišķas saimniecības ēkas un laukakmeņu mūra žogs ar arkām.

Elejas parks tiek iespēju robežās kopts, ir restaurēts tējas paviljons un mūra žogs. Parks joprojām ir pievilcīgs, interesants un savu vērtību nav zaudējis. Tajā pārstāvētas gan vietējās sugas, piemēram, egļe, kļava, melnalksnis, osis, ozols, liepa, gan introducētās sugas, kā vienkrāsas un Sibīrijas baltegle, Eiropas un Japānas lapegļe, kalnu kļava, parastā zirgkastaņa, Vācijas krustābele, Tatārijas sausserdis un citas. Parks ir viens no lielākajiem un nozīmīgākajiem Latvijas 19. gs. sākuma ainavu parkiem – īsts parku mākslas piemineklis ar savu neatkārtājamo struktūru, noskaņām, pārsteigumiem un valdzinājumu.

(J. Zilgalvis)

GĀRSENES PILS PARKS

Aknīstes nov., Gāršenes pag., Gāršene, "Labiēši"

Gāršenes pils celta 1856.-1860. gadā gotikas formās baronu Budbergu-Boninghauzenu dzimtai. 1883.-1885. gadā tā paplašināta ar piebūvi. Pateicoties Budbergu un vietējo zemnieku cilvēciskajām attiecībām, muižas komplekss necieta 1905. gada revolūcijas laikā. 1920. gadā pils pārgāja pašvaldības īpašumā. 1939. gadā pēc arhitekta N. Vasiļjeva projekta pili piemēroja skolas vajadzībām, tad nojaukta galvenā ieejas terase, kura bija visvairāk cietusi ilgajos bezsaimnieka gados.

No muižas apbūves saglabājusies dārznieka māja, klēts, kalpu māja, zirgu stallis un ūdensdzirnavas. Pils un tās apkārtnes sakopšanas darbi sākās 20. gs. 90. gados. Ar Kultūras Fonda palīdzību ēkai uzklāts jauns jumts un veikts fasādes remonts. Arī Gāršenes pašvaldība sāka pievērst pastiprinātu uzmanību kultūras pieminekļu un visas apkārtnes sakopšanai. Muižas ēkas ieskauj parks, kura platība kopā ar saimniecisko apbūvi aizņem aptuveni 4 ha. Tas veidots 19. gadsimtā un ir ainavu tipa parks, kam cauri vijas Dienvidsusējas upe.

Skola, kura atradās pili līdz 2015. gadam, ieguldījusi lielu darbu kultūrvides saglabāšanā. Ēkā izvietots novadpētniecības muzejs, informācijas centrs. Pils parkā notiek dažādi kultūras pasākumi – senās mūzikas svētki, koncerti, folkloras, sporta un tūrisma pasākumi. Skolas vietā pili tagad veidojas tūrisma objekts. Savdabīgas ir muižas dabas takas, kuras apmeklējot sastopam dažādus vides objektus un varam sajūsmināties par apkārtējo dabas ainavu. Barona krēsls, Mīlestības saliņa, Laumu pļaviņa – tie ir tikai daži no vides objektiem. Gāršenē netrūkst apmeklētāju, un tie vienmēr ir laipni gaidīti.

(J. Zilgalvis)

JELGAVAS PILS AR PARKU LIELUPES KRASTĀ

Jelgava, Lielā iela 2

Jelgavas pils (1738.-1740., 1763.-1772., arh. F. B. Rastrelli) celta iepriekšējās hercogu dinastijas – Ketleru rezidences (14.gs. 2.cet., 16.gs.beigas, 17.gs. vidus) vietā pēc Kurzemes hercoga Ernstam Johana Birona pasūtījuma. Pils iecerēta kā trīsdalīgs būvbloks 150 x 120 m izmērā ar galveno simetrijas asi austrumu-rietumu virzienā. Ēkas sānu korpusus rietumu pusē noslēdz īsi šķērskorpusi.

Jelgavas pils celtniecībā piedalījās meistari, amatnieki un strādnieki no Krievijas, Rīgas un Pēterburgas garnizonu karavīri. Griestu plafonu apgleznošanu veica Kurzemes galma mākslinieks D. Denfers-Jansens. Parketa grīdu, kāpņu margu balustrus un citus apdares elementus gatavoja vietējie vācu, kā arī Pēterburgas un Maskavas meistari. Pils celtniecību pārtrauca hercoga E. J. Birona arests un trimda no 1740. līdz 1762. gadam. Šajā laikā Jelgavas pils nonāca pussagruvušā stāvoklī, liela daļa iekārtas aizvestas uz Pēterburgu. 1766. gadā sākās pils atjaunošana. 1768. gadā darbu sāka tēlnieks no Berlīnes J. M. Grafts, griestu gleznojums darināja mākslinieki itālis A. d'Andželi un Kurzemes hercoga galma gleznotājs F. H. Barizjens, kokgriezums – J. G. Bādērs un J. Slavičēks. No 1795.-1915. gadam pili atradās Kurzemes gubernatora mājvieta un gubernas iestādes. 1919. gadā pili nodedzināja Bermonta - Avalova karaspēka vienības. No 1939. gada pili izvietota Lauksaimniecības akadēmija. 1944. gadā atjaunotā celtne nodega, tā atkārtoti atjaunota 1961. gadā. No rietumu puses pils pagalmā noslēgts ar pēckara gados celtu korpusu. Jelgavas pils Latvijas arhitektūrā ienesa krievu baroka strāvojumu un ir 18. gs. arhitektūras mantojuma būtiska sastāvdaļa.

Jelgavas pils parku sāka veidot 1817. gadā agrāko pils vaļņu vietā. Parku ainaviski bagātu padara kanāli, tiltiņi, t. s. Gubernatora sala u. c. Parkā aug virkne dižkoku un eksotu. No 1971. gada līdz 2012. gadam jaunuzņemtie studenti parkā stādīja kociņus.

(J. Zilgalvis)

JELGAVAS SV. TRĪSVIENĪBAS BAZNĪCAS TORNIS UN DRIKSAS KRASTMĀLA

Jelgava, Akadēmijas iela 1

Pirms Otrā pasaules kara gar Driksas upi greznojās lepni pilsētas nami, bet krastmalā rindojās laivu piestātnes. 1929. gadā iela gar Driksas upi pārdēvēta par godu Latvijas Valsts pirmajam prezidentam Jānim Čakstem, kurš Jelgavā mācījies, strādājis par juristu, bijis ievērojams sabiedriskais darbinieks. Otrā pasaules kara laikā 90% pilsētas namu, arī Driksas krastmalas apbūve, gāja bojā.

Klusais bulvāris savu spozmi atguva 2012. gadā, kad Jāņa Čakstes bulvāris pilnībā pārbūvēts – gar krastmalu izbūvēta divu līmeņu promenāde pastaigām, riteņbraucēju celiņš. Vasarā strūklakas no platformām liecas pāri apakšējai promenādei un gājējiem ir iespēja iziet zem ūdenskritumiem. Bulvāri papildina unikāla dizaina laternas, soliņi, atkritumu urnas un velostativu no īpaša tērauda, kas pārklājas ar brūnu rūsas kārtu gluži kā vara skulptūras, kas no spoža kapara tonējas zaļās.

Jelgavas pilsētas teritoriju divās daļās sadala Lielupe un Driksas upe. Upes ūdens spogulis rada tālas skatu iespējas un veido priekšplānu galvenajai pilsētas centra panorāmāi. Sakārtojot Jāņa Čakstes bulvāri izcelts pilsētas siluets ar Sv. Trīsvienības baznīcas, „Academia Petrina” torņiem, Jelgavas Bezvainīgi ieņemtās Jaunavas Marijas katedrāles, Svētā Simeona un Svētās Annas pareizticīgo katedrāles, un Svētās Annas baznīcu smailēm.

Sv. Trīsvienības baznīca, kas kalpoja vācu draudzei pilsētā un lauku draudzēm, pirmo reizi dokumentos minēta 1522. gadā. Superintendants S. Bilovs 1566. gadā revīzijā atzīmējis, ka baznīca ir no koka. 1567. gadā hercogs Gothards Ketlers izdevis rīkojumu par jauna dievnama celšanu. Jauno baznīcu sāka celt 1574. gadā. Galvenajos vilcienos jaunā baznīcas ēka ar zemā torņa būves noslēgumu, pulksteņa un zvanu pacelšanu 1575. gada nogalē tiek uzskatīta par pabeigtu. Bet baznīcas telpu iekārtošana pabeigta un baznīcas iesvētīšana notika 1615. gadā. Torņa celtniecība tika pabeigta 1688. gadā un torni vainagoja četrskaldņu piramīdas formas ar kārnījiem segts jumts. Torņi pārbūvēja 1862. gadā, tā smaili paceļot 80,5 m augstumā, kas uz nākamajiem 100 gadiem radīja iespaidīgu un neaizmirstamu arhitektonisko dominanti pilsētas panorāmā.

Baznīca sagrauta Otrā Pasaules kara laikā, kad tā 1944. gadā nodega. Pēc kara baznīcas sienas nojauca un palika mūra tornis. 2009. gadā veikta torņa rekonstrukcija, torņa smailēs vietā izveidojot stikla piramīdu, kurā atrodas skatu platforma, bet tornī izvietots Tūrisma informācijas centrs, restorāns un izstāžu zāles (projekta autors – arh. A. Lapiņš).

Veidojot pagalma labiekārtojumu, bijušās baznīcas apjoma vietā saglabāti atsegti sienu pamatu fragmenti, ar atšķirīgu bruģējuma krāsu iezīmēta arhitektūras kontūra, kas ļauj sajuxt bijušā objekta telpu un veido saikni ar starp pagātni un tagadni.

(A. Iljina)

JĒKABPILS PILSĒTAS VĒSTURISKAIS CENTRS – KRUSTPILS PILS UN SV. GARA PAREIZTICĪGO BAZNĪCA UN VĪRIEŠU KLOSTERIS

Jēkabpils nov., Jēkabpils, Rīgas iela 216B

Jēkabpils nov., Jēkabpils, Brīvības iela 200

Jēkabpils pilsētas pašvaldības pieteiktajā kultūrvēsturiskajā ainavā apbus Daugavai viens otram iepretim atrodas divi valsts aizsargājami kultūras pieminekļi – Krustpils pils, kā arī Sv. Gara pareizticīgo baznīca un vīriešu klosteris, kuri ir arī visvairāk apmeklētie tūristu apskates objekti pilsētā.

Sv. Gara pareizticīgo baznīca un vīriešu klosteris celts 19. gs. otrajā pusē bizantiešu stilā. Klosters sēta atrodas arī Sv. Nikolaja Brīnumdarītāja baznīca, kas unikāla ar savu miniatūro izmēru 17 x 19,5 m.

Kopš 2008. gada dievnāmā ir atgriezies Dievmātes Marijas brīnumdarošās Jakobšates ikonas kopija, kas ik gadu pulcē lielu skaitu svētceļnieku. Klosters piecu kupolu siluets ir neatņemama pilsētas panorāmas sastāvdaļa. Jākobštatē, tagadējā Jēkabpilī, mūku kopiena izveidojās 17. gadsimta otrajā pusē vai pēdējos gados.

Daugavas labajā krastā ikvienu sagaida viena no senākajām Latvijas pilīm – Krustpils pils. Pils pamatus 1237. gadā lika Rīgas virsbīskaps Nikolajs de Magdeburgs. Laika gaitā pils mainījusi izskatu un īpašniekus. 1585. gadā Polijas karalis Stefans Batorijs par kara nopelniem apbalvoja ar Krustpils muižu apbalvoja pulkvedi Nikolausu fon Korfu. Baronu fon Korfu dzimta pili dzīvoja vairāk kā 300 gadus.

1921. gadā pili nodeva Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas rīcībā un tajā izvietoja Latgales Artilērijas pulku. Pēc Otrā pasaules kara pili un muižas ēkas aizņēma Padomju armijas 16. tāllidojuma izlūkošanas aviācijas pulks. Kopš 1996. gada Krustpils pili atrodas Jēkabpils Vēstures muzejs.

Arī 2012. gadā apstiprinātā Jēkabpils pilsētas logotipā ir attēlota brīnišķīgā pilsētas ainava – pils, Daugava un Sv. Gara pareizticīgo baznīca, un vīriešu klosteris. Jēkabpils pilsētas logotipa filozofija ietver vēsturiskus, vizuāli arhitektoniskus un ģeogrāfiskus aspektus. Logotips simbolizē pilsētu, kas izveidojusies divos upes krastos.

(Sagatavots izmantojot Jēkabpils pilsētas pašvaldības objekta pieteikumu)

ODZIENAS MUIŽAS PILS UN APBŪVE

Plaviņu nov., Vietalvas pag., Odziena

Odzienas muiža var lepoties ar vienu no izteiksmīgākajām neogotikas pilīm Latvijā (19. gs. vidus), kas līdz šim bija saglabājusies visai bēdīgā izskatā – daļēji bez jumta, pārsegumiem, logiem. Tikai augstais tornis joprojām spītē liktenim un slejas debesīs. Odzienas pils telpiskās kompozīcijas pamatā ir asimetrisks un glezniecisks būvmasas kārtojums. No parādes pagalma puses jumts nav redzams un visas divstāvu ēkas sienas noslēdz dzeguļi. Tā tiek uzsvērts horizontālais virziens, kuru pārtrauc atsevišķi vertikālie akcenti – augsti paceltais centra rizalīts, lielais tornis. Citāds skats uz pili ir no parka puses. Ēka ir vienstāva ar rizalītu un mazākām piebūvēm. Šo atšķirību dēļ Odzienas pils izraisa divējādas asociācijas – ar Vācijas neogotikas arhitektūru un novatoriskiem gotikas formu meklējumiem, kas atbilst reģionālām šī stila īpatnībām. Liela nozīme bija arī muižas centra plānojuma specifikai. No parādes pagalma ēkai bija jāizskatās iespaidīgākai un varenākai. Horizontālais apjoma noslēgums sasaucās ar plašā pagalma līdzenumu. Šī bija pils galvenā fasāde.

Otra – parka puse bija intīmāka, vairāk saistīta ar dabas vidi. Jumta slīpums sasaucās ar reljefa nelielo kritumu. Pils atrašanās vieta senāku muižas ēku ieskāvumā liecina, ka kungu nams šeit pastāvējis jau krietni senāk un tagadējā pils ir pārbūves un paplašinājumu rezultāts.

Odzienas pils nodedzināta 1905. gadā. Atjaunošana sākās pēc Pirmā pasaules kara. Darbi virzījās ļoti lēni, jo lielā ēka prasīja daudz līdzekļu. Ap 1935. gadu pils bija Piensaimnieku savienības īpašums. Vienā daļā atradās dzīvokļi, citās sarīkojumu telpas, bet atsevišķas telpas palikušas neizbūvētas. 20. gs. 60. gados pils izmantošanā īpašu pārmaiņu nebija. Taču nekas netika darīts, lai ēku paglābtu no bojāejas. Laika gaitā īpašnieki ir mainījušies, līdz pēdējos gados radies īsts saimnieks – pils vienā daļā iekārtotas telpas dažādiem saviesīgiem un kultūras pasākumiem. Ir atjaunota krogus māja, kur ierīkota viesnīca un brūzis, kur darina muižas kvasu un alu.

Odzienas pils atradās plaša un izvērsta saimnieciskā kompleksa centrā. Tās apkārtnē bija vairāk kā 30 dažādas nozīmes ēkas. Vienā parādes pagalma malā atradās pārvaldnieka māja, tagad drupas, otrā – izbraucamo zirgu stallis un klēts. Attālāk aiz pils, dārza pusē, virknējās saimniecības ēkas – moderniecība, brūzis, lopu kautuve kā arī dārznieka māja, pasts.

(J. Zilgalvis)

ŠAURSLIEŽU DZELZCEĻA MEZGLS VIESĪTĒ

Viesītes nov., Viesīte, A. Brodeles iela 7

Viesītes pilsēta, kurā tagad ir apmēram 1800 iedzīvotāju, par pilsētu izveidojās pagājušā gadsimta divdesmitajos gados un pilsētas tiesības ieguva 1928. gadā. Viesīte ir viena no retajām pilsētām Latvijā, kas radusies pateicoties te izveidotajam dzelzceļam un depo.

Šaursliežu dzelzceļa līniju no Radvilišķu-Grīvas dzelzceļa stacijas Skapišķu stacijas caur Viesīti Pirmā pasaules kara laikā 1916. gadā frontes apgādei uzbūvēja vācu armija. Līnija bija ap 100 km gara un 600 mm plata. Tā beidzās dažus kilometrus no Jēkabpils - Aldaunē (Kažos). 1916. gada otrajā pusē uzbūvēta 36 km garā Viesītes-Daudzevas līnija, kas savienoja Skapišķu-Siliņu līniju ar Maskavas-Ventspils platsliežu dzelzceļa Daudzevas staciju.

Vairums vācu armijas izbūvēto sliežu ceļu Jēkabpils apkaimē iekļauti Latvijas valsts dzelzceļu tīklā un izmantoti pasažieru un kravu pārvadājumiem. „Latvijas dzelzceļi” 1920.-1930. gados turpināja ekspluatēt arī Viesītes-Daudzevas līniju.

Viesīte (Āži, Eķengrāve) 1920.-30. gados bija lielākā lauku dzelzceļa stacija ar 52 pārmijām. Pateicoties dzelzceļam un stacijai Viesīte izauga par nozīmīgāko Sēlijas pilsētu. Viesītē ir saglabājusies gandrīz viss stacijas apbūves komplekss, kas ietver bijušās dzelzceļnieku dzīvojamās mājas, ambulances ēku, vagonu un lokomotīvu depo, pēckara stacijas ēku un kantori, noliktavas un pirts māju, sūkņa mājiņu, eļļas pagrabiņu un garāžu vienīgajai automašīnai. Nozīmīgākās no tām tagad nodotas Viesītes muzeja «Sēlija» pārziņā. Realizējot 2005. gadā pieņemto šaursliežu dzelzceļa ekspozīcijas attīstības koncepciju, izveidota Viesītes muzeja “Sēlija” nodaļa “Mazā Bāniša komplekss”, kas ietver Mazā Bāniša parku un tajā esošās septiņas vēsturiskās būves. Sakopta bijušās stacijas un depo apkārtnē, radīta kultūrvēsturiska vide, kas kļuvusi par iemīļotu apskates un dažādu pasākumu norises vietu un iecienītu tūristu apmeklējuma objektu. 2015. gadā “Šaursliežu dzelzceļa mezgls” Viesītē iekļauts valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.

(Sagatavots izmantojot Viesītes novada pašvaldības objekta pieteikuma un Pieminekļu dokumentācijas centra materiālus, autores M. Putniņa un I. Kokina)

